ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

нід Мосендз: Pomona militans A. D. DCCCCXIX 481
ен Маланюк: 25 травня 1926 р. 482
й Клен: Лесбія 483
„ Беатріче 484
гій Кушніренко: * * * . . . 485
„ Спис . . . 485
дрик Говерд: Ґубернатор уступає 486
а Стюарт: Успішна смерть Миколи Бегга 494
ірчак: Демагогія 498
. В.: Такий я чоловік . . . 510
раничка: На полях Самчукової „Волині“ 515
Герберт Н. Кассон: Статті і статейки про успішність торговельних справ 520
В. Дорошенко: Шкільні задачі Івана Франка 537
О. Р.: Комінтерн в Союзі Народів 544
* * * Масонерія і фашизм . . . 548
Ж. Процишин: Ромен Мас . . 551
Мирослав Гоца: Ґума як організаційний ідеал 554
Евген Маланюк: Поезія і вірші 567
Роман Юнак: Збори і зїзди . . 581
Дм. Донцов: „Згода в сімействі“ 587
М. Л.: З пресового фільму . . . 606
Бібліографія 611
Від Адміністрації 616

НИК IV ТОМ III

ЖКА 7—8 ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ

1936

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500·371.

1 число „КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА“

Д. ДОНЦОВ

ДВА ПАТРІОТИЗМИ

Ц. зл. 1.

Вже вийшло 2 число

„КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА”

Д. ВАРНАК

ТАЄМНИЦЯ ОРҐАНІЗАЦІЇ

Ц. зл. 1·50 без пересилки.

Книжка відповідає на дражливі питання:

Що дає організації силу?
Що дає їй розмах?
Що підточує її і нищить?
Що, які засади — має взяти собі в основу?

Увзгляднено головно прінціпи національ-соціялістичної партії в Німеччині.

„О Б Р І Ї”

Ілюстрований літературно-мистецький і науковий тижневик

Видає і редагує:
БОГДАН КРАВЦІВ.

Передплата річна — 5·— зл., піврічна — 2.60 зл., квартальна — 1·40 зл., місячна — 50 гр.

Адреса Редакції і Адміністрації: **Львів, Земялковського 2.**

ПІДЛЮТЕ

гірський живець, купелеве заведення і літнище в лісах Горґанів, над Лімницею, на висоті 700 м. над рівень моря. Сірчано-солоні, боровинові, газові і пінкові купелі, мінеральні цілющі води.

Пансіон живця по уміркованих цінах.
Куращійної такси не побирається.
Залізнича стація Брошнів на лінії Стрий — Станиславів, звідти вузькоторовою залізницею, або мотором на місце.
Інформації і проспекти: Заряд живця Підлюте, Львів, Клушинська 3. тел. 248-82, від 1 липня: **Підлюте почта Перегінсько.**

Студентський Вістник

присвяч. пекучим проблємам молодого українства

Книжка за червень с. р. уже на вичерпанню.

Листи для Редакції та Адміністрації слати на адресу:
Іван Сосенко, Львів, вул. Львівських Дітей 28 І пов.

III
П 12534/1936
Р. 4 кн. 7-8

Леонід Мосендз

Pomona militans

A. D. DCCCCXIX

*
* *

Не мед, а меч...

Е. Маланюк

Рясні були тоді серпневі дні,
що їх ми покидали, недобиті.
Над нами — злотний щит в височині,
а долі — яблунь віти гроновиті.

Як було гірко зомореній душі
від сорому поразок і утоми!...
Безсилім — краще впасти на межі,
звідкіль ще знать хоч стріху свого дому.

Миж ва́рварам лишали мед і хліб,
рясноту піль, тягар солодкий грона,
ясир — владарку повновісних діб
вкраїнської землі стрункy Помону.

Та під хрестом козацьким в борознах
вона ще нас в останнє перестріла,
у вічі глянула і... мовчазна
з дороги переможеним вступилась.

І геть пішла! Нам кинула, мужам,
погорду матері, сестри і жінки...
— — — — —
Спинились ми! Спинилися! І там
наш кулемет відсвяткував дожинки.

*
* *

Се року Божого 30-го якогось
знов сизий Див закличе з верху древа,

Львівська державна наукова бібліотека
№ П 4278
ЛНБ ім. В. Стефаника АН України

і невідкличне мозок мій прошиє
і передзвістям захлиснеться серце.

Се — Слову, марнотратливому сину
моїх студених уст і вогняного,
пожежами неспаленого серця,
прийде пора зустрінутися з Чином,

щоб справдити погрозливі пророцтва
гукавшого невтомно у пустелі
і збудженій, розяреній надії
офірувати міць свою і пристрасть.

Й зістати на межі, пророк почутий,
на знак Майбутнім дням зневіри й суму,
що пророковане й голошене здійснилось:
»Се року Божого тридцятого такого...«

В. Павловиці 1935

Евген Маланюк

25 травня 1926 року

Ще мить тому — весна і цвіт,
Чужинний май в співучім сонці
...І вже щось чорне криє світ —
І деж ви, друзі? оборонці?

Наївний рух крилатих рук, —
Ні! Свисту куль не заперечить.
І тіло падає на брук,
І ось тріпочуть груди й плечі,
І очі гасить смертна мла...

Сім хижих куль. Сім стрілів зла
Зміряли в дух — влучили в тіло:
Знялись над мертвим тілом крила
І дійсність легко попливла,
Як марний, як минулий вияв, —

Бо за повіками тремтів
Співучий степ, пшеничний спів,
Полтава, прапори і Київ.

21 V 1936

Юрій Клен

Лєсбія

1

Під арками твоїх високих брів
Моє вітрило срібне пронеслося.
Мов дві ляґуни сині, сниться досі
Мені очей твоїх прозорий спів.

Там пристанню всіх блудних кораблів
Кільце шалених рук твоїх сплелося,
Лукаве золото твого волосся,
В якому я три місяці горів.

Тепер ген-ген за обрієм далеко
Зостались ті зра́дливі вогні,
Що морякам віщують небезпеку.

Досвідчений минає в тумані
Той голий острів, де у млі зеленій
Співають зва́бливо страшні сирени.

2

Ти відійшла, й ні смутку, ані ту́ги
Я не зазнав. Я пю самотний мед
Думок. Лиш інколи крізь мій сонет
Немов війне холодний подув хуґи.

Без заздрости дивлюсь, як пестить другий
Тебе, — не відлюдок... і не поет.
Байдужий сміх на блиск твоїх ракет,
Мій сміх — тобі дзвенить немов наруга.

Фанфарами шаленими вогнів
Мене маяк твій знов у безвість кличе,
Де крутяться уламки кораблів.

Дарма: в одежах білих Беатріче
Несе дари і радощі нові
І в серце сипле зорі снігові.

Беатріче

1

Тебе співець, піднісши понад зорі,
Таким безсмертним світлом оточив,
Що досі ще крізь далечінь віків
Пронизують нас промені прозорі.

Як жадібно ти ловиш, темнозора,
Пливке, як пух, летюче листя слів,
Коли дзвінкі дощі моїх рядків
Шумлять, немов осінні осокори!

Що всі скарби, затоплені в морях!
Раптову радість і той блиск дитячий,
Який спалахує в твоїх очах,

Не проміняю ні на що: неначе
Блакитний місяць, виплива з долонь
Твоє волосся чорне й смагла скронь.

2

Ти вся ще провесна, о Беатріче!
В тобі все світло ранкове зорі,
Що ним співці, поети й малярі
Колись наситили середньовіччя.

Ти перші сльози радости й гори́чі
Ще бережеш у срібному ведрі.
Але вже славлять янголи вгорі
Твоє імя, благословенне тричі.

Поглянь, тепер твої всі ночі й дні
Круг тебе дивним сяйвом заясніли
І засліпили нас, мов крила білі:

Бо серед скель, в похмурій тишині
Своїх терцин холодні діяманти
Тобі вплітав у шату темний Данте.

Минеш поріг і вже видніє другий.
Мов пісню, вітер ту любов колише:
в життя брести невищербленим плугом,
насіння нести перелогам свіже.
І вірить: як впадуть мозольні руки,
шляхи не вкриються гнітучим рястом,
Хоч, — та й нераз — над нами ще закряче,
і не одні ще очі випе крук...
Вже хруснув засув — трісли темні брами.
По звалах, вкритих предковічним мохом
Наперекір невільницьким думкам
Ми вкрочили в зубатую епоху!...
Ростуть, як гнів, залізнії когорти,
Налиті сонцем, молоді, рішучі,
Їх спів, їх чин зустрінуть неминуче
Як зустрічають пароплави в порті.

Спис

Де сонце палить трави в літню спеку,
де зорі степові бутонно виснуть,
де горду творчість порють небезпеки —
в зелених бурянах лежить козацький спис...
В кусках, іржавий, кинутий під ноги,
Де партизанські множились загони,
де на тачанках відгремів Махно
й Денікін розгубив шматки пагонів...
Де ворожнечу плідний рік засіяв,
Тризуба злоть скрівавлено заблисла,
де бурею пройшла отаманія —
розтрощений лежить козацький спис...
Тут тасьмами дуднять іще копита.
Дарма, що трактор пересипав межі.
Тут хлібороб наш прозваний бандитом
І в нім димляться зародки пожеж...
Очиститьсяж прозріле покоління
І вмруть: Махно, Григоріїв, Волох...
Крізь піт і кров дійдем до володіння
і буде рід, як лан: стебло в стебло!...

Фредрик Говерд

Ґубернатор уступає

I

Вона стояла в брамі, а світла з улиці обрисовували її голову й додавали барвистих контурів до чорної сильветки мантилі та спідниці. Вона притиснула своє лице до залізних ґрат зовнішних воріт. Її руки, що здавалися двома малюсінькими плямами, стискали залізні прути. Дон Хуан Ґіполіто Корбе побачив її й пішов через патіо відчинити їй двері.

Пахощі виноградної лози й квітів буяли, звільнені спекою дня. Небо темніло й перша зірка заглядала крізь галузя перцьового дерева над брамою. Двері розпахнулися й обоє стали вкупі.

— Хуане, я боюся. — Вона доторкнула нашивки на його рукаві. — Однострій... значить... Ти таки йдеш на бенкет до ґубернатора сеї ночі?

Він втягнув її до брами в тінь мурів. Над синім одностроєм не можна було розріжнити його обличчя, але його голос показував, що він усміхався.

— Що з тобою, Лючіе? Ти може боїшся за мене? Чи се лише чутки..., чи... щось певного?

— Чутки, Хуане. Але тиж знаєш, що за ними криється дещо правди. Останніми часами він подовгу бував за містом. Кажуть, що в своїм маєтку..., але я не йму тому віри. Ґубернатор мусів бути дуже занятий справами провінції. Кажуть, що його поведінка дивна, що він на дорозі до божевілля. Інші знову кажуть, що по останнім голосованню в палаті, коли всі були проти нього, він задумав обрахуватися зі своїми противниками. Кажуть...

— Що він задумує забити мене?

— Так.

Дон Хуан зтиха засміявся.

— Ходи, — сказав, — маю тобі щось показати.

Вони перейшли через бруковане плитками патіо до зовнішних сходів, що провадили на дах Дон Хуанового дому. Імла — передвістник ночі, вповзала з передмість й оточувала вуличні світла, мов море; слідом за нею, на схід, залягла синьо-чорна темрява. На заході відноги Анд заступали відблиски заходячого сонця.

Дім Дон Хуана був третий в тихій вулиці. Се був високий будинок; з даху його можна було переглянути наріжний дім.

— Се дім ґубернатора — показав Дон Хуан. — Чи ти, Лючіе, нічого не бачиш на даху, біля передної балюстради?

— Там є щось. Але затемно, щоб бачити.

— Щось, — сказав він мягко — що його ексцеленція привезли з останньої подорожі до свого маєтку. Щось, що внесено в дім у великій таємниці, вміщено тут і прикрито ряднами. Чи можеш ти відгадати, що нагадує форма сих ряден при деннім світлі, Лючіе? — Він помовчав. — Ні? Гаразд, мені воно видається подібним до автоматичного кріса, уставленого на триніжку.

Лючія стояла цілком спокійно.

— Отже чутки були правдиві й ти знав се. Тепер, коли я вже знаю, що то за небезпека, я більше не боюся за тебе, Хуане. Се був страх перед чимсь, чого я не розуміла... не знала, як або коли воно могло вдарити тебе. Непевне лякає мене, але коли воно реальне, се тільки предмет. Ти можеш сему дати раду, Хуане.

Помалу його руки поповзли від його боків, торкнули її стегон пестливим рухом, потім стиснули її за плечі так, що їй зробилося недобре від болю. Він сміявся потиху.

— Dios! Що за пара ти для мене, Лючіе! Ми не боїмося реальних предметів, ти й я.

— Але він... чи се має статися сеї ночі?

— Я певен, що се має бути сеї ночі. Ніч роковин. Скоро будуть штучні вогні, музика і похід зі смолоскипами до собору в честь Визволителя, а потім велика пиятика. Хтож тоді почує звук одного зайвого карабінового стрілу? А завтра... щож, се міґби бути нещасливий випадок. Ґенеральний судія провінції, який мав бути вибраний ґубернатором, випадково бувби вбитий кулею, що вистрілив якийсь пяний гуляка. Уступаючий ґубернатор сам йшовби на чолі похорону.

— Алеж, Хуане. Ти не мусиш виходити сеї ночі. Що ти думаєш робити?

В шалі непокою вона вчепилася його одягу й трясла ним.

— Ти боїшся, Лючіе?

— Ні, тепер ні, але ми мусимо робити щось.

— Поможеш мені?

— Певно!

— Тоді, в одинацятій годині, сеї ночі, піди до ґаражу Умберта, вбери шоферський плащ і шапку, візьми мій віз — відкритий — і поїдь ним до Законодатної Палати, до бічного входу коло бенкетової салі.

— Але сеж божевілля!

— В такім разі, добраніч.

— Ні, ні, Хуаніто, mio! Даруй мені. Я се зроблю. Певно, ти мусиш йти туди сьогодні в ночі; лише...

— Чи ти коли бачила, щоб мені не повелося?

Над центром міста злетіла в темінь ночі ракета. Вибух її світла показав Дон Хуана, що всміхався до Лючії.

Його масивна голова, де на скронях починало сивіти волосся й обличчя з темними вусами належало мужчині, що не знає невдачі.

Він притяг дівчину до себе. В долині, в місті гримнула орхестра. Бадьора музика національної пісні, грана звуком марша, що стодесять літ тому, провадив армію Великого Визволителя через континент, в імя волі, миру й справедливости.

II

Девята година. Відкритий віз Дон Хуана відїхав з його дому, покотився до трамвайних ліній на **Avenida O' Higgins** минув ясно освічену площу, де орхестра все ще грала для розохоченої юрби. Бо в сю годину блеск ярких світел заливав все довкола. Темряву бічних вулиць, сморід каналів, ряд живих кістяків, що стояли запряжені в повози перед Південно-американським готелем — хто бачив те все? Тут були дугові лямпи, що мали притягати увагу кождого до кінної статуї Визволителя й ще більше згущувати глибокі тіні над брудом міста, яке він увільнив.

Бічна вулиця, залізничий переїзд. Подих свіжого повітря з виноградних сторін і шепіт бистрої снігової води, допровадженої, щоб дати життя долині. Життя! На хвилину, в той час, як мчало авто, Дон Хуан подивляв дивне почування всепроникаючої краси сеї ночі і нагло перейшов до думок про смерть. На хвилину його вразив неокреслений сумнів, чи ся земля, що день і ніч оберталася довкола своєї вісі, прядучи тканину запахів, звуків і світла, — чи мала вона яке значіння для людей, поза їх власними амбіціями? Згодом його думка знову повернула до реальних річей. Він хотівби провести іріґаційну сітку від Ріо Неґро. Він побудувавби новий шлях до підгіря, колиб виноградарі з верхньої долини схотіли заплатити її ціну. Завтра він стане ґубернатором провінції. За два роки президентом республики.

Надзвичайно декоративний причілок Законодатної Палати був перед ним. Віз загальмував, спинився. Жалюгідна юрба обідраних громадян зібралася коло смуги червоного килима, щоб оглядати приїзд гостей. Помахуючи рукою, з тою виборчою усмішкою, що нею він славився, Дон Хуан висів і зійшов на мармурові сходи палати. Залунали розсіяні радісні вигуки тих, що їх купила партія Корбеістів обіцянкою сінекур, посад наглядачів доріг. Направду, майже кождий кричав.

В рококовім входовім голі стояв гурток рококових достойників, які балакали. Предметом розмови була поразка адміністраційної ради, яку їй завдали Корбеісти;

але політичні незгоди на сьогодні відкладено й тепер розлягався той піднесений гомін, що завше переважає на сходинах людей, що збираються пообідати на рахунок ґубернатора. Зазвучав ґонґ. З однодушністю, якої Законодатна Палата не бачила вже від року, політики з провінції рушили до бенкетової салі.

Дон Хуан розглянувся довкола себе, шукаючи ґубернатора. Гості познаходили свої місця і стояли, очікуючи коло своїх крісел. Його ексцеленції не було.

Над ними звисав зі стелі прапор республики. Його фалди були нерухомі, як фалди похоронної покрови. Дон Хуан, збентежений, шукав чужих облич на ґалерії. Одного разу сталося так, що з тої ґалерії впав стріл. Але там була лише преса: два місцеві представники столичних щоденників і видавець провінціональної часописі **La Frontera,** все гідні довіря люди.

Дон Хуан здрігнувся. Малий лисий мужчина, віце-ґубернатор, підійшов до верхнього кінця стола й промовив:

— Панове, його ексцеленція посилає звістку, що дуже жалує, що з огляду на лікарську пораду вважає за мудріше не їсти з нами сьогодні. Одначе зявиться передтим, аніж будемо пити перший тост, щоби сказати вам своє **adios.**

Заяву принято в тиші. Тоді руками, що розбігалися на краях стола, гості заняли свої місця й знявся приглушений гамір пояснень. Тільки Дон Хуан мовчав.

В ньому вставав злісний страх: страх перед дивним поступованням сеї людини, якої він не розумів. Се було поступовання, яке сприймав, як особисту зневагу. Субтельна мова його була більш визиваюча, аніж вкритий рядами предмет на даху ґубернатора; вона заповідала ще більше невловиму небезпеку. Сама ся бенкетова саля галасливо проголошувала життєве »вірую« ґубернатора перед тим, хто готувався заміняти се »вірую« своїм власним. Ґубернатор виробив проєкт Законодатної Палати, насадив дерева в алеях, що провадили до неї. Дон Хуан наповнивби леґіслятуру людьми, що виконалиб його розпорядки: наклалиб дорожний податок на транспортний рух, що використовував дороги. Дон Хуан зробивби провінцію силою, з якою треба булоб числитися, яку требаб було купити хабарями залізничих концесій і дохідними дарами з скарбу республики. Ґубернатор був лише мрійник, голос на снігових водах, що збігають з гір і ґубляться в ґрунті рівнин. І всеж ся людина, при всій своїй бездіяльности, мала вироблений плян, який для повного успіху убійства, уживав кріси на триніжку.

Се мала бути година тріюмфу Дон Хуана. Натомість се була година самотности. Тріюмф був порожний, оскільки побіджений не був присутний. Решта зібраних не входила

в гру. Колиб його сеї ночі застрілили з даху, ні від кого з присутних тут не можна було сподіватися більше, аніж одного слова побожної нещирости або здвигнення плечима. Таксамо нечуло оплескувалиб вони його завтра, колиб він заняв крісло ґубернатора. В тій самотній і гіркій боротьбі була лише одна жінка, якій він міг довіряти; якесь дівча, що забавляло його, й яке моглоби йому знудитися.

— Ви не берете риби, пане ґенеральний судія?

— Дон Хуане, ви нічого не пєте!

— Pardon, панове; я задумався...

III

Одинацята година. Подали каву. Слуги відійшли. Бесіда, що стала була бурна і розпасана, стихла аж до спокою вичікування.

Двері на салю розчинилися. Адютант ґубернатора стояв на позір при вході. Зібрані підносилися, совгаючи ногами.

— Його ексцелєнція, ґубернатор.

Висока постать виринула з сутінків корідору на салю. Темні очі були запалі й змучені, їх втома не могла сховатися за усмішкою. Тонке поране обличчя говорило про безжалісну свідомість своєї поразки. Здавалося, що лице постарілося нагло й різко і кпило собі з постаті, що затримала випростовану струнκість молодости.

Його ексцелєнція ввійшов до салі. Його вечірний одяг скромно відбивав від розшитих золотом одностроїв і ріжнобарвної пишноти одягів його урядовців, але білі рукавиці-ґлясе були дивною афектацією. Гостро й холодно, як крига, прозвучав голос ґубернатора. Він говорив офіційно, по кастільськи, без провінціональних наголосів і виразів.

— Панове, маю честь витати вас. Коли хтось з вас ласкавий передати мені чарку вина — дуже вдячний, пане ґенеральний судія — моїм привілеєм є піднести тост, за який пє сьогодні в ночі кождий льояльний громадянин. Панове, Наша Країна хай розвивається в свободі, мирі й справедливости!

Чарки піднесені. »Свобода, мир і справедливість!« — загомоніло зібрання. Репортери на ґалєрії тримали олівці напоготові.

Розлягся бренькіт розбитого шкла. Ґубернаторові руки в рукавичках вхопилися за поручя крісла. Дон Хуан усміхнувся. Кволі руки, безсилі руки. Дон Хуан заспокоївся. Сей убивця злякався свого наміру.

Його ексцелєнція, дивлячися цілий час на розбиту чарку і калюжу червоного вина на мармуровій підлозі, виго-

лосив одну з найкоротших промов, які колинебудь чули збори.

— Панове, ви всі знаєте, що моя просьба про уступлення пішла до президента. Більшости з вас я вже не побачу по сьогоднішній ночі. Се моя лебедина пісня. Завтра ви призначите нового ґубернатора (він легко вклонився в напрямі Дон Хуана), нехайже він служить вірно... — Його ексцеленція захитався, але опанував себе. — Вибачте мені, панове. Я недобре чуюся, а треба ще полагодити богато справ, заки мій наступник перебере владу.

Дон Хуан протиснувся на чоло гурту, що зібрався довкола ґубернатора. Два мужчини гляділи на себе зі спокоєм скрайної ненависти.

— Одно слово, ваша ексцеленціє.

— Чи не можна зачекати до завтра, пане ґенеральний судія? Я не чуюся добре. Я хочу відійти.

— Я так само хочу відійти. Ваша ексцеленція хіба розуміє, що нам требаб обговорити богато невідкладних справ провінції. А мені справилоб велику приємність завезти нашого ґубернатора додому... останній раз.

— Дякую, але я не вертаю до свого... Я гадаю... — Ґубернатор поглянув вгору. На хвилину в його очах мигнув блеск роспачі. — Я гадаю... дякую, **senor** ви дуже чемні.

— Се дрібниця. Підемо?

Прекрасний віз Дон Хуана з його біло-синьою дошкою чисел, чекав. Шофер, загорнутий в плащ і шапку, сидів за кермою.

Ґубернатор увійшов до авта і сів з лівої сторони Дон Хуана. Авто рушило.

— До дому його ексцеленції. Їдь помалу!

— Ви можете мене висадити передтим, аніж приїдемо. Я не бажаю вертати додому — покищо...

Авто їхало брукованою вулицею вгору. Ніч була ясна, а за останніми домами підносилися різко до зоряного неба близькі передні гори. За ними снігова шапка Аконкагуї неначе біла фантазія в імлі. Ніч співала сотню пісень, що доносилися від іріґаційної води.

Ніч була гарна і місто належало ночі. Штучні канали, що приносили життя з гір в долину, були спрямовані потім в рови міста, так, що вечером люди могли засипляти під хлюскіт води, що протікала під їх порогами. Передні ліхтарні авта світили тепер на трамвайні шини, що ніби тонкі пальці в дорогоцінностях, вказували невблагану дорогу крізь темряву. Вони проминули широкі вулиці, де свіжий і запашний вітер шелестів довкола дерев. Передмістя були спокійні, опустілі. Білі домики, здається, відступили в тінь, обурені на карнавал міста.

— Ви не бажаєте вернути до свого дому... покищо?

Ґубернатор відкинувся в своїому куті й заплющив очі.

— Дон Хуане, чи не досить, що ви побідили? Я відходжу і завтра від сходу сонця буде ваша воля правити провінцією. Чи вам конечно треба втручатися в мої останні години в сьому місті?

— Здається, що так, — коли я хочу побачити схід сонця.

Але ґубернатор продовжував, не звертаючи уваги:

— Бувають хвилини в моїй хоробі, коли пропасниця підіймається до мого мозку й я бачу себе і вас, Дон Хуане, не як двох слуг республики, лише як двох богів, що кождий з них силкується заволодіти світом. І я бачу, що мій дар, се творити красу, се влада давати людям хвилевий захват річами, які вони в тій хвилині забувають і які швидко щезають. У вашійже владі є дар змусити людей забути красу, приносити нещастя, відповідати на поклик, що обіцяє їм більше намацальні речі. І моя сила цілий час дає дорогу вашій. Завтра ви побачите, як вас оточать ті, яких я призначив тому, що вважав їх за джентельменів і вчених. Ви позбудетеся їх, бо вони постарілися і не мають енергії, ані охоти працювати в машині, що ви її побудуєте. Ви зробите сю провінцію могутною і будете використовувати людей до останної краплі їх снаги, але ви не будете добрі для них, коли вони перестануть бути вам корисними. Ви будете мати діло з реальними річами, не з сентіментами. Ви будуватимете фабрики, а ваша політична машина буде живитися людськими істнуваннями й ви будете великий там, де я був тільки популярний. Краса, що я її насаджував на сьому місті, розпадеться і не буде грошей на сади, дерева, статуї, святочні обходи для народу або штучні вогні, які зміняють місто в казкову країну для дітей, в таку ніч, як ся; ви не будете розуміти, ані турбуватися такими річами. Ви збогатите провінцію, але... (раптом ґубернатор засміявся) — але її богацтво буде, як проказа на її красі.

Дон Хуан витяг з кишені свого остроюю пістоля.

— Се все порожні балачки. Не було у вашій крові вам дане рядити тут; ви знаєте се і ненавидите мене за те, що я подолав вас. Мій Боже! Чи ви уявляли, що зможете вбити мене сеї ночі?

— Я не розумію вас.

— Хто ваші спільники?

— Зупиніть авто. Я не поїду далі.

— Ні. Я провезу вас повз ваш дім.

— Ні. Мої діти — побачать мене. Вони будуть на даху...

— ...Так, я знаю, що є на даху.

— Направду? — Ґубернатор зайшовся сміхом, але щось

жахливого було в тому сміху. Дон Хуан знову почув страх. Він щільно присунув своє лице до лиця ґубернатора.

Авто мчало через площу.

Місце для орхестри було порожне. Більшість світел погашено, а легкий вітерець термосив сміттям, що понакидали гуляки. Дух веселощів зник. Їх осад був поза жовтими прямокутниками світла, що тут або там зявлялися за вікнами каварні. З алеї доносився голос жінки, що співала індіянську пісню, сумну, як клич дикого птаха, що ширяє над вечірними водами.

Націлюючи пістолем в ґубернатора, Дон Хуан зняв свою обшиту золотом шапку і вложив її на голову ґубернатора. Потім припав до підлоги авта, так, що з вулиці можна було бачити лише одного пасажира.

— Сидіть просто, скиньте рукавиці й дайте мені ваші руки — приказав. Мовчки усміхаючися, ґубернатор, послухав.

Дві білі руки, мокрі від поту. Слабі, безсилі руки, що Дон Хуан міг затиснути в своїй одній. Ґубернатор сидів випростований, з шапкою Дон Хуана на голові.

Авто повернуло в спокійну вулицю, досягло горба з домом ґубернатора. Минуло його. Десять, двацять, пятьдесять метрів... Авто ткнулося в придорожній камінь і зупинилося.

Ґубернатор нахилився вперед. Очуняв з усиллям.

— Богу дякувати — вони не побачили мене — діти. Я знову дістаю заворот голови. Де ви, **señor** ґенеральний судія? Я не хотівби, щоб мої діти мене побачили. Сеї ночі їх забава... Я їм обіцяв її на ніч роковин. Але я не міг прийти... коли є така велика небезпека зараження сею проказою... Чи можу вийти? О, Боже — яка темна вулиця. Се жінка нас везла?... Ваша коханка, Дон Хуане? Я маю жінку, в тому домі й діти, але я не смію піти до них.

Сильна струя вогню вистрілила з даху дому ґубернатора. Велика ракета спалахнула над вулицею, затрималася і розприслася на вогненні частинки. Друга взнеслася по її слідах. Захоплені крики дітей послідували за ними. Чарівний барвистий блеск освітив небо і кинув слабе відбиття на вулицю.

Але ґубернатор не бачив нічого того. Він повернув і біг з неймовірною скорістю. Він пірнув у бічну вулицю. Дворові пси прокинулися й гарчали на нього, а нічні волоцюги зникали в тінь, коли він наближався. Біжучи, він підскакував, підскакував радісно, з останною великою силою божевілля, що пожирало його життя, зі сміхом вигнанця, що душив кождий його віддих.

Ніч проковтнула його цілковито. Чиж можна було сподіватися, щоб хтось зауважив один вистріл менше або більше в сю ніч свята роковин? Над ранком він лежав в одному з тих каналів, що спроваджували воду з гір, щоб вона журчала під порогами людських осель, а розталі сніги Андів змили з нього всяку хоробу навіки.

З англійського переклала

Н. Я.

Анна Стюарт

Успішна смерть Миколи Бегга

Микола Бегг вийшов з дому темної й непривітної ночі. Стояв на скруті доріг, готовий кинутися під колеса першого стрічного бистроїздного авта, щоби позбавити життя своє (досить гарне) тіло і таким способом визволити від тілесної обгортки свою московську душу.

Бо мати його була росіянка, а батько шкоцький інжинер. І Микола мав нахил шукати щастя в розпуці, але був здібний тільки до розпуки, безплідно шукаючи за щастям.

Так стояв він тієї ночі під ліхтарнею, в капелюсі і мекінтоші, з незвиненим парасолем під пахою, і чекав на гумові колеса, що гладенько, неначе які архангели, пересмикаються по асфальті: — так, — подумав — немов чотири архангели, попереджувані світлом двох пятисоток свічок лямп-рефлекторів на знак, що вони несуть визволення його мученицькій душі. Життя тяжко було витримати! До чого те все придасться? Навіщо трудитися і малювати картини? Хіба на те, щоби переконатися, що вони не мають торговельної вартости? Чому ніхто не хоче купувати його картин? Повсюди говориться тільки про те, що тепер настав вік машин. Але коли він спробував зясувати сю правду і брав свої власні технічні винаходи за моделі, так, як хтось другий бере за модель дівчину або клаптик декорації, то чомуж гляділи вони на нього з жалем і зневагою?

В житті йому властиво ніколи нічого не притрафилося. Він стрінув дівчину з темно-золотавим волоссям, що звалася Елєн і була сиротиною без гроша. Вона жила з заробітку, як секретарка і жила досить вигідно.

Миттю закохався в ній Микола і женитися з нею захотів.

Те, що московське в ньому, шепотіло: »Ти її любиш. Вона гарна. Що значить гріш?«

Тоді як те, що шкоцьке, стверджувало: »Вона виглядає не зле. Але грошей в неї дастьбіг. Любов то тільки проминаюча фаза«.

По довгих містичних плутанинах і холодних обмірковуваннях фактів, вдалося йому звязати оба кінці своєї природи в одно і вирішити: »вона все таки матиме спроможність заробити гріш в лиху годину, чого не дай Господи«.

І він оженився з нею.

Впродовж десяти місяців жили життям строгої здержливости в дешевих кімнатах на окрайній смузі північного Льондону. Постили і бідували, сварилися і цілувалися, сподівалися і обмірковували самогубство.

Але життя йшло своїм шляхом. А то тому, що Елен, хоч яка чудова, була недоступна думці про самогубство, здрігалася перед ним. Сеж вона перша повернула і переконала й його повернути додому тої ночі, коли вони обоє гляділи разом на оливкове плесо Темзи. То ніхто, тільки вона закрутила курок від ґазу тої ночі, коли вони обоє думали лишити той курок отвореним.

А тепер, в сій хвилині, Елен була далеко на закупні вибракованого мяса і хліба, на торговиці, де пізними ночами ярмаркували нуждарі, шукаючи дешевого товару. Тепер прийшов на нього слушний час, щоби вмерти. Вмерти, скорше згинути, аніж терпіти, щоби Елен, його жінка, заробляла гроші на його удержання.

Але вмерти, се не те саме, що загинути. Вмерти — се значить шукати нескінченого і осягнути, в часі, остаточного щастя. В часі! А що то є час? Час не має остаточної ваги. Розсудлива людина...

Перерва. Передні світила моторового воза заясніли в пітьмі. Два рази по пять соток свічок чотирох архангелів збиралися розчавити його тіло і вислати його душу на розшуки вічної щасливости.

Вимахуючи парасолем, повитально гукнув до своїх визволителів і — колеса раптом перестали крутитися довкола своїх осей. Безпечно загальмовані, пристанули. Якесь блідаве лице показалося зпоза вітряної шиби. Здивований голос закричав:

— Гальо! Миколо! Що ти тут робиш? Волосок, а бувби тебе розїхав! Життя тобі немиле, чи що?

Се був Джільберт Овдрай, що випробовував свій новісінький віз, парубок грошевитий, неспівчутливий і балакучий.

— А, се ти? — спитав нерадо Микола.

— Ну, а хтож? А ти куди вибрався?

— »Вибрався«? — спитав Микола. — Чи вмерти значить вибратися кудись?

Йому так і хотілося спитати про се Джільберта не тому, що сподівався від нього ясної відповіди, а тому, що мігби сам вистоювати ось-тут годинами і застановлятися над можливими відповідями, почуваючи невисказану насолоду в тім, що ніколи не дійде до оконечного рішення. Але горе, що його гнітило, перемогло і він затих.

— Я очікував омнібуса, — промимрив трохи згідно з правдою.

— Далеко намірявся їхати?

— Можливо.

— Як далеко? Коли не дуже далеко, то я завезу.

Микола, все ще духом заблуканий у вічности, роззявив рота. З міною, з якою безробітний глядить на високого урядовця, він глипнув на Джільберта і сказав:

— Ти хочеш завезти мене?

— Но так. Цілком певно. Ти ще не пробував їхати отсею гордістю мойого серця, правда, що ні? Сунеться по шосі як янголятко. Сам побачиш. Почуватимешся, як в небі. Вскакуй. Ти куди намірявся їхати?

— Намірявся? О, так, вже знаю, що ти думаєш властиво. — І Микола почув, як йому в голові закрутилося. — Я хотів заглянути до Бакстерів.

— До Бакстерів? Тож вони випровадилися!

— Виїхали, так. Випровадилися далеко в глибину краю.

— Се нічого! Ми цілком певно долетимо і туди, побачиш, що долетимо. Всідай!

З роззявленим ротом вліз Микола до воза. Гладенько прошибалося авто по лискучій поверхні асфальту. З їх наближенням, тікали і розбігалися мужчини, жінки і звірята.

— Що за глум, — подумав Микола, — що я сиджу в середині воза, замість того, щоби лежати під ним.

Але він не годен був дальше розгорнути своїх думок в тім напрямі. Головно через балакучість Джільберта, що кидав словами, як градом. Се прикро вражало його і зводило на нівець його думки. Довше так не могло бути і Микола сказав твердо:

— Я тут висідаю.

— Так скоро? — відповів Джільберт. — Я тебе завезу аж до дверей. Як туди звідси заїхати?

— Не знаю.

— Спитаємо!

— Я мушу висідати.

— Добре, добре!

— Ні, не добре.

— Ні?

— Ні, мені треба висісти зараз, і йти пішки.

— Пішки? В сю горобину ніч? Обмастишся болотом і прийдеш додому, як безрога.

— Не дбаю. Позволь мені висісти.

— Але в якій ціли?

— Я хворий коли сиджу тут. Дійсно зараз буду дуже хворий.

— Господи! — зітхнув Джільберт і натиснув на всі гальми. — Ну, то висідай. — І випхав його з воза.

— Не чекай на мене, — сказав Микола. Не терплю, як хто на мене чекає.

— Чи тобі вже ліпше?

— Знаменито. Спасибі!

— Тішуся, що став тобі в пригоді. — Чудовий віз, правда? Якби не мав таких чудових гальм, бувби тебе...

— Та відїзджай вже! — гукнув Микола.

— Коли ти так налягаєш...

— Бувай!

— Бувай! донеслося до нього від сторони воза разом з сопухом диму.

— Ох, Господи! — промимрив Микола. — Яж лишив мій парасоль в тім клятім возищи!

Погляд в сторону неба показав йому, що дощ не забариться. Його пригноблення зросло.

Став ходити краєм гостинця і найшов, що він провадить на царинку.

— Що за дивовижа! — думав, — я лажу по отсій царинці, маючи повну свідомість, що остаточно йду по свою смерть. Але смерть не є, як то я собі перед хвилиною представляв, смертію, тільки погасненням. Знівеченням. Поворот в ніщо. Але що хоч, смерть не є ані погасненням, ані аґонією, (я не можу глядіти на аґонію), вона — поворот в ніщо. Якжеж тут темно. Мряка гусне щораз дужче. Здається, що я в лісі. Цікаво, яким способом я умру. Всеж таки добре знати з такою певністю, що я незадовго перестану жити.

Він цілком спокійно пристанув і запалив сірника. При його світлі не міг нічого побачити довкола. Поступив кілька кроків дальше, засвітив новий сірник і глянув вділ під ноги.

На своє превелике зчудування зпостеріг, що стоїть на краю глибокої, темної криниці, старої і рівної з землею.

З криком остраху, подався взад.

Ся близкість смерти змусила збліднути його обличча.

Але хутко прийшов до себе з того жаху і втікаючи від небезпеки, подався спішно по заболоченій царині.

На головному гостинці він вскочив до переїздного

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

автобусу і став думати над тим, як то він розповідатиме жінці про свою прогульку.

Прибіг до кімнати, але Елєн в ній не було. Кинувся до робітні, але і тут її не знайшов. Тільки на столі лежали — його парасоль і записка.

Її письмо таке гарне, таке поправне. Може той дурень Джільберт взяв її на вечеру? Бідолаха, його маленька, їй так треба було доброї поживи. Гарне її волосся вже починало тратити свій полиск, її...

»Дорогий Миколо! Джільберт був тут і приніс твій парасоль. Я відходжу з ним. Пращай! Розвід підпишемо завтра. Елєн«.

Гнівний і лихий позгортав Микола деякі з своїх винаходів і спакував їх в клунок. Чомуж він не мавби, так як його жінка, продати се, що було для нього найдорожшим в світі?

Злий всів до потягу до Нюкестлю і подався просто до канцелярії начальника великої інжинєрської фірми, в якій довго і вірно працював його батько.

Там запропонував на продаж те, що було в його клунку, всі свої винаходи.

Він довго торгувався і продовж двайцяти чотирох годин став богатою, сильно богатою людиною.

Повернув малювати картини. Картини дівчат і клаптиків декорацій. Се були цілком инші, не такі як попередні картини машинерій, що він їх так любив. Тамті картини були без торговельної вартости і він їх понищив. Сі були инші — безпристрастні, без полету, і він їх продавав, немов свіже печиво.

Микола Бегг мав успіх. Він поповнив самогубство тоді, коли втік зпід криниці.

З англійського переклала
Софія Куликівна

В. Бірчак

Демагогія

(Спогади про ширшу УНРаду в Дрогобичі)

З початком січня 1919 р. виїхав Семен Вітик з Дрогобича на трудовий конґрес до Київа. На найблизшому засіданні ширшої УНР в Дрогобичі виступив один з її членів і промовив:

— Братя селяни! Пани, українські пани, захопили владу в свої руки і міліони, твої міліони, український народе, кудись поділися. Ось ще недавно бачили ми тут посла Вітика, а нині його вже не бачимо, а люди мені скаржуться, що він забрав два міліони і втік! І я хочу знати,

як та річ стоїть! Я хочу знати, бо ніхто не бачить того, а тільки я один. Моє серце лускає з жалю, коли я гляджу на твою біду, мій народе! В ночі не можу спати! Ніхто не бачить сього, тільки я один! Український народе, де твої міліони?!

Щож се була за установа ся ширша УНРада дрогобицького повіту? Чому на ній говорено про такі делікатні справи? І вкінці: що се за апостол виступив в імени правди і в імени українського народу — з додатком: сорокміліонового?

На всі ті питання варта дати відповідь.

Що до першого: що то була за інституція, ширша УНР? — відповім так. Посол Вітик любив наради. День в день о 6 годині увечері зачиналися наради вузшої УНРади або ДНК, які тревали все до 10 годин або й далі. Крім сього відбувалися наради часом рано і зараз по обіді. Часто радили над пустими річами, порядок дня робився сам. Мною часом аж кидало, бо над справою, яка до нас не належала, або яку можна було brevi manu поладнати, радили годинами. На мої уваги гнівався Вітик. Він стояв на тій точці, що якраз демократизм вимагає нарад.

Аж пізніше читав я чиїсь описи подорожей по Африці — нині вже не тямлю ні імени подорожного, ні книжки. Зі своїми узброєними людьми приходив подорожний до якогось там африканського села, наперед висилав своїх послів до голови племени і просив, щоби його перепустили через оселю. Голова племени відповів, що се важна справа, він не може сам її рішати, тому мусить скликати все племя на нараду. І скликує його. Подорожний чекає під селом, годину, дві, три — цілий день. Ті все ще радять. Під вечір тратить подорожний терпець і, вже не чекаючи вирішення справи, переходить з своїми людьми через село. Ні його, ні його людей ніхто не зачіпає. Се повторялося тому подорожному часто, але все серед однакових обставин: не перепускали, сходилися на нараду. Він тратив терпець і переходив через село без спротиву дикунів, які далі радили. Отсей подорожний прийшов отже до переконання, що чим низше культурно стоїть якийсь нарід, тим частіше й довше радить над дрібничками. І друге: тим менше цінить свої ухвали...

Сей опис пригадується мені, коли згадаю дрогобицьку повітову УНРаду. День в день наради по 4 годин, в двох місяцях се дає 240 годин, або 24 робучих днів... В нарадах участило все кільканацять людей... Ухвали списували, або й не списували, цілком на африканський лад.

Коли таких довгих нарад вимагав дрогобицький повіт, то що булоби, колиби пр. був п. Вітик президентом держави?! Демократизм вимагає, щоби голова держави, корпорації чи там товариства йшов по лінії інтересів тої держави, чи товариства. Він повинен уміти сам скоро орієнтуватися, сам знайти лінію інтересів людей, яких заступає — часто і без їх відома. А скликувати все на довгі наради над пустими справами було не демократизмом, а втратою дорогого часу.

Одного разу — ще з початку падолиста — предложив Вітик, щоби скликати ширшу УНР. Вона мала складатися з членів вузшої УНР та з двох делеґатів з кождого села та з делеґатів дрогобицьких передміщан. Крім того міг кождий, хоч і не делеґат, прийти, слухати або й сам промовляти.

Про причину скликання ширшої УНРади говорив Вітик:

— Від Львова ми відтяті, часописи не приходять і люде не знають, що діється в світі. Ми їм се розкажемо, вони розкажуть знов нам, що їх болить і ми будемо знати, що треба направити.

Отсе й була констітуція скликання ширшої УНР. Констітуція зроблена наборзі, у великому довірі до народу — людей, але з малим знанням тих самих людей та з малою здібністю уміти теоретично добру думку убрати в практично добру форму.

Бо ось що вийшло зараз з самим скликанням.

До сіл написали, щоб вже на наступну неділю вислали по двох делеґатів, але не сказали, хто мав делеґатів вибирати, ні кого можуть вони вибирати (активне і пасивне право вибору), ані не сказали, як ті вибори малиб відбутися. Тому, що подано короткий час, то в и б о р и н і д е н е в і д б у л и с я. — Куме, поїду я та поїдете ви — говорив начальник громади. Або: — Я не маю часу їхати, то їдьте ви, Іване, та ви, Павле. — Сі могли не їхати і передавали мандат далі. Або: — сеї неділі поїду я, а на наступну ви і т. д.

Делеґати приїхали. На першому засіданні їх ще списали, але на наступних вже не перевірювано ніколи. Се спостерегли делеґати і з далеких сіл не приїздили, а з близьких приходило їх по двох, трох, шістьох... Крім того приходили гості — ґалерія. У віденському парляменті ґалерія мовчала. В дрогобицькому парляменті коректно поводилася українська інтеліґенція. Але що робила інтеліґенція, сього не робили деякі селяни та мійське й сільське шумовиння, що гостем приходило на засідання ширшої УНРади і забирало голос. Коротко: ширша УНР, що в теорії мала складатися з делеґатів сіл — в дійсности була збіговиськом всякого народа.

Були тут господарі, знані від давна з праці у філії »Просвіти« та »Сіл. Господаря« — але були тут і бувші урядовці філії »С. Господаря«, що перед війною обікрали ту саму філію... Був тут повітовий комісар і його урядовці — але були й сільські комісарі, яких повітовий комісар мусів скинути за спроневірення та крадіж. Крім поважних громадян, були тут і такі, що повинні були сидіти в арешті, а не репрезентувати повіт, та ще думати думу про його добро!

Ось так в теорії добра ідея, щоб завести злуку між управою повіту і населенням — в практиці звелася до абсурду.

Як відносився Вітик до сього зібрання? Уважав його своєю дитиною і своїм паном. Часом кричав, та в більшости уважав отсе збіговисько, що називалося шумно: ширша УНРада — ви-

разником волі народу, уважав своїм сувереном, запобігав його ласки.

Се збіговисько рішило питання: хто має торгувати нафтовими продуктами? Коли виплинув конфлікт з президентом ЗУНР і ще й не був розслідженний — виступив посол Вітик на нашому збіговиську з оскарженням президента. Серед інтеліґенції се викликало несмак і ми звертали увагу Вітикові, та дістали відповідь:

— Тепер немає ніяких тайн перед народом, нарід повинен все знати! А ви хочете далі держати нарід в ярмі, далі хочете закрити йому всі тайни як дитині. Але нарід не дасть собі то зробити і т. д.[1]).

На зібраннях ширшої УНР не говорили твердої правди, а все обіцювали, все роздавали. Не говорили — як се було дійсно — що інтеліґенція на чолі українського народу зачала будувати свою хату, але що, щоби збудувати її до того ще далеко, що наша інтеліґенція і наш нарід мусять напружити всі сили, щоби здобути її. Сего не говорили, хоч було таке ясне й селянам зрозуміле. Кождийжеж селянин будується раз в житті, а коли й не будує від основ, то добудовує, прибудовує, мало хто за готові гроші, та кождий з них знає, як тяжко побудуватися. Як треба влізти в довги, як тяжко потому треба працювати селянинові і всій його родині, щоб вилізти з довгів. Се все більшість селян пережила на собі і колиб їм були сказали, що й ми зачали велику будівлю і нам до тої будівлі треба грошей, матеріялу і робітників, колиб і їм сказали, що й перед нами недіспані в журі ночі — се все булиб зрозуміли працьовиті, дбайливі, пильні — якраз ті, на яких стоїть нація, бо вони найліпше платять податки.

Але так не говорили. Посол Вітик кидав громи на антанту, що ми її розібємо. А народові говорив:

— Народе, ти здобув державу і тепер все твоє! Гляди: зелені ліси — тепер вже твої! Нафта, сіль і всі земні скарби — вже твої!

До мене зайшов раз один передміщанин. Ні розумом, ні працьовитістю не грішив. Усміхнувся і спитав:

— Прошу пана, коли вже раз будемо брати нафту?

Я не розумів, а він мені вияснював. Посол Вітик говорив, що все вже наше, отже й нафта наша. До того державна рафінерія стоїть на частині пасовиска передміщан, отже вони хочуть зайти й забрати собі нафту, свічки, парафіну. Пощо? Ясно пощо! Щоби продати. А що з рафінерією? Про се він вже не думав, се вже менше його обходило. Загалом він представляв

---

[1]) Перед народом не скривав ніхто ніяких тайн, але перед мною і другими членами УНР та ДНК скрито деякі соромні тайни, про які я довідався пізніше в Дрогобичі або аж на еміграції...

собі, що якасьто Україна буде виробляти нафту і свічки, а вони будуть собі забирати. Зрештою, чи там Україна буде дальше виробляти, чи ні, він вже не роздумував, йому ходило тільки про те, щоби нині забрати те все, що вже їх, і собі продати!

Загалом апетити були розбуджені, не в тих, що працьовиті, дбайливі, пильні та що мало надіються на дурнички, а в тих легкарів, що все привикли легко, дурничкою жити, в тих, що не будують, не тримають держави на своїх плечах, а що уважають державу дійною коровою. В них збудилися апетити.

Легко було розбудити апетити. Відомо, що серед товпи найбільше сімпатії має все той, хто найбільше обіцяє. Найбільше обіцяє усе той — хто сам нічо не має.

Перші засідання ширшої УНРади були повні ентузіязму. »Свою маємо хату!« — се був той клич, який одушевляв людей. Між народом (селянством) і інтеліґенцією були живі, щирі взаємини й довіря — витворені працею на довгі літа перед 1 падолиста 1918 р. »Народ здобув волю!« — се так звучно, гарно. Так, се зробив нарід, але думку викресала інтеліґенція, яка змушувала нарід сю думку реалізувати. Се розуміли селяни і з початку дивилися на інтеліґенцію з подивом і довірям.

— Стали ви будувати, будуйте, ми йдемо разом з вами!

Але іділія тревала якийсь час, потім зачали зпоміж селян підноситися голоси проти посла Вітика, проти панів загалом. (Вітик їздив автом... Колиж ми всі рівні — ми всі повинні їздити автами, колиж ми всі не їздимо, най і він ходить пішки...). Що тільки Вітик виїхав до Київа, як виступив один з членів і з криком звістив, що п. Вітик вкрав мабуть два міліони, а того ніхто не бачить, тільки він...

Хтож був отсей муж? Хтож був він? Муж Божого провидіння — чи дитя товпи? Борець за святу правду — чи за свою кишеню?

— Я є Сосюк, знаєте: той славний. Ви мусіли чути про мене? — представлявся він молодому письменикові Р. Купчинському, коли той українським старшиною був у квітні 1919 р. в Дрогобичі. Молодий письменик стрінув мене:

— Всяких дурнів я вже бачив, але дурня, щоб так представлявся, не бачив я ще. Що се за мара?

Походив з найблизшого села Лішні, ходив колись на перший рік учительської семінарії та не скінчив його. Потім робив патріотичну роботу — від філії »Просвіти« їздив провірювати читальні »Просвіти«, аґітував в часі виборів то що. Але тій людині бракували річи, які мусимо вимагати від тих, що хотять ширити освіту між селянами. Сам не був освічений, його промови були плитонькі і крутилися коло передвоєнного: кривда нам. Крім сього не був правдомовний. Чогож його висилано від

філії »Просвіти«? Казали, що нікого иншого не було, що хотівби їздити. Задля нього виступала особливо університетська молодь проти філії »Просвіти«, але ся полеміка скінчилася несподівано. Викрито, що він занятий в »Народному Домі« фальшував виписи з табулі, занятий в філії »Сільського Господаря« збирав у селян гроші на господарські прилади і насіння й — не доставляв їх. З обох інституцій його викинено. Тоді один з місцевих адвокатів-українців приняв його писарем до своєї канцелярії. При приниманні до своєї канцелярії не звертав, очевидна річ, сей адвокат уваги на характер свого писаря, а на се, що він, будучи в »Нар. Домі« і філ. »Сіл. Господаря« та їздячи по селах, знав людей і міг їх навіть з вулиці затягнути до адвокатської канцелярії...

Се був адвокатський писар, що мріяв про посольський мандат, ось тому й дуже старався бути популярним і завжди хотів колось репрезентувати. Виступаючи перед селянами, говорив: »м и, у к р а ї н с ь к а і н т е л і ґ е н ц і я« — отже в своїй скромній особі репрезентував українську інтеліґенцію... Виступаючи однак на зібранні перед інтеліґенцією, казав: »м и, у к р а ї н с ь к и й н а р о д«. В часі війни дійшов до булавного, в тому характері вступив і до української армії. В чужій (австрійській) армії він слухав других і бувби і життя своє положив в обороні тирольських гір, він бувби своє життя положив і під Верденом, чи де там, але в своїй, власній армії, він не потребував нікого слухати. Раз тому, що був... патріотом, а друге, що був »щось« — репрезентант українського народу — і української інтеліґенції. Але що старшини таки вимагали послуху, зачав проти них бунтувати стрільців. В тому часі вийшов одначе розпорядок секретаріяту військових справ, на основі якого старшини і булавні, що скінчили 35 рік життя, могли бути звільнені від військової служби. Команда з того скористала і викинула його з війська.

Тоді побачив я його під дверми Державного Нафтового Комісаріяту, чекав, чи не дістане картки на нафту, або свічки. Але час був кепський. По виїзді посла Вітика на трудовий конґрес до Київа, ми стримали видачу всіх добродійних картэк. Кепський був час. Про той час тодішній урядовець ДНК Др. І. Блажкевич зложив і жалібну пісню, яку видрукував в *Дрогобицькому Вістнику,* а яку я тут для характеристики часу наведу.

СВІЧОК НЕ БУДЕ

(Народня пісня на нуту »Ой копав я керниченьку«)

Де се тії милі хвилі, що я гроші мав?
Де се тая комісія, що я свічки брав?
Жаль жаль, жаль, серцю буде,
Знесуть її люде
Свічок не буде!
Один брав там лиш свічки, другий парафіну,
Один чисто на гешефт, другий на обміну.
Жаль жаль, жаль, серцю буде,
Взяли свічки люде
Мені не буде

Один брав у пана посла, другий в професорів,
Третий дістав в секретарів, инший у докторів
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Збили гроші люде
Свічок не буде.
Брали пані вистроєні, тому що убогі,
Брали попи і декани і жиди премногі.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Ріжні брали люде,
Мені не буде.
Брали люде з магістратів, з харчевих управ,
З громад, спілок на посвідки, яку хто лиш мав.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Куди глянеш, всюди
Про свічки лиш йде.
Брали одні на сотнари, другі на вагони,
Вивозили в світ широкий аж поза кордони.
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Заробляли люде,
Досить вже буде.
Перестануть видавати свічки й парафіну,
Перестануть люде думать про нашу Вкраїну.
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Засумують люде,
Свічок не буде.

(Записано в дрогобицькім повіті 30 січня 1919)

Я вже згадував, що на засідання УНР мав кожний вступ. Отже і репрезентант українського народу і української інтеліґенції сюди прийшов. Приходили й инші й доходили своїх прав, себто сварилися, робили авантури — як загалом люди малоосвічені, малосамокритичні, малопідготовані до самоуправи.

Про першу промову адвокатського писаря з Лішні я вже згадував з початком сего спомину. Мовляв: »Вітик виїхав і два міліони кудись ділися, а мене одного серце болить, український народе!«

Як вже випливає з сеї проби стилю, його промови складалися з двох нот. Одна: неточно, недокладно виповіджене підозріння в роді: »твої міліони, український народе, к у д и с ь п о д і л и с я«. Друга — не менше сімпатична: »мене одного — імярек — болить серце за твою тяжку кривду, український народе!«

Якжеж було з тими міліонами? Ніяк! Ні УНР в Дрогобичі, ні ДНК не мали міліонів, тим самим не можна було їх красти. Щож до особи посла Вітика, то можна йому богато річей закинути, напр., що брався до торговлі, хоч на ній не розумівся, що був демагогом, але за весь час мойого урядування з ним я не спостеріг ніодного факту, що казавби мені підозрівати його в спроневіреннях, чи в крадіжі грошей. Противно, хто знав коли п. Вітика особисто, той міг в короткому часі переконатися, я к м а л о ц і н и в в і н г р о ш і. Я знаю такий характеристичний для Вітика факт, що годі тут його поминути. В січні 1919, на Трудовому Конґресі в Київі дістав він для соціял-демократичної партії в Галичині від директорії два міліони гри-

вень. Він взяв ті гроші, але передав їх своєму секретареві і не журився про них більше. Аж коли з кінцем 1919 опинився на еміграції у Відні без грошей, пригадав собі про ті два мільони. Можна булоб зачати видавництво і жити коло нього. Він і звернувся до свого бувшого секретаря, якому дав майже перед роком »потримати« ті гроші і який також був у Відні. Але той, перше дуже услужний супроти Вітика, з яким хотів разом виплисти, тепер відвернувся від нього:

— Гроші не дістали ви, але с.-д. партія, отже я вернув їх назад тому членові директорії, що належить до с.-д. партії. Ось посвідка.

Він їх справді вернув Винниченкові, почисливши собі мабуть 600.000 за перевіз грошей до Відня...

Такий непрактичний був Вітик в грошевих справах. А може коли не Вітик, то інші урядовці крали, брали хабарі? Тут треба зауважити, що в часі світової війни, ізза матеріяльних недостатків, загалом була підупала моральність. Границі між чесним і нечесним стали затиратися. Підупала моральність і між австрійськими урядовцями, підупала і між урядовцями всіх молодих держав, отже і в нас. Так було і все так є, що в часі, коли платня не вистає урядовцям на прожиток, одні з них бідують, другі вміють дати собі в чесний спосіб раду, а треті беруть хабарі. Але суть річи не в тому скрутному часі, а в тім, як загал урядовців, як держава ставиться до хабарників і злодіїв? Коли в молодій державі є хабарники, але держава їх виловлює і карає — вона здорова. Обовязком кождого чесного горожанина, не так нарікати на хабарництво, як причинятися до того, щоби виловити хабарників і злодіїв і тим уздоровити відносини.

В Дрогобичі переловили ми двох урядовців на хабарництві і їх як стій усунули від урядування. Колиж тепер виступав адвокатський писар, що сам колись спроневірив гроші у філії »С. Господаря« з оскарженням, що всі урядовці-пани крадуть, було ясно, що проти того виступили урядовці на ширшій УНР і зажадали від нього, щоб подав імена і факти, а винних покараємо. На се репрезентант інтеліґенції й народу відповів:

— Братя селяни! Пани крадуть, беруть хабарі, а від мене жадають доказів і фактів. Братя селяни, виж знаєте пречінь, що коли котрий пан краде, або бере хабаря, то мене не кличе на свідка. Отже відки я маю мати докази?! Мимо того всім відомо, що всі пани крадуть. Чи не так, український народе?

А його сторонники кричали: »так, так, так!«

Крім нього виступали й инші подібні репрезентанти. Ось виступав і один міщанин зі стрийського передмістя, також з оскарженням, що всі пани крадуть.

— Кажіть котрі! — перебиває йому урядовець.

— Всі.

— Отже й я?

— Борони Боже, ви ні — звучить відповідь.
— А може повітовий комісар др. Горбачевський?
— Але де! Хто смівби то сказати?!
— То може начальник суду, або котрий судія?
— Борони Боже!
— Отже хто? Кажіть!
— Всі до порядку!

Не маю на цілі передати вигадок адвокатського писаря і його спільників. Гавкання хоч і якої славної собаки ніхто не бере на грамофонну плиту. Не моя ціль малювати той бій, що розгорівся між інтеліґенцією-урядовцями і розвальниками не в користь та повагу республики, а на її сором та пониження. Не се моя ціль. Мені цікаво ось що: адвокатський писар виступав проти Вітика, — та хто близше приглянувся його виступам, мусів побачити, що сей панок з всіми своїми виступами — тільки кепський наслідувач Вітика. Мені цікаво прослідити звязь, схожість характерів та виступів і тою дорогою дійти до головних черт демаґоґії загалом.

Я не бачив майже ніколи посла Вітика самого, а все в окруженні всяких людей, на тлі яких він любив виступати. Чим для глибоких людей самота й задума, тим для нього товариство. І малого крикуна з Лішні не бачив я задуманого, противно все в товаристві, чи при картах, чи в шиночку, чи на вулиці, все в товаристві.

Товпа, збори всякого роду, були для обох всім. Ось там вони щойно жили для одної цілі: за всяку ціну зискати собі сімпатії товпи. Зрозуміло чому: щоб товпа їх підняла вгору, щоб на плечах товпи вирости вгору. Я загалом спостеріг, що люди, що самі по собі мало вартні, відчувають се і тому не говорять в своїм імені, а хочуть, щоб за ними стояла якась сила. (Я бачив таку історію: в Чехії арештували одного нашого старшину за якийсь там промах. Один з наших людей пішов жадати його звільнення в імені... сорок мілїонового українського народу).

Але товпа даром не підносить вгору. Їй треба щось дати, або обіцяти — як найбільше. Посол Вітик не тільки говорив: »народе, твої ліси, нафта, сіль, поля« — але він і роздавав картки на нафту, свічки, спірт... В трошки гіршому положенні був адвокатський писар з Лішні. Був бідний, як церковна миш... Що він міг дати людям?! Дати не міг нічо, але обіцяти міг ще більше, як Вітик. Він говорив своїм людям:

— Пани з Вітиком загарбали наші (sic) добра. Пани вже досить нализалися, тепер най пустять нас, щоби й ми полизали трохи.

Щоби піднести своє значіння в очах товпи, треба було знищити авторітет тих всіх, що стояли висше. І ось, якби змовилися. П. Вітик накидався перед товпою на президента республики, мовляв: »він торгує з жидами, аж я, Вітик, се відкрив і вратував твої скарби, український народе«. В короткому часі

по тім виступив писар перед тим самим зібранням з тими самими ідеями, в тому самому стремлінні; щоби знищити авторітет поставленого висше, а на то місце поставити себе. »Вітик виїхав і десь пропали два міліони, щойно я побачив се, український народе«.

Вітик не любив освічених людей. Не щоби не цінив освіти, противно він її цінив, він мабуть і відчував брак високої освіти в себе, але з конкуренції відсував від себе всіх тих, що мали університетські студії, зате окружувався радо мулярами, що називали себе інжінерами... Часто каявся. Нарікав переді мною одного разу, що біля нього збирається саме шумовиння. Але одночасно з тим не любив докторів. Ся ненависть була ненавистю тих, яким не судилося самим скінчити високих шкіл. В писаря, що мав ледви народну школу, була ся ненависть ще більша. Виступав він на ширшій УНРаді проти урядовців-панів, колиж ті однак не тільки боронилися, а ще й його атакували за його вчинки в »Нар. Домі« та філії »С. Господаря«, він промовив:

— Братя селяни, український народе! Ми не можемо ось-тут радити разом з панами, бо пани нам перебивають. Ми мусимо заложити свою »селянську раду«, до котрої не впустимо н і о д н о г о і н т е л і ґ е н т а.

В щоденному житті можете спостерегти двояких людей: одні добирають собі в громадянському житті наймудріших людей до помочі і з мудрими стають ще мудріші. Другі усувають всіх мудріших від себе, щоб самим стати на чолі. Їх кінець все сумний.

»Селянську раду« закладав отже славний чоловік з Лішні без інтеліґенції. Що се мала бути та »Селянська рада«? Чи се мала бути орґанізація політична, чи господарська, чи господарсько-промислова? Чи мала вона гуртувати в собі селян-богачів, чи бідних? І які ціли мала вона мати? Не знаю. Коли про се питано, писар відповідав:

— Ми, с е л я н и самі маємо розум, ми самі то обміркуємо.

Я сподівався, що на »Селянській раді« виступить якийсь новий славний чоловік і кине ще мудріший клич. І тим переліцитує.

Але життя инакше пішло. Наші селяни спосібні до орґанізації, але йдуть під проводом того, хто їм в силі з н а н н я м, чи м а є т к о м з а і м п о н у в а т и.

— Кільки він має кляс? — питали мене селяни перед зборами »Селянської ради«. А коли довідалися, казали:

— Ов! Пізнати, що дурний. Думає, що ми не знаємо куди і як йде світ. І маєтку він не має ніякого! Таж се голодранець. І що він нас може навчити?!

Перед дверми салі нарад поставив писар з Лішні своїх, таких самих як він і ті не пустили нікого з української інтеліґенції. Треба додати, що дехто хотів силою дістатися на салю. Але не впустили нікого. За інтеліґенцією вставилися селяни.

До тих селян кричав сей панок, якого його сторонники вибрали председником зборів.

— Панські полизайки!

На салі був галас і крик, що цілком не свідчив про те, щоб розум та розвага панували на зборах.

— Панські полизайки! — кричав в одно председник.

Але у відповідь пролунав такий голос:

— А ви на наших плечах хочете вирости?! Хто орґанізував селянські штрайки, як не наша інтеліґенція?! Хто терпів враз з нами при виборах, кого арештовано і в кого стріляно враз з нами — як не в нашу інтеліґенцію! Хто гинув за університет?! І хто нині бореться враз з нами і гине, як не наша інтеліґенція! Ми без нашої інтеліґенції не підемо. Як рибі потрібна вода, а пшениці сонце, так нам освіта, а освіту може нам дати тільки наша інтеліґенція, а ви кричите нині: »геть інтеліґенцію!« А когож ви поставите на то місце?! Себе?! Таж ви неук! Дурень!

Так говорив Олекса Кобільник, господар з Ріпчиць председникові зборів.

— Де наші гроші, що ви забрали в нас на насіння і плуги? — кричали знов инші.

— Ви самі кликали нас колись з »Просвіти«, щоби ми посилали дітей в школу. Ми й стали посилати. Мій син скінчив школи, був Січовим Стрільцем, а нині бється за батьківщину, а ви кричите: »геть інтеліґенцію«? То я маю нині зірвати з рідним сином?! — питав Яць Олексовський, селянин з Ясениці сільної.

Ті що мали синів в школах, стали загалом проти. Він їх лаяв, що вони панські полизайки, а вони йому на те таки вже зпроста, що він дурень, сам не покінчив ніяких шкіл, що брехун, злодій і т. д. Збори ставали вже не зборами поважних людей, а збіговищем де лаялися і сварилися. Очевидна річ, що з того не могло нічо путнього вийти. Бо й яку позитивну працю могла виконати »Селянська Рада« утворена під кличем: »без інтеліґенції«?! Які нові творчі ідеї міг їй дати її голова, якого найвисшою ідеєю було: »трохи полизати?!«

Недостача довіря — дальше досадно характеризує демаґоґію. Всі, особливо висше поставлені, в очах демаґоґів — є злодіями. Поминаю, що серед такої атмосфери дуже тяжко працювати. Але що важніше — се недовіря, се те, коли один в другому бачить тільки злодія, таке недовіря розсаджує гірше від зовнішнього ворога всяку орґанізацію.

Піднесено якось раз, що »ми — народ« хочемо перевести провірку ДНК. Сю інституцію вів тоді я в заступстві Вітика. ДНК був залежний від секретаріяту торговлі і ширша УНР в Дрогобичі не мала до нього ніякого права. Роздумавши справу, відповів я однак на ширшій УНР, що вона не має права робити провірки в ДНК, але щоб не виглядало, що своєю відмовою хочу скрити якісь свої промахи, або промахи урядовців, я позволю

комісії, яку вибере ширша УНР — заглянути в книги і буду радо служити інформаціями.

До провірної комісії вибрали інсп. Івана Ліщинського, і — двох селян. В сій хвилині річ видалася мені гумористичною. Від 1907 р. належав я до надзірної ради кредитового товариства »Народний дім« в Дрогобичі. Коли я обізнався з діловодством, вибрано мене членом провірної комісії. Чомуби я не мав приняти вибору? Додавати вмію, віднімати також, так само ділити і множити. При першій провірці хотів я провірити, чи скарбник додав добре якийсь там стовп чисел. Але перечислив я і — мені вийшло инакше як скарбникові, я числю в друге — і знов мені виходить инакше. Числю в трете і знов вийшла мені инша сума! Я не вмів додавати довгих стовпів чисел. І я замовк і сидів може який рік підчас всіх провірок тихо, а тільки пильно приглядався, що і як роблять старші, вже досвідчені члени провірної комісії. Коротко перед війною вибрано до тої комісії п. Івана Ліщинського.

— Я на тому нічого не розуміюся! — промовив він до мене.

— І я не розумівся, та вже підучився при тих, що вже знають. І ви навчитеся — відповів я.

По часі став п. Іван Ліщинський орієнтуватися в діловодстві каси і ставав на власні ноги. Отже міг переводити провірку ДНК. Але що могли провірити инші? На якому діловодстві вони розумілися? Чи я не міг їх обманути, замилити їм чимбудь очей?

Се було одно.

А друге: Комісія урядувала щось три дні і знайшла все в порядку. Що се значить: все в порядку? — бо відомо, що всякий може бути порядок. Сама ідея торговлі нафтовими продуктами не була в порядку. Але так глибоко не брала справи комісія. Вона провірювала тільки: кому давано асиґнати на право купна і на якій основі. Тут була справа дійсно в порядку, асиґнати побирали харчеві управи і наші кооперативи. Підкладом кождої асиґнати було прохання відповідної корпорації. »Контролєри« звертали увагу, чи на всіх проханнях були печатки. Печатки були альфою і омегою їх мудрости!

Далі характеристичним було се. Коли комісія провірювала, прийшов до мене один з її членів:

— Все в порядку, але я просивби, щоб ви написали мені асиґнату на 20 сотнарів свічок. Один жид просив мене о се, йдуть свята (великдень), треба грошенят...

— Алеж ви член провірної комісії, що взялася мене контролювати, чи я не видаю осьтаких саме асиґнат, чи я не купую собі людей.

— Алеж то, пане, нічо! Давайте, кому хочете, тільки дайте і мені. Присягаю, що нікому не скажу.

Колиж я його вигнав, прийшов по хвилині другий з такою самою просьбою:

— Присячаю, що нікому не скажу!

Значиться: я міг зробити якесь свинство, якусь неправильність, але провірної комісії я не потребував боятися. Їх можна було купити. Один з членів тої комісії був селянин А—вич з Якубової Волі, побіч адвокатського писаря він найбільше горлав, що пани »узурпатори« та »злодії«, а тепер сього апостола правди можна було купити маленькою карточкою на 20 сотнарів свічок!

З початком 1920-го року був я свідком подібної провірки у Відні. Сиджу вечером в каварні Reichsrat, куди сходилася українська еміґрація, як тут зробилося »богацько галасу з нечевя«. Якісь три панки сваряться про щось з власником каварні, сваряться голосно, завзято — але не довго, бо ось сидять вони вже при столі, прислужники приносять фляшки вина.

— Що сталося? — питає котрийсь з нас.

Ober обяснює тихо:

— До каварні приходить усе хтось з поліції на провірку. Коли ми були ще монархією, приходив щовечера аґент поліції, випив чорну каву, чи там що, заплатив і як непомітно прийшов, так непомітно й вийшов. Тепер в нас панують робітничі ради і тепер не один, а трох йде на провірку. Прийшовши, роблять авантури, доки властитель не каже поставити вина, за яке ті пани — очевидна річ — не платять. Злодії!

Се говорив прислужник, робітник, що був зорганізований в робітничій партії, але якому робітниче панування далося вже в знаки, забогацько коштувало.

Демаґогія панує всюди однакова!

О. Т. В.

Такий я чоловік

В американській пресі вичитав я таку сповідь Беніта Муссоліні:

„Вояком в світовій війні я почувався в своїому середовищі і ся роля в нічому не противилася моїм соціялістичним поглядам.

Бо твердий борець в окопах — а я був взірцем такого борця — бере тверді лекції „клясових" конфліктів. Опріч сього, сліпий послух наказам життя або смерти може вчинити людину здібною до найвисшого проводу. Ся тверда школа помогла мені пізніше в поході на Рим.

Війна — се фактично найвисша моральна школа для нервів і волі людини.

Вчасно відкрив я ще иншу зброю — силу друкованого слова на притягання душ. Часопись стала скоро моєю гарматою, моїм прапором — річчю, що має душу, яка може відзеркалити мою власну.

Вже в ранній молодости познайомився я з писаннями Макіявелі. Мій батько коваль любив читати нам великого фльорентійця вечерами, як ми сиділи при вигасаючому вогнищі в кузні, попиваючи домашне вино.

Його вплив на мій молодий ум був глибокий і трівкий. А коли я знову читав Макіявеля сам, маючи сорок літ, його твір ділав на мене з надзвичайною силою.

Пізніше захопила мене енергія Бісмарка. Я вважав його найбільшим політичним реалістом свого століття.

Щодо Наполєона, то він ніколи не був для мене взірцем, бо наша діяльність була цілком відмінна. Він скріпив революцію, яж навіть не починав її.

На становищі першого конзуля він засяв як велика людина, та з імперією почався його упадок; і Бетовен зі своїм ніжним інстінктом мав рацію, що відтягнув славну присвяту своєї сімфонії „Ероїка". Бо корона чомусь завше пхала Наполєона до нових війн.

Одначе помимо того всього я тверджу, що імперіялізм може істнувати без імперії. Вона не конечна для нього, бо чим скорше імперія поширюється, тим більше мусить вона тратити на своїй спаяности та орґанічній силі.

Але „імперіялістичний" гін се щось цілком відмінне; се основна сила нашої людської природи як сама воля-до-влади.

Так ми бачимо імперіялізм доляра і маємо його теж в релігійній та мистецькій сфері.

А в кождій формі він є симптомом невгасимої людської живучости.

Тільки людина народиться, а вже показує свої „імперіялістичні" вимоги в колисці, а далі в школі та в кождому спорті. Ся яскрава сила гине щойно з смертю.

Візьмім під увагу карієру великого Цезаря. Він завжди захоплював мене як провідник-велитень — людина, що зеднала в своїй могутній душі волю войовника і ґеній пророка-фільософа.

Се пригадує мені, що люди питали мене: „Чи можуть коли маси любити диктатора"?

Моя відповідь на се: „Можуть, коли рівночасно бояться його".

Бо товпа завжди любить сильних людей: під тим оглядом юрба подібна до жінок.

В мені завжди живий вояцький інстінкт; почуття обовязку, як відчуваю його тільки я. Решту лишаю долі. Коли я мав в руках команду Міляна, прийшла до мене телєґрама від короля з пропозіцією перебрати управу країною.

Чи се здивувало мене? Чи може я вичікував сього тріюмфу?

Я вичікував його!

Питали мене також про мій душевний стан в часі тієї важливої подорожі до Риму і що вона означала для мене.

Пригадую собі, що питання звучало менше-більше так: „Чи почувалися ви як мистець, що береться до свого твору, чи радше як пророк, що виконує важну місію?"

Душевні переживання тієї години так ясно стоять перед мною, тепер як тоді в експресі до Риму.

Я почувався мистцем, покликаним до праці, яка мала вчинити мене безсмертним.

А всеж я завжди готов був повернути до хатини з якоїб не було палати. Та як тільки приїхав я з Міляна до Риму, якась могутня магічна сила заволоділа мною при помочі дивної сіти думок. Смерком ходив я довкола пишних садів Villa Torlonia — в якій тепер живу.

Факт, що я мав тепер свого власного гарного верхівця, здавався мені майже неімовірним.

Але скоро пристосувався я до вимог нового життя. Їв менше, головно овочі й городовину. Пив менше вина, оминав товариські забави, та проводив ніч і день при свому робочому столі, що привязав мене до себе невмолимо.

Кожда година розбивалася, здавалося, на сотню обовязків. Ви назвалиб се манією праці; фанатізмом мученика або людини, що засуджена на смерть і тому „ратує свою душу", як ми говоримо, заки стане перед суд свойого Бога.

Отсе і є я: Тож не міг я робити инакше, та й не зможу, доки житиму. Мабуть щось з того потужного мойого „я" пориває за мною нарід.

Кажуть мені, що я маю дивний вплив на маси під тим оглядом. Може й так, а тоді се здібність, яка накладає важку відвічальність.

Певно, що й маси мають вплив на мене, як гурма риб на здібного рибалку з вудкою або з великим неводом.

Ентузіязм і сімпатія се дві лінії, яких тримаюся в сій займаючій грі. Колиб я опирався тільки на одній з тих засад, то рискувавби втратити маси. Між нами мусить істнувати взаїмне захоплення.

Цілком инакше мається справа з друкованим словом або чарами промови в радіо. Вони доходять тихо до міліонів.

Але море людських облич звернених до мене на величезній piazza!

Ті напружені піднесені серця, ті захоплені палаючі очі — і громовий оклик як ломіт буруна об скелистий беріг моря!

В таких випадках вухо ввіймається вогнем від бистриці слів. Невміруще чари — для мене і для них!

Моя ціль супроти авдіторії двояка: вияснити свою центральну тему а рівночасно піддати нову думку.

Як добре пізнав я товпу за тих трицять кілька літ!

В музиці, яку подаю їм, мусить бути святочний настрій; грандіозний римський привіт, чар пісні, що викликує захоплюючі спомини і патос.

Бож остаточно тільки віра може зрушити гори! Містич-

ний інструмент. Маси мало мають часу думати. А як неімовірно охоче модерна людина вірить!

Коли чую, що я пірвав за собою товпу, вона стає в моїх руках пластична немов глина. Тоді я проводир лави риб!

Та як воно не дивно, я відчуваю в той самий час і рід відрази, подібно як поет до шорсткого словного матеріялу, який укладає. Я назвавби се почуттям гіркого розчарования, яке відчуває часто різьбар, коли мармур не прибирає під його руками форми його первісної творчої візії.

Одначе по всім я всеж якось успокоююся, бож ввесь мій успіх полягає в тім, щоб немов мистець опанувати гнучку масу.

Деякі критики можуть казати, що сам собі перечу.

Я не погоджуюся з Вінстоном Черчілем, що уважає величезну французьку армію запорукою мира. А всеж кладу рушниці (кажуть вони) в руки малих дітей!

Правда. Та я хочу виховати і скріпити сі невинні діти до нової льотерії нашого італійського життя. Ми такі відмінні від всіх вас! І з так богато причин.

Говорять мені також, що через цілу основу і ткань мого публичного життя пробігає нитка „гордости".

Може й так. Гордістю я називаю „високу свідомість самого себе". Чимсь цілком відмінним уважаю зарозумілість і ароґанцію; їх назвавби я деґенерацією правдивої гордости, яка може бути величною і все — переможною прикметою.

Тепер спитайте мене, на щож найбільше гордий я в цілій моїй карієрі, і я відповім вам без вагання: Що я був добрим вояком в битві. Бо се є доказом душевної сили людини — прикмети, якої прохали старинні греки в своїх богів замісць звичайних проминаючих дочасних дарів.

Вже дитиною в убогій сільській хатині терпів я гірке пониження моєї молодої гордости; і моя наука і мій щоденний хліб були „третої кляси"!

Якраз такий прикрий досвід робить людину „революціонером". Одначе характер та обставини володіють нами невмолимо. А любов до рідного краю се почуття, яке найкраще можна відміряти величиною нашої жертви.

Ніколи не стратив я віри в свою провідну зірку — від тієї хвилини, коли отримав поклик в Міляно.

Від тоді дух активности пройняв всю мою істоту; сидіти тихо, непорушно, або марнувати цінні години життя — для мене пекельне прокляття.

Я ввесь за рухом. Я мушу завжди йти вперед. Вперед і все висше — як на стрімкому шляху в горах, так що величава панорама розкривається все ширше під мною. Отсе для мене; я радію своїми власними альпейськими кайданами.

Здобувати особистих приятелів зовсім не маю таланту. Я почуваю, що людина стає сильною, коли не має приятелів, щоб на них опертися або шукати в них моральної опори, чи проводу.

Такий мій темперамент і така моя оцінка людей.

Приятель може показатися ворогом.

З ворогом я стаю до борби; позатим не маю особистих звязків ні сімпатій.

Кождої днини я приймаю богато людей ріжних станів і позіцій. Зазначую, що тільки „приймаю" їх.

Бо всеж вони якось далеко від мене; навіть сидячи у великих фотелях перед моїм робочим столом в сій величавій історичній салі мої відвідувачі лишаються неясними та далекими мойого найглибшого *я*.

Вони питають. Я відповідаю. Але завжди я цілком самітний.

Деякі чужинці пробують вияснити мою особистість зовнішному світові. Але як можливо зробити се докладно на основі тільки короткої і припадкової розмови?

Вони можуть покликуватися навіть на мої власні устні або писемні важні вислови.

Ось один з них: „Я прагну вчинити з свойого життя мистецький твір".

А ось инший: „Я радби здраматизувати мою карієру — в ширшому та благороднішому значінню слова д р а м а".

Дехто пригадає мені, як то я приняв „авантурницьке" мотто Ніцше: „Живи серед небезпек!"

І коли мене питають, як при такій гордій і „скритій" вдачі можу я твердити, що моя найвисша ціль — добро мойого народу, я відповідаю, що добро народу та його майбутня потужність самі в собі найвисша драма.

Тож чим більше зосереджую я свої сили, чим з більшою посвятою служу сій цілі — тим більшим вогнем ввіймається моє невизначне життя. В сьому моя релігія. Я бачу, як вона веде непохитно до слави!

Про особисту безпеку не дбаю — се може бачити ввесь Рим і се знає ціла Італія. Мене може стерегти тисячка поліції. Мені можуть радити, щоб я спав кождої ночі в иншому місці. Але вся та обережність не має на мене ніякого впливу.

Я виїзджаю свобідно, куди хочу — верхи, автом чи своїм перегоновим ровером. Колиб я тільки на хвилину піддався думці про безпеку своєї особи, наступилоб почуття пониження і сорому, які, можу сказати, мені чужі.

Говорили про мене темні річи. У відповідь на се малощо маю сказати. Хіба отсе: „Я не півбог, а тільки людина відваги, яка ніколи не боїться виступити отверто до борби за свої глибоко відчуті переконання.

Коли я помилявся, то тільки тому, що я людина. Я маю теж свої сильні сімпатії й антіпатії, глибокі журби і щирі радощі.

Я людина, що живе своїми нервами; самітна душа, яку жене доля і яка прагне відпочинку і спокою.

Тож моя мовчанка хай боронить мене перед клеветами. Та до одного великого гріху мушу признатися: Я люблю свою Італію ідолопоклонною любовю"!

Л. Граничка

На полях Самчукової „Волині"

Самчукову *Волинь* привітала критика майже однозгідними прихильними відзивами. Але роля критика при оцінці літературного твору ширша. Самі критики часто говорять про свою працю, що вона „творча", що „збогачує" культурні надбання рідної літератури. Та часто важко збагнути, в чому проявляється ся творчість: немає її в пустих похвалах ані в доганах. І тут пригадується нам дотепна характеристика таких критиків в К. Іжиковського: вони є або покоївками, що подивляють та захоплюються своїми панями або „лупіями", що судять нещасних авторів.

Критик, як і кождий читач, має перед собою готовий твір, покликаний до життя автором. У випадку *Волині* маємо дуже важну перешкоду: не маємо ще цілости твору, тільки перші два томи. Ужиймо простого, може зазвичайного, порівнання: маємо партер і перший поверх, бракує ще одного поверху й даху, третього тому. Наше порівнання булоб нідочого, якщоб Самчукова *Волинь* була строго фабульною повістю, бо автор такої повісти по скінченні II тому має стократ більше творчих можливостей, як архітект по скінченім першім поверсі. Та Самчук подібний до архітекта, бо сам обмежив себе тим, що назвав твір „романом—хронікою" Волині. Правда, в III томі автор може вийти поза дотеперішні межі, бо Володько готов відорватися від землі, а Самчук ладен втягнути до повісти трохи й інтеліґентського та міського життя, — та проте „хронікарський" характер повісти осмілює нас писати отсі рядки. *Батько й син* може тільки закінчити ту будівлю, що її на ім'я *Волинь*.

Щоб справді вірно пізнати літературний твір, треба в першу чергу поміркувати над тим, що саме хотів автор дати, чим бажав хвилювати своїх читачів, в який спосіб задумував орґанізувати їхні почування. Се можливе тільки при аналізі літературного твору. Читач зачинає від того, на чому автор скінчив. Ми маємо перед собою цілу низку описів, сцен і оповідей, або, иншими словами, довгу низку мотивів. Тут треба підкреслити, що під поняттям „мотив" не розуміємо тільки мо-

тиви в значінні порівнальної поетики, але всі неподільні частини твору. Для ясности пригадаймо, якто деякі літературознавці твердять, що навіть кожде речення має свій мотив. Отся предовга низка мотивів — се зміст або тема повісти. Якою ідеєю просякнений зміст Самчукової *Волині*? Найкоротша відповідь буде одне абстрактне слово: Волинь. Волинь на кілька літ перед війною та в часі війни й революції, Волинь очима Володька Довбенка. Та се абстрактне слово оживає в читача, коли він перечитує цілу низку мотивів, з яких складається зміст повісти, коли бачить дивну містерію на своїх очах, як одного літа

народилися нові люди, міліони нових людей і між ними і Володько Довбенко. І Володько гордий з того. Бо земля від котрої він узяв свою силу, барву крови й огонь серця, — нарешті дістала одних, що пішли і впали, других — що родилися і живуть. Їх очі бачать і вуха чують... Їх молоді барки формуються так, щоб взяти на себе страшний тягар в імя Бога, чести і слави землі своєї...

Між поодинокими частинами фабульної повісти повинна бути внутрішна, причиново-часова залежність. Колиж її нема, тоді можлива тільки часова злука між поодинокими частями твору. Самчук вибрав форму „роману—хроніки", себто форму безфабульної повісти. Розгортати фабулу — се значить підготовляти й зміняти ситуації на основі боротьби між героями, коротко, при помочі інтриґи. В часі війни й революції Самчукові герої, Довбенки, борються з нелюдською стихією. Матвій ані Володько не могли „підготовити" дії, не могли відвернути приходу Мадярів, Москалів чи большевиків, не мали сили, щоб задержати в себе українське військо, щоб національно освідомити волинські села.

Отже не має рації рецензент *Діла м. р.*, коли домагається в *Волині* „підготовки дії" при появі нових героїв та коли хоче бачити безпосередний льогічний звязок між поодинокими розділами. В „чистій" хроніці можлива тільки єдина лучба: часове наступство поодиноких мотивів (частин) твору. Та таких чисто хронікарських повістей немає в літературі. Завжди автори користуються більшою чи меншою інтриґою. Згадаймо хочби знану історичну хроніку про Карла IX — Проспера Меріме, або нашу хроніку про 1663 рік — П. Куліша. В обох сих творах бракує єдиного сюжетного стрижня — та повісти сі ніяк не можнаб назвати „безфабульними". Є „фабула" і в Самчуковій *Волині*, більше її в І томі, менше в *Війні і революції*. Чому воно так — ми згадували висше.

Так пояснюємо собі нпр. закид *Евг. М. у Вістнику*, що в II томі слабне напруження стихійности. Але чи можна говорити про нерівномірність напруження — таж саме в II томі читаємо, як старий Матвій оре ниву в часі війни:

Пропаде, то пропаде, а до пуття довести треба.

— Божевільний, — гомонять сусіди. — І на яку халєру він працює,.. Все одно, пропаде.

А Матвій все працює. Поле не сміє так лежати.

Закон наш — закон землі. Будьте сильні, як вона і вічність вам забезпечена.

— Пропаде моя праця тоді, коли мене не буде... А поки кости мої при купі, доти не сміє пропасти ні одно зерно.

Ми досі дивилися на *Волинь*, ставши на становищі самого автора, себто памятаючи, що він назвав свій твір „р о м а н о м—х р о н і к о ю." Якщо критик схотівби дати і щось від себе, щось свого, то повинен поставити собі і авторові запити:

1) Чи автор, стоячи на свому становищі, — справді як найліпше використав усі можливости, які розгортав перед ним його творчий задум.

2) Чи авторів задум був дійсно найліпшим в даному випадку.

Головний герой *Волині* — се Володько. Автор призначив йому й головну ролю розгортаючи фабулу. Ціла повість написана зі становища Володька. Возьмім початок II тому. Автор на першій сторінці дає ніби абстрактний опис паринини Матвія — абстрактний, бо не бачимо оповідача — та ось вже на найблизшій сторінці бачимо, що се ніби конкретні Володькові думи:

Думи заважають Володькові. Кляті, дурні думи.

Те саме бачимо й дальше. Самчук навіть описи природи подає через Володькову призму:

Довжезна, широка тінь жолобецького дубового лісу швидко коротшала. Над лісом спялося безліч невидимих жреців, які урочисто зносили на небесне склепіння велитенське огненне світло.

Земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, бреніла барвами. Нивки поля, мов богатокольоровий прапор, маєстатно маяли своїми просторими полотнищами.

В о л о д ь к о б а д ь о р о с т у п а є б о с и м и н о г а м и п о с у х і й, холодноватій д о р о ж и н і і в е д е на ланцюгу четверо — цугом худоби.

Повисший композіційний прийом позволив Самчукові дати такий динамічний опис природи, який може стояти не тільки поруч найкращих описів Мирного й Коцюбинського в нашій літературі, але й не посоромиться порівнання з будьякою чужинною літературою.

Пишучи повість зі становища Володька, автор зискав спаяність, що трівким цементом лучить поодинокі частини його хронікарсьпого сюжету. Та тут зявилася авторові й поважна небезпека. Автор повинен був знати, що в такому випадку треба було всюди писати т і л ь к и т а к, я к б и се міг описувати й розповідати с а м В о л о д ь к о Д о в б е н к о. Та се дуже обмежувало творчі можливости автора, бож Володько — се молодий хлопчина — а тут треба зайняти становище до дуже поважних проблєм, які переростають умові сили девять — чи десятьлітного хлопця. Ось слабе місце Самчука, на що звертали вже увагу рецензенти, нарікаючи на „психольогію" головної постаті в повісти.

Треба обєктивно признати, що й сам автор спостеріг сю

трудність, що сам обнажує своє слабе місце, додаючи пояснення до роздумувань Володька:

Володько все те не зовсім так розуміє, але приблизно так.

В його голові котиться туманна дума, повна гострих протиріч.

О, це не тепер буде зрозумілим.

Такий самий Володько і при кінці II тому, коли до нього говорить большевицький командір після фільософування на релігійні теми:

Такі слова, у стільки літ. Скільки вам? Шіснадцять? Не більше. Але вилюдина недурна. Ні, ні. Недурна.

Віримо авторові, та не хотіливби ми, щоб Володько виглядав замудрий на свій вік, себто на своїх 15 літ. А так воно виходить, коли чуємо його слова про стрічу двох сил: „сили порядку і сили непорядку." Він ще надто молодий, як про се знає і сам Самчук,

щоб знайти справжню віру свою, тверду мов камінь і непохитну мов гори.

Чи не добре було зробити Володька на кілька літ старшим?

Тоді його психольогія булаб на сто відсотків творила ілюзію дійсности — тоді твір бувби ділав ще з більшою експресією.

Один рецензент вірно підкреслив, що Самчук „оповідає, якби собі пригадував обривки замазаної минувшини." Автор утотожнює себе з Володьком, навіть їхні роки уродин годяться зі собою. Деякі місця можуть бути власністю автора й Володька, якщо дивитися на них зі становища композіції.

Велична Земле моя, радосте моя! Благословляю красу й ширінь твою і люд правдивий, щирий, простий. Може, земле моя кохана, і над твоєю долею засяє ясна зоря свободи. Ще крок, ще тільки один крок... І чудесна, опоюючa, свята свобода розгорне золоті свої крила над тими селами, садами, полями.

Зробивши Володька своєю еманацією, автор міг користуватися своїми переживаннями. Написавши твір може Самчук хвалитися щирістю у *Волині*, може покликуватися на реалізм своїх власних почувань, на життєву автентичність, перенесену до літературного твору. Та нам байдуже, чи мотиви літературного твору автентичні з життям, вистарчить, коли описані в літературному творі випадки виглядають на автентичні. А в тім, автор не має вірних копій своїх молодечих переживань — він їх аж наново відтворює, а може ліпше буде сказати, творить в часі писання твору. Не стеноґрафувати життя, тільки перетворювати його, формувати в мистецькі орґанізми, що викликатимуть в читачів злуду дійсности — отсе завдання повістяра. Володько під пером Самчука місцями руйнує сю ілюзію — і се композіційна хиба твору; її не злагоджує ані т. зв. „щирість" переживань, ані автентичність описуваних подій.

Варта тут згадати ще один мистецький засіб, може тро-

хи дивний в епічному творі — та потрібний, щоб викликати співчуття та безпосередне зацікавлення читачів. Автор звертається впрост до читачів і в сей спосіб зближує їх до Володька:

О, не дивуйтеся виразові його очей, в яких радість подібна на смуток, а смуток зовсім відійшов на „ландштуки"...

Розгорніть минуле, де в тінях стоять ваші пращурі і в них хіба шукайте Володька.

Сей авторів ліризм виливається часом в апострофах до героя, дарма, що Самчук зве ці слова „мовою землі":

Володьку! Не стій! Далі... Шукай Володьку і найдеш, дивись і побачиш.

Володьку, увага! Замкни свою душу і не впусти бакціля розкладу! Впади на тому місці, де горіло перше вогнище твоєї свідомости, цілуй землю ту, в якій корінь твій, і бийся за неї зо всіма Марксами, в якихби одягах не прийшли вони до тебе.

Отсе емоційне авторове відношення до героя просякає цілу повість — не тільки безпосередні апострофи:

Вкінці підсумуймо наші міркування.

Автор задумав свій твір, як „роман—хроніку" і розвиває тему на основі часового наступства, а не льогічно-причинової послідовности. Волинь бачила початок війни, галицьких втікачів 1915 року, війну аж до революції 1917 р... — також переживала революцію національну зі всіма перипетіями боротьби за волю. Тому то повість про Волинь стається легко епопеєю цілої України.

В повісти все діється зі становища Володька, що є авторовим речником у *Волині*. Самчук користувався своїми особистими переживаннями і наділив ними свого любимця — Володька Довбенка. Хлопець сей дивиться на події деколи зовсім не по дитячому — хоч саме така композіція вможливила авторові дати тривкий стрижень одній з найдовших повістей в нашій літературі

Композіція повісти зумовила й инші риси повісти, що на них звертали увагу автори рецензій. В перших двох томах не бачимо жадної иншої верстви нашого народу, крім селян. Чи аж треба вияснювати, чому воно так? Здогадуємося, що в III томі автор мусітиме вийти поза отсе сільське гето. Дай йому Боже, щоб і там обертався з такоюж легкістю, як по селах Волині.

Дехто негодує на автора, що він „недокладно" змалював деякі періоди нашого недавноминулого. Закид нестійний: навіть „роман-хроніка" — се не систематична історія, тільки мистецький твір, що має свої окремі завдання. Завдання сі можна виконати і без хронікарської докладности; бо не нею впливає літературний твір на читачів.

Між першим і другим томом *Волині* випустив Самчук деякі инші свої твори. Твори сі позволяли нам боятися, що молодий автор понизив свій лет, що I том *Волині* був тільки ясним метеором на нашому літературному обрію. *Війна й революція* показала, що Самчук велика сила в нашій по-

воєнній літературі. Твір сей зобовязує автора триматися на раз здобутій висоті.

І тому дивним і незрозумілим дисонансом прозвучали слова О. Боднаровича в „Назустрічі“ (1936 ч. 2) про те, що „признання першої літературної нагороди У. Самчукові за *Волинь* треба вважати до деякої міри непорозумінням.“

Ні, ні, панове. І нагорода за *Волинь* се направду не забогато!

Герберт Н. Касон

Статті і статейки про успішність торговельних справ

(*З англійського, за дозволом автора, переложив о. Т. Д. Волохатюк*

А)

1

Кілько маєте часу нетто?

Коли людина хоче мати успіх в життю, мусить мати час думати, читати і плянувати.

Думання! Читання! Плянування! Ніхто не може зайти далеко в якій не булоб професії, не маючи часу за сі три справи.

Час учитися і час творити — отсе назвавби я часом нетто всякої людини.

Дуже богато з нас зводить тяжку боротьбу за час нетто взагалі.

Перетяжені детайлями щоденної праці, ми часто попадаємо в неволю рутини. Працюємо як субєкти або секретарі.

Кореспонденція загарбує нам щоднини годину або й дві. Кождий ранок заливає нас повінь листів. Ми мусимо найти спосіб перекинути найбільшу частину переписки на кого иншого.

Наша орґанізація завжди заломлюється в певному місці. Ось умер або перейшов до иншої фірми здібний працівник.

Утримати орґанізацію в повному русі — дуже важне діло. Се праця, яку ніхто за нас не може зробити. А вона вимагає часу.

Не обійдеться і без домашних клопотів. Є жінки, які не докучають ними своїм чоловікам. Та инші телєфонують до них без потреби.

Нераз за цілий робочий день людині не лишається навіть десять мінут, щоб подумати, почитати чи поробити пляни на будуче. Такий день страчений.

Тож кождий серіозний підприємець повинен триматися за-

сади: Ні одного дня без чогось нового і творчого! Більше часу нетто!

2
Студії і навчання

Що є тайною доброї управи? До великої міри студії і навчання.

Життєве завдання управителя — студіювати своє підприємство або свою ділянку праці, а рівночасно і своїх працівників.

Управитель мусить знати ясно, що треба зробити і як зробити. Він не сміє дозволити своїм підвладним, щоб виробляли свою власну рутину.

Коли працівники вироблять свій власний спосіб праці, то виконують дуже богато непотрібної роботи. Вони роблять, що можуть — і рідко коли находять найліпший та найкоротший шлях, щоб виконати завдання наложене на них.

Управитель мусить наперед виробити відповідну рутину і тоді пустити її в рух. Коли він новий управитель або дістав нову ділянку праці, то мусить наперед зужити як найбільше свого часу, щоб простудіювати рутину. Він ніколи не сміє прийняти за факт, що його люди знають, як треба виконувати дану працю.

Найти найвідповіднішу людину для кождої роботи — вимагає довгих студій. Ніхто не всилі перевести се завдання вичерпуюче. Найздібніші з нас роблять при сьому богато похибок. Студіюючи людей можемо число похибок зменшити.

Колиж управитель привів спосіб праці до ладу і він проходить вже гладко, йому треба вивчати чимало инших справ.

Він мусить вводити нові думки і методи праці в своє підприємство та навчити їх своїх працівників. Тримати їх з духом часу. Якщо робітники закостеніють в рутині, то зледащіють і стратять охоту до праці.

Він мусить студіювати економічні умови, сторонні впливи, методи конкурентів, нові прилади — взагалі все, що може мати вплив на чистий зиск його фірми.

Можна сказати, що з правила управитель, який перестає вчитися, піддавшися злудній зарозумілости, що він знає своє підприємство від A до Z — спускається додолу.

Завжди можна завести щось нове, щоб заохотити працівників, зарадити марнованню, зменшити кошти, збільшити продаж і т. д.

Одним словом, управитель се не лише інспектор. Нагляд се тільки мала частина його праці.

Він має виконати чимало творчої праці. Щоб ту працю виконувати, він мусить *учитися*, а щоб розвинути здібности своїх працівників, він мусить *учити*.

Добувати нове знання і передавати його далі — се велика частина праці всякого управителя.

3
Більше думок — менше поту!

„Я більше заробив гроша в сурдуті аніж без нього" — сказав один підприємець, передовик в своїй области.

Він розумів, очевидно, що більше гроша можна заробити, коли кермувати иншими і думати, аніж власним тяжким трудом і потом.

Людина може піднестися до певної висоти звичайною тяжкою працею. Потім вона стоїть на місці, доки не навчиться перекладати працю на инших.

Велика людина має богато помічників, так як велика ріка має богато допливів. Є границя тому, що людина може зробити сама, та немає фактично границі тому, що найздібніші люди можуть доконати працею инших.

Коли крамар наймає помічника, то повинен вибрати собі найбільш відповідного хлопця зі своєї округи, платити йому на тиждень більше аніж дістають торговельні помічники в його окрузі і наложити на нього стільки дрібної роботи, скільки лише можливо.

Але майже кождий малий крамар бере дешевого тупого субєкта, що хіба відганяє покупців і задає більше клопоту аніж приносить хісна.

Успішна людина, як тільки стане працедавцем, пересуває скільки лише можливо своєї роботи на працівників, щоб мати час занятися важнішими справами.

Богато людей переймається нерозумною гордістю з тої причини, що вони все заняті. „Тяжка праця доконує всього" — кажуть вони, і замітають, розпаковують товар, але лишаються бідними.

Коли пересічному дрібному підприємцеві сказати, щоб запренумерував собі купецьку часопись, він каже: „Я не маю часу читати"! і дальше пітніє та ледви заробляє на прожиток.

Дрібні працедавці поступають звичайно як працівники. Не вміють організувати та плянувати Роблять разом зі своїм перзоналом щоденну роботу.

Се приводить їх до того, що починають глядіти на працю як на прикрість, — а такий погляд фатальний для успіху кождої людини. Як тільки людина вважає своє підприємство тягарем, то можете бути певні, що воно скоро впаде.

Тільки наука і роздумування помагає розвиватися інтересам. Тільки праця мозку підносить підприємство. Але ліліпути торговельного світу ніколи не годні сього зрозуміти.

4
Плян праці

Богато підприємців, але більше в Америці аніж у Великій Британії, завжди спішаться, а всеж виконують дуже мало праці.

Вони не плянують. Розбиваються сюди й туди. Надто заняті, щоб читати, щоб думати, щоб вирватися з того неладу, який самі витворюють.

Вони люблять казати: „Чиж не бачите, як я дуже занятий?“ І виконують корисну й некорисну працю, і ніколи не бачать ріжниці.

У Великій Британії ми з правила не грішимо таким поспіхом. Через те чужинці думають деколи, що ми повільні.

Один канадійський бізнесмен пише в часописі *Канадійський Бізнес*:

„Коли я вперше відвідував Льондон, мені якось сміщно було з анґлійського способу ведення інтересів. Мене дуже здивувало, коли наш льондонський управитель потрактував мене чаєм о 4 год. пополудні. Думка про кухню в торговельнім бюрі виглядала мені забавною. Мені трудно було представити собі, як вони взагалі роблять там який інтерес.

Всеж помимо своєї повільної методи вони таки роблять добрі інтереси. І я знаю тепер чому. Пересічний англієць вважає на головне завдання більше аніж всякі инші підприємці. Він думає категоріями основних справ. Укладає собі плян праці і того пляну тримається. Не кружляє завжди довкола“.

Як расу, дрібниці менше зворушують нас, аніж всякий инший нарід на світі. Ми не думаємо, що вже приходить кінець світа, бо наступив великий крах в економічній области.

Ми можемо, очевидно, плянувати більше аніж робити. Ми можемо теж занедбувати плянування через свою витревалість та самопевність.

Без огляду на те, як дуже людина не булаб занята, вона мусить оцінювати свою діяльність на основі вислідів. Успішність означує осяг більших результатів при зужиттю меншої енерґії.

Коли людина укладає собі плян праці і позбувається скільки можливо машинальности в роботі, то має час читати і думати та виконувати творчу працю.

5

Кого треба управителям фірм?

Управитель одної льондонської фірми сказав мені: „Найбільше потрібно мені людини, яка подавалаб мені негайно достовірні числа, настільки докладні, щоб можна було на їх основі ділати. Я ті цифри студіював і робив відповідні рішення, які велиб до уліпшень“.

Найкраще, на мою думку, назначити для тієї цілі статистичного секретаря. Він бувби частинно ревізором, а частинно дослідником ходу справ підприємства.

Статистичний секретар вибиравби всякі дати, які назбируються в бюрі. Робивби теж свої власні досліди.

Зібрані числа укладавби в формі відсотків, або й ґра-

фічних карт, і пересилавби їх щодня або щотижня управителеві.

Найважніше при сьому, щоби подавав звіти безпосередно управителеві. Він не сміє бути залежним від ніякого підвідділу підприємства.

Такого статистичного секретаря називають в Америці „контрольором". Таких людей найшов я ще в кількох країнах. Є їх певне число і у Великій Британії. І вони незвичайно богато помагають управителям фірм.

6

Хто платить за поступ?

За поступ платять, коли хочете знати, люди, що лишаються позаду. Недбалі фірми оплачують кошти дослідів поступових фірм.

Припустім, що в якомусь містечку є 50 крамниць! Припустім, що 10 з них змодернізувалися — устроїли гарно свої вистави, дали нове уладження та завели вдвоє сильніше електричне світло. Хто оплачує кошти сих уліпшень? Другі 40 крамниць.

Ті 40 крамниць тратять торги в користь тих 10 змодернізованих. Деяким з тих 40 крамниць прийдеться замкнути свої віконниці. Се не тільки теорія. Так фактично діється.

Припустім, що є десь пять промисловців, які фабрикують той самий товар. Припустім, що один з тих промисловців почав успішну реклямy. Хто оплачує кошти його реклями? Другі чотири промисловці. Поступовий фабрикант захоплює половину торгу на свому полі. Він дістає те, що другі чотири тратять.

Припустім, що якийсь крамар заводить в себе бібліотеку економічних книжок і анґажує вишколеного бізнесового тренера для перзоналу. Хто оплачує кошт бібліотеки і вишкіл перзоналу? Його конкуренти.

На кождому полі кошт поступу і успіху оплачують непоступові та неуспішні.

Поступ ніколи не коштує нічого тих, хто йде вперед. Він збільшує зиски.

Ті, що лишаються позаду, платять кошти поступу фірм, що йдуть попереду.

Такий закон перемоги найздібніших.

7

Пробудіть свій перзонал!

Велике діло — пробудити своїх помічників та спонукати їх живо зацікавитися своєю працею та її можливостями.

Дуже богато людей ходить оспало, зовсім не займає їх те, що роблять, за виїмком платні або якогось доходу.

Вони дрімають. Їхні очі тяжкі як у сні. Вони працюють щоднини „в поті чола". Їх треба доконче пробудити.

Завдання кождого працедавця або управителя — пробудити людей, яким дає платню. Напівживі люде не зароблять для нього богато гроша.

Треба робити щось, щоб викликати в них запал праці. Треба добрих новин. Треба заохоти.

Дуже мало людей має внутрішну силу самозаохоти. Їх мусять заохотити ті, що мають над ними владу або надзір.

Коли богато працівників попаде в закостенілість і стане манекінами-рóботами, їх треба вирвати з такого стану.

Їм треба додати охоти і навчити їх. Їм не можна дозволити стати механічним оруддям. Їх треба пробудити.

8

Моє підприємство инше!

Час від часу деякі читачі пишуть або кажуть: „Поучення Ваші всі дуже добрі, але моє підприємство инше".

Моя відповідь на се, очевидно, що читач помиляється. Його підприємство не таке одиноке в своїому роді, як йому здається.

Немає ніде ніякого підприємства, чи воно велике чи мале, до якого не можнаб пристосувати засади успішности.

Припустім, що якийсь огородник в Анґлії написавби до фірми в Америці: „Ваш катальоґ у всьому дуже добрий, але мій город инакший". Що подумалиб в тій фірмі про такого огородника?

Припустім, що хтось зайшовби до лікаря і сказав йому: „Не думаю, щоб Ви мені що помогли, бо моє тіло инакше". Чи не подумавби лікар відразу, що має перед собою умово недужу людину?

Фактично навіть технічне підприємство тільки на яких 10—15% своєрідне. Зрештоюж воно таке звичайне, як людська природа.

В кождому підприємстві треба пізнати, як добути прихильність покупців, як зменшити кошти, як збільшити продаж, як кермувати працівниками і т. д.

Думки і методи праці в торговельних підприємствах відносяться до з а г а л ь н и х справ, які в с і м треба знати, а які звичайно занедбуємо.

Майже всі з них можна пристосувати до всякої справи. До великої міри можна похіснуватися ними навіть в умових професіях.

Один учитель з Бірмінґгему пише: „Я часто попадаю у Вашому журналі на думку, яка заповнює певну прогалину в моїй праці.

Статті про віконні виставн нераз піддавали мені цінні думки, як притягати увагу учнів замісць накидувати їм працю.

А що правдоподібно яка третина моїх учнів вибере торговельний фах, то Ваші статті про торговлю для мене дуже хосенні".

Учитель вміє читати статті на економічні теми і вихісновувати їх. Він не каже нерозумного вислову: „Моя школа инакша".

Як ботаніка має до діла зі всякою ростиною, а хемія зі всякою матерією, так успішність має до діла зі всяким інтересом. Чоловік, який каже „моє підприємство инакше", є під впливом еґоїстичної злуди.

Колиж він раз тільки гляне уважно на своє підприємство і завважить, як повстають його зиски, то побачить, що поучування про успішність можна пристосувати до яких 90% його підприємства.

9

Заробітна сила людини

„Звичайно людина, яка заробляє 2.000 ф. шт. на рік, не є двічі інтеліґентніша від тої, що заробляє 1.000 ф. шт.", каже Чарлз М. С. Саймз. „Вона тільки здобула трохи того екстразнання, яке збільшує заробітну силу людини".

Се цілком правдиве. Неодин заробляє тільки половину того, що мігби заробляти, колиб переміг в собі певне недомагання або добув трохи більше знання в даному предметі.

Неодин управитель продукційної фірми не знає нічого про торговлю і навіть не думає про те, що повинен студіювати її. Хоч колиб він простудіював торговлю, то ставби вдвоє цінніший для фірми, яка слаба з торговельного боку.

Неодин ревізор мігби стати компетентним управителем, колиб простудіював управу і торговлю підприємства.

Богато людей з здібними головами та великим знанням заробляють половину того, що повинні, тільки через те, що несміливі та самі усуваються в тінь.

Ще инших здібних людей затримує надалі брак амбіції. Вони воліють радше легке життя аніж маєток.

Заробітна сила не залежить ні від образования, ні від інтеліґенції, ні від знання даної людини. Які то бувають вчені бібліотекарі, а яка мала їхня платня!

Здібність робити гріш се річ, якої треба і можна навчитися.

Дехто знає, як робити гріш і малощо більше понад се. Життєписи міліонерів доказують се.

Бо існує штука робити гроші. Існує спеціяльне знання, яке подають тільки економічні книжки і журнали.

Се найхосенніше знання в торговельнім світі. Воно навчає, як заробляти високу платню або, як робити великі зиски в торговельнім інтересі.

Неодна людина, що заробляє тепер 300 ф. шт. на рік, моглаби по двох роках заробляти 600 ф. шт., колиб тільки простудіювала штуку як робити гроші.

Щоб заробляти високу платню або робити великий чистий зиск, на се треба певного роду знання — знання, яке найхосенніше в торговельнім світі.

Пізнати, як можна заробляти більше гроша — се перша проблєма людини, а друга — найти джерело більшого зарібку.

10

Значіння престіжу в торговлі

Кождий торговельний аґент і чимало торговельних помічників знає, що добра слава даного підприємства має великий вплив на зріст його торговельного обороту.

Один торговельний аґент писав недавно до мене: „Я маю тяжке завдання. Моя фірма нова. Ніхто не знає ні її, ні її товарів".

Торговельний аґент, який працює для широко знаної фірми з добрим іменем, має велику перевагу. І він повинен цінити її.

Богато лекше продавати тоді, коли в покупця нема сумнівів ні підозрінь.

За товаром стоїть завжди добра або лиха слава фірми, яка продає його.

Торговельний аґент нової фірми мусить бути приготованим задемонструвати якість товару, або предложити ґарантію чи подати імена задоволених консументів. Його завдання тяжше, бо його фірма не має покищо престіжу.

Фірма, яка є „Королівським Доставцем" або може похвалитися, що „Основана 1830", має своєрідний престіж. Та богато з так відзначених або столітних фірм не вихісновують якслід такої доброї слави. А вона дає їм велику перевагу над конкурентами.

Торговельний аґент, основаної на здоровій підставі фірми може сказати до кождого покупця: „Ви безпечно можете довірити нам. Ми не можемо позволити собі на страту доброго імени".

Добра слава дістається тим, хто на неї заслужив. Її не дають ні вік, ні величина підприємства.

Нова фірма може дуже скоро здобути престіж, коли докаже, що її перзонал ретельний а її товар солідний.

Та нехай тільки фірма зломить слово, обнизить вартість товару або якнебудь зведе покупця, а престіж страчений.

Як тільки один покупець скаже до другого: „На доставу від такої-то фірми не можна здатися" або „товар такої-то фірми вже не такий солідний як передше", то її престіж паде.

Навіть мала крамниця може здобути престіж. На однім льондонськім передмістю є мала мясарня. Вона здобула собі таке добре імя, що її торги се копальня золота.

Найпевніше можна здобути престіж, продаючи товари, які подобаються покупцям і продаючи їх в такий ввічливий спосіб, що кожде купно остає приємною згадкою для покупця.

Престіж — се неоцінений набуток.

11
Успішний шлях до богацтва

Один австралійський купець пише: „В нашому містечку є два гуртівники, які для мене загадка. Сі люди використовують кождого, щоб осягнути свої власні цілі. Вони зовсім не оглядаються на добру славу. Я чув, як богато крамарів сильно нарікали на їх методи. Увесь час вони показують своє самолюбство, а всеж мають успіх. Чим пояснити се?"

Моя відповідь на се така: є два шляхи до богацтва — успішний і неуспішний.

Се правда, що людина може забогатіти коштом всього, що краще в її життю — доброї слави, приязни, домашного щастя, характеру.

Людина може бути хитра й безсовісна і мимо того зложити маєток. Ми всі знаємо, що се правда.

Трапляється нераз богатий чоловік, що не має в місті ніодного приятеля, а всеж він живе в богацтві і серед богацтва вмирає. Він то й зложив маєток неуспішним способом.

Його богацтво коштує його за богато. Його маєток се все, що він має. Він не добув любови може навіть власної родини.

Ціле своє життя він тільки й грабав за золотом. Щоб зробити маєток, він пожертвував усім, що гарне в життю.

Та є инший шлях до богацтва. Се у с п і ш н и й ш л я х. Шляк, що дає нам змогу робити маєток совісно і без пожертви всього кращого і благороднішого в нашому життю.

Успішний шлях до богацтва се шлях кращої обслуги клієнтів, набуття спеціяльного знання, вивчення техніки підприємства і здобуття прихильности своїх працівників, покупців та публики взагалі.

Успішний шлях виключає безсовісність та обманство. Виключає все те, що робить ворогів. Кладе велику вагу на добру славу і прихильність.

Успішний підприємець не пробує „здобути ввесь світ а стратити душу свою". Він знає, що такий шлях небезпечний так для сього як і для другого світу.

Він цінить високо с е б е я к л ю д и н у. Знає, що роблячи маєток, він мусить рівночасно розвивати й кращу частину своєї істоти — свій характер.

12
Родове підприємство

Кождий основник якогось підприємства рад започатковати його родово, щоби його провадили його потомки, яке переходилоби з батька на сина з покоління в покоління.

У Великій Британії маємо богато таких родових підприємств. І неодно з них такеже успішне сьогодня як було тоді, коли його започатковано.

Перед мною цікава книжка: „Дім Мітсуі". Вона подає нам історію родового підприємства, започаткованого 300 літ тому — історію інтересу протягом десяти поколінь.

Ся історія доказує, що неконечно „від рукава до рукава три покоління" тільки. Вона доказує, що при мудрій управі можна затримати в роді компетентність.

Дім Мітсуі оснував Гачіробі Мітсуі, що родився 1621. Він став банкіром і купцем. Мав шість синів і зложив розумний плян як продовжувати своє підприємство.

Основник дому Мітсуі збудував найбільшу крамницю в Токіо, яка давала заняття тисячці людей. В 1673 відважився приняти засаду: „Товар за готівку і одна ціна". Ся крамниця найбільша нині на Далекому Сході.

Умер в 73 році життя. В своїому завіщанню подав засади, якими мали кермуватися його потомки. Начеркнув форму орґанізації.

Від його смерти до нині Товариство Спілок Мітсуі контролює всі фінансові і торговельні інституції всіх родин Мітсуі. Нині є одинадцять ґруп родин Мітсуі і кожду з них репрезентує в Товаристві Спілки Мітсуі один директор.

В родинному статуті богато мудрих порад. Ось кілька з правил:

Члени дому Мітсуі мають трактувати себе ввічливо і як близькі приятелі.

Триматися ощадности і оминати виставности, яка руйнує людину.

Приймати до праці людей великих здібностей і робити повний вжиток з їх таланту.

На місце старих працівників слабої енерґії приймати молодих надійних людей.

Ніколи не звязуватися з посторонними підприємствами.

Нехай сини починають працею звичайних працівників та вчаться управи по філіях. Хто не знає справи, не вмітиме вести її.

Як можете бачити, все се мудрі приписи. За останніх 250 літ кождий член роду Мітсуі, ставши повнолітним, присягає підчас релігійної церемонії вірність заповітові та родовому статутові.

В результаті дім Мітсуі став найбільшою фінансовою, індустріяльною та торговельною інституцією в Японії.

Він контролює 16 великих фірм. Посідає Банк Мітсуі філію в Льондоні. Має асекураційні фірми. Продукує сталь, вугілля, кавчук, хемікалії, рейон (штучний шовк), бавовняні тканини і пр. Будує доми. Має плянтації чаю. Посідає пароходи. Має в своїх маґазинах 25% всіх товарів Японії.

Президентом Дому Мітсуї є нині барон Такамімі Мітсуі.

Він нащадок в простій лінії людини, що заснувала сей дім майже три століття тому.

Така історія може спонукати до задуми або й пляну кождого, хто щасливий настільки, що має підприємство і сина.

13

Приватна ініціятива найліпша

Вальтер Б. Піткин з Ню Йорку видав інтересну та широ написану книжку „Капіталізм тримається", яку присвячує „Середній клясі, від істнування та добробуту якої залежить ціла цівілізація".

Він написав теж бадьору книжку „Життя починається в сорок літ", якої розійшлося 160.000 примірників.

Піткин — один з кількох незалежних мислителів в Америці. Не належить до ніякої кліки ані партії. Не має теж так званого такту — говорить отверто те, що люди повинні, на його думку, знати.

Він каже: „Капіталізм остаточно загине. Таксамо колись загине й місяць, мимоходом кажучи".

Але капіталізму він не ідеалізує. Вказує на його недостачі, але й зазначує, що показався найпрактичнішим шляхом до найширшого добробуту.

Піткин дає велике признання анґлійцям: „Наша середна кляса облишилася пів століття за анґлійською щодо культури, а пятьдесять тисяч літ низше анґлійської щодо морального характеру".

Він каже, що „капіталізм тримається помимо лотрів, які шкодять йому, та дурнів, що не вміють провадити його".

Про інтернаціональних банкірів доброго слова не має. Вони забирають гроші з заможних країн, каже він, і пожичають їх нуждённим та ледачим правительствам малих країн, — як се вони фактично роблять.

„Капіталізм — каже Піткин — стоятиме, коли триматиметься з духом часу. Він мусить братися за піонірство на нових полях, і в деяких випадках залишати старі виснажені".

„Найбільший ворог капіталізму се закостенілий капіталіст". Капіталіст, який не хоче вчитися, пристосовуватися та переводити поправки, йде на руку соціялістам. І в сьому Піткин знову має рацію.

Врешті він зазначує, що ніодин край не може відзискати добробуту, доки не вибиратиме провідників розумно зпосеред компетентних людей середної кляси, які здібні нести відвічальність проводу.

Б)

1

Вирвіться з товпи!

Неодин думає: „Хіба можливо мені осягнути великий успіх? Яж маю проти себе тисячі молодих людей, які пнуться вгору. Вигляди проти мене у відношенню тисячі до одного".

Тут він помиляється. Не більше як 10% із тисячів молодих людей „пнеться вгору". Решта тільки пливе за водою.

Молодій людині не тяжко вирватися з товпи. Легко може стати виїмком.

Якщо прослухає якісь торговельні курси або купить собі з шість хосенних економічних книжок і простудіює їх, то підніметься понад товпу.

Чим більше хто вчиться, тим менше матиме конкурентів. Про се кождий повинен завжди памятати.

Доки хтось зрівнаний з товпою, доти матиме низьку платню. Бо не кладе ціни собі.

Коли хоче заробити 10 ф. шт. на тиждень, то мусить подбати, щоби вартував сю платню.

Дуже мало молодих людей виходить на життєвий шлях з рішенням вихіснувати свої здібности до краю. Хтож з таким рішенням в життя вступає, то відразу вирівається з товпи.

2
Не ображайтеся за поправки!

Коли хтонебудь звертає комусь увагу на його похибку то се для нього іспит зрілости. Якщо ображається за поправку, то се тільки доказує, що має більше зарозумілости, аніж навчальности.

Се доказує, що насамперед думає про себе, а на другому місці ставить фірму. Се може показувати, що є ненавчальний.

Коли позує як п. Всезнайко, то завжди ображається за поправку. Вона стручує його з його педесталу.

Та навіть головний директор фірми може зробити деколи похибку і тому не повинен ображатися а радіти, коли хто зверне йому увагу, де і чому він помилився.

Великий будівельник залізниць в Злучених Державах, Джемс Дж. Гил, говорив одного разу з управителем свого бюра. Та ось ввійшов молодий секретар, з папером в руці і сказав: „Се зарядження невідповідне!"

Гил глипнув на папір і здивувався: „Яж сам видав се зарядження"!

„Так"! — відповів секретар. „Воно хибне!"

Гил заразже простудіював зарядження. „Маєте рацію" — сказав до секретаря. „Я зробив похибку. Ви зробили як слід, що показали мені її. Бачу, що маєте голову і відвагу".

Небаром потім молодий секретар дістав підвисшення.

3
„Зроби се тепер!"

В неодній канцелярії найдемо на робочім столі або на стіні клич — „Зроби се тепер!" — Загально беручи, се хосенний клич. Він може зарадити неодній нерозумній проволоці.

Та сей клич бувби, очевидно, безпечніший, колиб ми додали до нього чотири слова — „Як воно що вартує".

Клич — „Зроби се тепер!" — може людину спонукати дати нурка, який може принести йому маєток, але може також кинути його головою в пропасть.

Альберт Гобард сказав раз: „Акція се молитва, яка завжди буває вислухана". Се розумна приповідка і її не забули; але коли акція не буде розумна, то людина не любитиме відповіді на свою молитву.

Розумна акція — завдання кождого підприємця. Се його найтяжша проблєма. Фактично така тяжка, що всі слабкі люди омминають її та взагалі не ділають. Ціле життя вони рухаються тільки тоді, коли хто попихає їх.

Найцінніша для всякої фірми ся людина, яка знає що робити, аби підприємство мало з того хосен.

4
Розгонова сила

Один нюйорський підприємець, що має 40 відділів і стільких їхніх управителів, сказав недавно: „Я переложив майже всю мою відвічальність на управителів, але не передав нікому розгонової сили".

Зноваж один льондонський підприємець, що теж має яких сорок управителів, заявив якраз навпаки: „Я мушу рухатися. Мої управителі завжди попихають мене наперед".

Котрий з тих двох має рацію? Чи головний директор має бути головним промотором, чи й управителі відділів повинні теж бути промоторами фірми?

На мою думку має рацію льондонець. Йому вдалося вложити розгонову силу в своїх управителів.

Фірма не повинна бути тачками, які попихає головний директор.

Чим більше в якій фірмі людей інтелєкту та ініціятиви, тим краще для її підприємства. Тож головний директор повинен бути тільки радий сьому, що його управителі попихають його наперед.

Коли нові думки йдуть не тільки з гори до долу, але й з долу до гори, то се одна з признак, що фірма має добру управу.

5
Чому мене відправили?

Хто дістане від фірми повідомлення, що його служба вже непотрібна, повинен провести свій перший день без заняття на роздумах. Повинен поставити собі прикре питання: „Чому мене відправили?"

Краще булоб, очевидно, для нього, колиб подумав був

глибоко шість місяців наперед. В такім випадку не стративби був може роботи.

Своє роздумування повинен почати пригадкою факту, що ніодна фірма не відправляє найбільш хосенних і льояльних працівників.

Йому легко буде найти щось на своє оправдання. Та виступати з ним може він щонайбільше перед своєю жінкою, але ніколи перед самим собою.

Йому треба стати віч-на-віч з фактами — неприємними фактами. Він мусить спитати себе: „Які в мене браки? Чи не працював я як робот? Як манекін? Як мігби я був бути більше хосенним? Чого треба мені навчитися? Чи нема яких хиб в моїм темпераменті? В моїй вдачі? Чи працював я совісно після моїх найкращих сил? Чи може моя найкраща праця ще за слаба?"

Одним словом, коли хтось стратив роботу, то мусить піддати себе строгому самоіспитові та приготовитися до нового старту в життєвих перегонах.

Деколи втрата служби найкраща подія в життю молодої людини, бо спрямовує її на правильний шлях до успіху.

6
Як оцінювати людей?

Дуже цінну услугу дає швайцарським підприємцям Інститут Фрідріха Вебера в Женеві.

Шелдон перший звернув увагу на велике значіння аналізи людського характеру. Пізніше взялася за сей предмет др. Катерина Блєкфорд і розвинула його. Вебер веде тепер дальші досліди на сьому полі в Швайцарії.

Як оцінювати людей, як пізнати, що за тип людина, яку студіюємо — се дуже хосенне заняття, особливо в торговлі та при доборі торговельних і бюрових працівників.

Нераз стрічаємо людину, що цілком не така, на яку виглядає на звичайну людську мірку. Студіюючи голову, обличчя і звички людини, ми можемо богато дечого навчитися. Але й студіюючи самих себе молоді люди можуть нераз пізнати до чого вони самі найкраще надаються.

7
Не забувайте про жінок і матерей торговельних агентів!

Одна анґлійська фірма найшла недавно новий спосіб, як помогти своїм торговельним аґентам та додати їм більшої охоти до праці. Кожда філія дала чайний вечір для жінок і матерей сих працівників. Запрошення приняло поверх 600 пань.

На кождому вечері була музика. На стінах висіли відповідні кличі. В промовах зясовано паням, як можуть помогти своїм чоловікам та синам до більшого успіху.

Се добра думка, яка повинна принятися загально. Управитель торговельного відділу ніколи не може ігнорувати жінок своїх працівників.

Коли жінку торговельного аґента не лишати в тіни, то вона проявляє більше особистого заінтересування працею свого чоловіка. А се чимало помагає йому в роботі.

8

Покупці люблять, щоб їх похвалити

До одної льондонської крамниці електричних товарів ввійшов покупець. За яких пять мінут він вибрав собі і купив радіо.

„Ви мабуть не часто маєте покупців, щоб так скоро купували як я?"—спитав крамаря, заплативши за товар.

Відповідь крамаря була невдачна і нерозумна: „О, так! Богато людей купує в нас скоро, знаючи, що ми раді зробити для них все, що можемо".

Крамар повинен був відповісти: „Маєте рацію, добродію. Ви найскорший покупець у нас на протязі довшого часу. Колиб кождий покупець був такий як ви, то продажа булаб богато приємнішою працею".

Ясно, що сей покупець був гордий на свою скорість. Він хотів слова похвали, але нерозумний крамар похвалив тільки себе і свою крамницю.

Крамар мав гарну нагоду і стратив її. Всі продавці повинні знати, що фактично всі покупці люблять слівце похвали.

І вони повинні, очевидно, дістати слівце похвали, коли заслугують на нього і його бажають. Останною точкою правильно переведеної продажі є р е к о м е н д а ц і я.

9

Подайте факти працівникам!

Подавати факти про стан підприємства працівникам, трактувати їх як спільників — се справді розумна політика кождої великої фірми. Бо краще сказати правду і не допустити до поголосок.

Кожда фірма, яка має фірмовий бюлєтень, може подавати своїм працівникам, на що зужито річний зиск і т. д.

Одна з менших сталевих фірм в Америці завела звичай подавати звіти що місяця. В одному з чисел фірмового бюлєтеня подано працівникам такі факти:

В 1932 ми мали втрат на 475.000 дол. В 1933 було зиску 160.000 дол., а в 1934 наші зиски виносили 442.000 дол.

Маємо 700 власників преференційних акцій, яким ми платили дівіденду від 1932 і 3.000 власників звичайних акцій, яким ми не платили дівіденд від 1930.

Маємо 40 конкурентів, що готові забрати від нас кождий ринок, який ми стратилиб з якої се не булоб причини.

Ясно, що подавання таких фактів витворює серед працівників почуття спільного інтересу. Вони стають цікавіші та льояльніші, коли їх не ігнорується і не залишається в тіні.

10
Заохочуйте своїх робітників, щоб думали

Петерсон, американський продуцент регістраційних кас, йшов одної неділі вулицею в сусідстві своєї фабрики і стрінув одного з перших своїх робітників.

„Щож, Томе?“ — озвався до нього. „Я не бачив Вас довгі роки. Ви колись важили в мене вугілля, як я ще торгував ним. Щож Ви робите тепер?“

„Я й досі працюю у Вас, пане Петерсон“, — відповів робітник. „Чищу каси, що вийшли з відливарні“.

„Чомуж Ви робите коло сього?“ — запитав Петерсон.

„Бо не можу дістати ліпшої роботи“, — відповів робітник.

„Алеж Ви маєте добру голову, Томе“, — сказав Петерсон. „Чому не напишете якийсь проєкт і не вишлете до мене? Я мігби тоді піднести Вас в службі“.

„Шкода заходу“ — відповів Том. „Проєкти ніколи до Вас не доходять. Їх викидають або хтось з висших дістає нагороду за них“.

Петерсон побачив, що в орґанізації його підприємства чогось бракує. І незабаром по сім випадку започаткував с і с т е м у п р о є к т і в, щоб заохотити своїх робітників, щоб вони роздумували.

11
На 50-му році знов до школи

Славна акторка Сібіля Торндайк сказала: „На 50-му році кожда людина повинна знов йти до школи“.

Се мудра порада для тих, хто перестав учитися на 20-му або 30-му році життя. А таких найбільше.

Ідеальна річ — вчитися ціле життя. Се одинокий шлях до того, щоб лишитися, розумним і молодим.

50-літна людина, що давно перестала вчитися, стратила безнадійно звязок з новою ґенерацією.

Запас її знання в меншій або більшій мірі перестарівся. Богато з того, що вона називає своїм „знанням“ перестало ним бути.

Така людина стала як ростина на виснаженому полі і хочаб вона мала навіть велику силу волі, то її умове випосаження перестаріле.

Так, пятьдесятка — небезпечний вік і богато небезпечні-

ший аніж двацятка. Ми всі знаємо богато людей в віці пятдесять літ, які фактично потребують реконструкції, щоб могли навязати звязок з умовинами сучасного дня.

Ненавчальна 50-літна людина скоро стає старою і скаменілою.

12
Коли дирекція хосенна?

Американський письменник Томас Драєр сказав недавно, що ідеальна дирекція складається з трох членів. Перший се чинний предсідник, другий в дорозі на океані, а третий в Тімбукту.

Головне завдання — тримати сих трох людей як найдальше від себе, щоби предсідник міг зробити роботу.

Драєр подає таку анекдоту:

Синок питає батька, управителя фірми: „Тату! Що се таке дирекція?“ — Батько відповідає: „Се, сину, товариство, що списує мінути, а марнує години. (Minutes — в значінню: протоколи, тут іронічно — мінути. — Перекл.).

В сій сміховинці богато правди. Неодна фірма пропала через дирекцію, зложену для невідповідних цілей.

Дирекція, як виконавчий орґан, що кермує акцією, звичайно приносить тільки шкоду. Се нераз тільки вигідний спосіб оминути особисту відвічальність. Про се не може бути сумніву.

Одначе дирекція може бути навіть дуже хосенна, коли має за ціль — розвивати гармонійність акції серед членів управи або приучувати молодих людей до адміністраційних обовязків в данім підприємстві.

Дуже часто буває хосенною дирекція зложена з двох старшин і одного молодшого члена. Рівнож з трох управителів відділів, які не співпрацюють зі собою як слід.

Кермувати успішно підприємством — дирекція майже ніколи не може. Зате може обговорювати певні проблєми і тоді нераз зробити цінну прислугу.

13
Слово в обороні вірителів і податників

Хтось повинен врешті, на мою думку, відважитися і сказати слово в обороні вірителів і податників, яких права та інтереси ігнорує фактично кожде правительство в світі.

А вірителі і податники се люди, на яких тримається будівля промислу, торгівлі та цілої цівілізації.

Світ створений так, що безпечний для довжників і тих, хто дістає гроші від правительства, а дуже небезпечний і хижацький для вірителів і податників — їх стягають в нужду.

Коли правительство женеться за політикою, що видає

гроші і затягає довги, то в результаті приходить знищення вірителів і податників. При кінці такого шляху не добробут а нужда.

Правительство, яке ігнорує права працедавців, інвесторів і податників, жене країну просто над пропасть банкроцтва. Про се не може бути сумніву.

14

Рекляма і покупці

Припустім, що крамар видає 10 ф. шт. на рекляму товару, на якому має тільки 1 шілінґ чистого зарібку.

Якщо він притягне сим способом 200 нових покупців на той товар, то не заробляє на ньому нічого. Йому вертаються тільки кошти реклями.

Але коли 50 з тих нових покупців приходить знов і стає, в меншій або більшій мірі, його сталими покупцями, то ся рекляма принесе йому гарний зиск.

Тож зисковність реклями залежить від услуги і ввічливости його торговельного перзоналу.

Се факт, про який повинні знати всі торговельні поміч-ники. Але богато з них ніколи навіть не подумає чад тим.

В. Дорошенко

Шкільні задачі Івана Франка

(З нагоди 20-ліття смерти)

Для дослідника цікава й дорога кожда дрібничка, що докидає хоч крихітку матеріялу до пізнання життя й діяльности предмету його дослідів. Тому й не дивниця, що літературознавці з такою пильністю й запопадливістю збирають кождий знадібок для характеристики чи то якогось письменника, чи то якоїсь доби. Критик-естет здвигає плечима, а то й щиро сміється, надибавши в учених записках повибирані з старого архіву, мало що не з ґазетярського коша „матеріяли“. Письменник, мовляв, і сам не надавав своїй писанині ніякої ваги, викинув її геть як безвартісну до коша редактор, а тут її звідкись випорпав книжковий моль і пускає в світ. Шкода, каже папе-ру! Та глум сей зовсім не на місці. Скільки то вже й *Київська Старина* й *Записки НТШ* опублікували такого нібито „мотлоху“ й яку велику прислугу сим зробили дослідникові нашого минулого, висвітливши не одну темну прогалину в розвитку нашого письменства.

Твори якого небудь Климентія Зиновієва ніякої мистецької вартости не мають, а проте який же се прецікавий документ часу і то не тільки для історика побуту, а й для історика письменства. Російсько-патріотичні вірші П. Гулака-Артемовського ніщо в порівнанні з його мистецькими переспівами Горація або Міцкевича, а проте чи не цікаві вони для характеристики самого автора як людини? А що вже говорити про твори письменника великого — та тут кождий рядок для нас інтересний, навіть із перших, несміливих спроб пера. Бо хоч якіб вони дитинні й незґрабні були, але вже в них можемо доглянути майбутній талант. І як батьки радісно стежать за першими кроками своєї дитини, так літературознавець із розчуленням приглядається першим спробам великого письменника, стараючися добачити в них зародки його величі.

Отсю довгу мову веду я умисне, щоб усправедливити опублікування на сторінках *Вістника* віршів і прози Івана Франка з часу перебування його в нижчій ґімназії (1871 р.).

Досі сі твори були цілком невідомі. Ми знали про перші віршові спроби І. Франка тільки зі споминів самого автора. В передмові до 2-го видання повісти *Петрій й Довбущуки*, що вийшло в Чернівцях у 1913 р., читаємо:

„Ще від четвертої ґімназіяльної кляси в Дрогобичі я почав писати вірші за прикладом мойого старшого товариша Ізидора Пасічинського. Перший мій вірш п. з. *Великдень* був присвячений памяти мойого батька Якова Франка, що вмер опівночі Великодної суботи 1865 р. Другий вірш з описом зими, поданий, як шкільна задача, учителеві руської мови, був предметом критики того вчителя, Івана Верхратського, на годині руської мови. Своїм звичаєм він чіпався поодиноких слів та зворотів, а в зміст не входив“ (стор. 5).

Але даремне булоб шукати сих пролісків Франкової поезії в його богатющім архіві, який він записав Науковому Т-ву ім. Шевченка.

Та й чи можна булоб припустити, щоб заховалися якісь там шкільні вправи? Отож доводилося вважати сі Франкові спроби за пропащі.

Але доля судила инакше. Вони не пропали, а заховалися саме в Франкового учителя, Ів. Верхратського. Торік в осени передала п. Олена Верхратська, вдова по бл. п. проф. Ів. Верхратським, за просвіченою ініціятивою свого брата, Михайла Русина, бібліотеку й архів свого покійного чоловіка Науковому Товариству ім. Шевченка*). В імени бібліотеки НТШ

*) Разом дістала бібліотека понад 4.000 томів і збірку паперів, між иншим листи Куліша, Драгоманова, тощо. Мав покійний Верхратський ще й лист Шевченків, але на жаль лист сей згинув ще за його життя: професор лишив його на столі, при якім працював, серед инших паперів і пішов спати, а наймичка, роблючи вранці порядки, кинула все се як непотрібний мотлох до печі, де вони й згоріли. Верхратський ніяк не міг переболіти втрати Шевченкового листа, але на жаль не подумав записати за свіжої памяти зміст і дату листа та до кого він був писаний.

перебрав я сей дар й, перевізши до бібліотеки, занявся його переглядом і порядкуванням. І от на превелику свою втіху серед шпарґалів старого професора знайшов гарно захований зшиток, з написом: *Задачѣ рускіи Ивана Франка*. Перегортаю й бачу, що сеж саме ті задачі, про які згадував Франко. Зшиток містить пять задач: три прозові й дві віршовані. Прозові: I Опись літа, II Хосен води, III Опись пожару. Віршовані: IV Опись зими, V Опись святого Вечера. Отож, оскільки Франка не завела память, переплутавши Великдень з Різдвом, бракувалоб тільки першого вірша, але за те малиб ми 3-й невідомий. Та заки перейдемо до віршів, пригляньмося прозовим вправам. Є се звичайні шкільні задачі, призначені на те, щоб учні виробили собі здатність ясно й льогічно висловлювати свої думки, переповідаючи прочитане або оповідаючи на довільно задану чи то вибрану тему. І треба сказати, що всі задачі Франкового зшитка свідчать, що автор їх посідав сю здатність, як на учня 4-ої кляси, у високім ступні. Недурно Верхратський при кінці кождої прозової задачі зазначив: похвально, а при віршованім описі зими: Вдоволяє. Пильність заслугує на похвалу.

З Франкової автобіографії при збірці *В поті чола* ми знаємо, що він, хоча шкільної науки й не любив, учився гарно й йшов через цілу гімназію другим, третім або й першим, помагав товаришам робити письменні задачі або виясняв їм трудніші місця в читаних авторів. Перехований Верхратським зшиток як найкраще підтверджує й Франкові слова й похвали його вчителя. Очевидно, не кожда задача цілком самостійний твір. Впливи шкільної лектури, лекцій професора й поук та оповідань, яких наслухався хлопець у семї, впадають в очі. Не переводячи спеціяльного досліду,—бачу, що перша задача *Опись літа* навіяна відповідним уступом із шкільної читанки (пор. *Руска первша язикоучебна читанка* Відень 1870 стор. 69—70 опис літ в розділі *пори року*). Автор тільки розширив опис, поданий в читанці, та переснував його ріжними моралізаторськими сентенціями, очевидно зачерпненими теж із якоїсь шкільної книжки або таки й з поук пана професора. Виразний штамп шкільної лектури має й друга задача *Хосен води*, але третя — *Опись пожару* безперечно навіяна справжньою подією, яку довелося спостерігати хлопцеві — так живо, яскраво й цікаво описана пожежа. Сей опис, як на молодого хлопця, річ дуже замітна, та заповідає хист будучого мистця оповідання.

Дальший віршований опис зими значно слабший за прозовий. Вірш ще надто слабий, нерівний, рапавий, не плине свобідно й тільки звязує мову оповідача й сим мабуть треба пояснити безбарвність його опису. Останній вірш, що дійшов до нас, се властиво продовження попереднього, але без порівнання значно кращий за нього і щодо форми і щодо змісту.

Силябічний вірш пливе тут легше, наслідуючи знайомі строфи бурсацьких орацій. Деякі рядки, як на молодого хлопця, й зовсім не погані й зраджують безперечний поетичний хист. Вдалася юнакові й сама картина вечера, змальована пластично й з докладним зображенням колишніх звичаїв, звязаних із св. вечером. Сей Франків опис має значний інтерес документальности й для вченого етнографа.

Мова задач чиста й гарна, тільки подекуди пересипана діялектичними зворотами та польонізмами, назагал нечисленними.

Нижче подаю без ніяких змін три кращі задачі з найденого шкільного зшитка, переписуючи їх з етимольогічного правопису на сучасний.

——

Задача III.

Опись пожару.

Сли я собі нераз нагадаю свої молоді літа, як то я разом з другими, такими як я, малими хлопцями, бігав по поли, по лісі і пастівниках, лазив по деревах, як вивірка, за гніздами воробців і ворон, як я нераз і побився з моїми малими товаришами, — завше мимовільно нагадаю собі великий і страшний пожар, котрий мало що не ціле наше село знищив. Село наше лежит в долині над річкою, котра десь з гір випливає, а упливши кілька миль, впадає до Дністра. По обох боках села розлягаєся насамперед невеличкий пастівник, а дальше піднимаєся в гору управне поле, а на самім вершку розтягаєся темний і густий ліс. Припадок, к(о)трий маю на ціли оповісти, притрафився в осени і то тогди, коли вже все з поля було позбирано, то є по Покрові. День був хмар(н)ий і зимний, а під вечер зірвався так сильний вітер, що з декотрих хат геть стріхи позривав, а жінкам, що на дворі колопні терли, позахапував і порозносив прядево, а навет(!) і паздірє. В єдній хвилі так закурило порохами, листєм, соломою і смітєм, що довго не видно було світа. Чим більше вечеріло, тим більше взмагався вітер, так що вікна дреньчали, а стіни і хати тряслися. Наша хата стояла на кінці села на невеличкім горбку, так, що ціле село мож було видіти. Тямю(!), як нині, що, колисьмо сіділи (!) коло вечері, відозвався хтось зпомеж нас: „Ой, ой, який вітер, не дай Боже огню, могло би пійти ціле село". По вечері змовилисьмо молитви і лише що хочем іти спати, аж ту — крик! гвалт! галас у селі, якби десять орд Татарів (!) напало нараз на село, і криком хотят настрашити мешканців. Ніхто не лишився в хаті, — всі вибігли, і увиділи — Боже милий: єдна хата на кінці села уже мало що не догаряє, але огень доходить уже до половини села. Як огненні птахи, літают китиці з єдної стріхи на другу, а люде стоять, як вкопані, хоть вітер аж землю рве. Дальше зачали ся троха рушати, але уже

було за пізно, бо поломінь обхопив більшу часть села. Навет(!) дерева і цілі сади, як похідні(!), горіли і страшенний представляли вид. Тимчасом повиносили були з другої части села все із хат і комір, але вітер не давав ся нічому устояти на дворі і перевертав все до гори коріньом. Дехто виніс подушки, або сусік збіжя, або що небудь із хати, вітер розхапував, а навет(!) люде валилися з ніг і падали, як колопні. Незабавки займилося також попівство, а ніхто не зміг угасити огню. За кілька годин досяг огень кінця села, а то так швидко, що тота хата, що ся перша займила, ще догарала, а на другім кінци наша хата вже також займилася. Ціле село подібне було до Содоми і Гомори, котрі Бог також огнем навідив. Страшенний зойк і лемент розлягався воколо, так, що мож си було погадати, що то істне пекло, в котрім ся грішні душі карають. Тілько церков, котра стояла оподаль віт(!) села, стояла неушкоджена, а з рештов(!) все а все, хати, стодоли, стайні, шопи, шпіклірі(!) і комори, обороги, а навет(!) і дерева в огородах горіло і курилося, а вітер розносив іскри, як зернята, котрими засівав все, що му ставало на дорозі. Більша часть худоби в цілім селі попеклася, а решта ходила, ричучи, блудно помеже горючі забудованя, — а ричалаж то, ричала, діти перестрашені плакали і верещали в небоголоси (!) а матері заводили і ламали руки, що Господи — аж сум збирає. Щож мали тепер робити тоті бідні люде, коли єдної ночі стратили все, що називали своїм, крім святої землі? Плакали вни, плакали довго, але увиділи, що ту вже плач не поможе, — пійшли з священиком до церкви і там цілу ніч молилися горячо до Бога, аби Він їх ще виратував і не дав загибати. На другий день село було пусте, а люде порозходилися по других селах просити о поміч, а при помочі людьскій (!) і Божій за кілька літ село було готове і всі люде зійшлися не де, як в церкві, і дякували Богу за єго ласку.

Нема нич злого,
Щоби на добре вийти не могло.

Задача IV.

Опись зими.

Гей! що то ся так біліє,
Якби гуси в поли,
А що то так, як мотилі
Літає поволи?
Гей! минуло уже літо,
Минула й весна,
Вже минула глуха осінь,
Настала зима!
Гей! уже листя із дерев
Повідпадали,
Всякі зілля, всякі трави
Поусихали!

Гей! тото не гуси в полі
Тамки осіли,
Сніги поле укривают,
Блищачії, білі!
Гей! тото вам не мотилі
Кругом літают,
То легкі платочки снігу
З гори спадают!
Гей! на поли не видати
І худобини,
Стоїт в стайні при жолобі
Кождої днини!

Гей! вже пастухи не грают
Та на фуярках,
Худоба ся не чорніє,
В поли по горбках!
Гей! вже від нас відлетіли
Бузьки, журавлі
І ластівки, соловії,
Деркачі, чаплі!
Гей! відлетіли всі пташки,
Що в літі співали
І нас своїм голосочком
Всіх розвеселяли!
Гей! дивітся, метелиця!
Вітер снігом курит,
А воробець і ворона
О їжу ся журит!
Кури, гуси, всяке птаство
Під стріхи ся пхає;
Дівки прядут на припічку,
Тай пісні співают.
На долину з стріхи висят
Сомплі ледовії,
А там люди розкопуют
Заспи сніговії...
„Ну,—вже тихо; ану борше
Сани витягайте;
Нема чо' дома сідіти(!)—
Воли запрягайте!
Тра буде латри возити.“—
А там знов стежками
Ідут собі подорожні
З міста з кошівками.
Ту знов їдут дорогою
Сани із дровами,
Господарі у кожухах
Ідут із бичами.
А на поли чорний ворон
Літає та кряче,
А з села десь, — трохи чути, —
Що дітина(!) плаче.
Але й зима також свої
Приємности має,
І великих свят у зимі
Много припадає:
І так у грудню приходит
Рождество Христово,
Що прийшов нам возвістити
Спасенія слово.
На Рождество всі ся звикли
Дуже утішати;
Просят Бога, щоби їм дав
Другого діждати;
А під вікном колядники
„Предвічний“, співают,
„Народився для нас грішних“,
І щастя желают
Для дому і господаря.
Дальше, — друге свято
Єсть Іордань, тогди людий
Сходиться богато,
Ідут на водосвятіє,
Води набирают,
І водов тов свяченою
Доми обкрапляют.
Дальше новий рік приходит,
Тай поволи зима сходит,
Потім весна наступає,
Поволи й тота минає,
Дальше літо, осінь, зима...
Тай знов уже року нема;
А й літа женут стрілою,
Тай несут наш вік з собою!
Тож завше ся тра молити,
Господа не тра гнівити,
Щоби нам дав в небі жити.

Задача V.

Опись святого Вечера.

За темні гори сонце ся ховає,
По широкім поли сніг ся полискає,
Ту мороз, тисне, а вітер свисне,
Закурит снігом і втихне мигом.
Вже всходит зоря, а місяць з моря

Ясний і чистий, як лице Бога,
Вже поступає своєв дорогов.
Із міста люди дорогов всюди
Вже повертают і розмавляют;
Бо наступає велике свято,
Приносит людям втіхи богато:
Різдво Христово... Вни поспішают
З торгу із міста; вже ся зближают
До села свого, що у долині
Он там за лісом при поточині...

——

В селі роботу всі докінчают,
Обори прячут; дівки змивают
Столи, полиці, а молодиці
Стоят при печі, та хліб саджают,
Слуги з стодоли в хату вертают.
Вже всьо готово... Діти на полу
Гудят, а старші собі посполу
Щось розмавляют; всі ся втішают...
Вже ся стемніло, газдиня взяла,
В нове горнятко угля набрала
І сафатини. „Ходи но, сину,
Засвіти свічку, що на припічку;
Пійдем до стайні коров кадити,
Щоб були файні“...
І вийшла мати з сином із хати...
Як ся впорали, в хату вертали.
Вже всьо готово, а слуги входят,
Сіно, солому і сніп уносят.
Із них найстарший у дверьох став,
Для дому щастя оттак желав:
„Вінчую вас, чесний пане господарю,
Тим Христом рожденним, що зняв з людей кару!
Нехай ваш дом буде веселий, щасливий,
Най ся вам худібка веде уродлива,
Най вам сади родят,
Най вам ниви плодят,
Най вам ся усе поводит!“
— „Дай Боже, дай Боже!“ — усі закричали,
Солому по хаті діти розстилали
І голосом всяких звірят удавали:
Тото кури, гуси, то воли, телята,
Тото качки, коні, а тамто ягнята...
А слуги лави і стів вкривают
Сіном пахучим і накривают
Білим обрусом в память Ісуса,
Що народився й лежав на сіні
В пелени вкритий в пустій яскині.
Як братя рідні всі ся стискают,

Взаїмно щастя собі желают...
Свята година — вже ся зближає
Час ожиданий; всі ся вмивают
І молят Бога, щоб на сім світі
Дав їм прожити, Єго славити
В щастю, спокою на многа літа...
Вечеря готова, за стів сідают,
В Бозі надія, тай споживают.

Р. О.

Комінтерн в Союзі Народів

Союз Народів — се прекрасний терен для Росії, щоби плести на нім свою сітку інтріг і махінацій. Властиво тяжко сказати, чиї представники ділають в імени СССР на тім терені — московського уряду чи III-го Інтернаціоналу? Але найважніше, що вони ділають і то дуже послідовно й уперто.

Барвистий — і запашний — образ совітської делєґації при Союзі Народів дає паризький Je suis Partout, звідки й черпаємо понизші відомости:

В Женеві відбувся бенкет журналістів, приділених до Союзу Народів. Голова товариства журналістів, Роберт Дель з Manchester Guardian, приятель Льови Блюма, хвалив покійного Барту, який богато спричинився до приняття СССР до Союзу Народів і натякнув на можливість союзу двох „демократій", на погодження „Марселєзи" з „Інтернаціоналом", гимну французької — з гимном російсько-большевицької революції.

Літвінов — нічого на се не відповів — він за спритний, щоби виголошувати неприготовані промови. Але зате усміхнувся цілим своїм золотозубим ротом. Меню в „Берґа" було чудове і він мав всі причини бути задоволеним з себе. Рік з гаком тому — він увійшов до Союзу Народів чорним ходом, „привітаний" промовою Мотти, який не міг поминути без протесту факту, що допустили до Союзу Народів представника кривавого режиму совітів, без згадки про моральний удар, який Союз зазнав через те допущення. Представник совітів увійшов тоді до Союзу по численних пониженнях. Але тепер — він тронує в Союзі. Меєр Валах, що називає себе Літвіновим, колись переслідуваний французькою поліцією за кримінальний злочин (проба виміни крадених грошей), — став одним з авґурів, одним з арбітрів установи, яку один з її президентів колись характеризував, як „маяк, до якого звертаються з довірям душі, спрагнені справедливости".

Коли прибув до Женеви, один факт, на позір нібито незначний, вразив репортера. На засіданні пятої комісії, що займалася карами, яким підлягають малолітні в ріжних країнах, делеґат Бельґії, ґраф Картон де Віяр і делеґатка Угорщини, ґрафиня Аппоній, піднесли, що в Европі є країна, де діти підлягають таким самим карам, що й дорослі. Сі слова були дуже прозорим натяком на Росію, де — як відомо — діти, починаючи від 12-го року, можуть бути леґально розстрілювані. Але заввага висше згаданих делеґатів була усунена з протоколу засідання комісії, роздаваного секретаріятом. Можете собі уявити здивування делеґатів, які зробили сю заяву!

Власне з тої нагоди можна було почути в кулюарах Палати Народів, що в секретаріяті загніздилася дуже рухлива темна сила, яка робить богато з того, що їй подобається.

Пізніше, в Женеві появилися сензаційні чутки, що прийшли нібито з Риму, — про непорозуміння між королем і Мусоліні, між престолонаслідником і Мусоліні, між міністрами і Мусоліні. І з тої нагоди знов почулося від деяких делеґатів: „Кажуть, що тут загніздилася якась протифашистівська інформаційна аґенція та що її осідком є — секретаріят Союзу Народів". І дійсно, треба було лише розгорнути Journal des Nations, — часопись неофіційну, але яка, як показує її назва, хотілаби нею бути, — щоби побачити цілий розмах, з яким працювала в Женеві ся підозріла аґенція, ся темна сила, що закорінилася в самому секретаріяті Союзу Народів.

З кого складається перзонал офіційної делеґації СССР в Женеві? З трьох делеґатів. Передусім Літвінов. Всі його знають. Фізичний вигляд представника міжнародного большевізму ідеально відповідає його „ґешефтові". Бо тяжко знайти більш досконалий символічний вираз для інтернаціональної революції.

Владімір Потьомкін, посол в Парижі. Тип російського інтеліґента найнизшого сорту. Короткозорий, поритий зморщками. Перед революцією — учитель і ліберал.

Борис Штайн, посол в Римі. Перед революцією був „кадетом" (з конституційно-демократичної партії Мілюкова) аж до 1919. Зарозумілий і мовчазний. Пронизливі очі, змислові уста. Стриманий. Вийшов з заможної жидівської буржуазної родини. Характеристичний семітський тип. Права рука Літвінова в Женеві. Додаткова делеґатка: пані Александра Колонтай, славнозвісна Месаліна російської революції. Донька ґенерала, але вже від сорока років большевичка. Бувша жінка матроса Дибенка, одного з немногих дійсних пролетарів, допущених в товариство Леніна. Бувша велика жрекиня свобідної любови, втілення „жіночого чару" жовтневої революції. Нині — надзвичайний посол при шведськім королі і делеґатка при Союзі Народів, при тих комісіях, які займаються... вихованням малолітних! Літа дуже її змінили. Але все ще носиться з кокет-

ливою міною смотрика і робить очко до всіх делеґатів сильнішого полу. Пані Колонтай — без сумніву — представниця комічного елєменту в російській делеґації.

Генеральний секретар: Едвард Гершельман, балтійський шляхтич, секретар при совітськім комісаріяті заграничних справ. Його завдання — представляти в совітській дипльоматії елеґанцію старого режіму. Завжди готовий скластися сцизориком, коли говорить до Літвінова.

Другий секретар: Владімір Єґорієф, правник старого режіму.

Технічний дорадник: Борис Розенблюм другий фаворит Літвінова, веселий, самозадоволений нехлюй, шия в чиряках. Клясичний тип молодого жида з ґета, директор при комісаріяті заграничних справ СССР.

Нарешті ще дві секретарки: пані Аґнеса Ром і панна Н. Рівіліна, обі жидівки. (Совітська делеґація числить пять жидів або жидівок, трьох москалів і одного балта).

В „Баварії", знаній женевській кнайпі — Літвінова можна бачити з панею Колонтай і з Єґорієвим. Але в готелі „Річмонд", в осідку совітської делеґації він замикається з другими: се Штайн, буржуа, але жид, який вміє ненавидіти, Розенблюм і Гельфанд, також жид, кореспондент аґенції Т а с с. З ними випрацьовує Літвінов тактику делеґації і директиви для совітської преси. Є ще четвертий осібняк, що часто грає ролю першого дорадника. Се славнозвісний Розенберґ, інтімний приятель Геріо, ґенеральний підсекретар, приділений до Союзу Народів, урядник Союзу, з дуже високим винагородженням, теж жид.

Альфред Розенберґ — се безсумнівний менер всіх заприсяжених ворогів Мусоліні і Ґітлєра. В секретаріяті він, сам один покищо, представляє СССР. Він фаворизує на посаду секретаря інформаційної секції свого приятеля Шапіро (жида). Але заки сей прибуде, Розенберґ не засипляє справи. Ніякого спеціяльного заняття в Союзі він не дістав. Є тут виключно, щоби робити совітську політику. Його дійсні співробітники се совітські делеґати. Його впливи великі і він навіть з тим не криється. Хвалиться, що се він спричинив упадок кабінету Ляваля. Розенберґ, жид з краківського ґета, малий, горбатий, руки завжди в русі, балакливий і галасливий, — є оком Москви в Женеві, сталий представник Комінтерну. Від нього виходили всі прикази, які потульно виконували члени „народного фронту" і масонерії. Літвінову вдалося здобути в Женеві поважні впливи. Всі протифашисти носяться з ним, як дурень з писаною торбою. Ним цікавляться всі ґістеричні старі діви ріжних інтернаціоналів і всі, що мріють про „всесвітне щастя". Він спритний і легко водить за ніс свою клієнтелю.

Він, один однісінький, серед всіх делеґатів, є представником не тільки одної великої держави, а — двох. Насамперед

репрезентує він СССР, себто державу, з якою хочуть жити в згоді всі ті, які думають, що пакти й договори спасуть світ. З тої власне причини Геріо, Тітулєску або Бенеш — є щасливі, коли можуть бути в його товаристві. Крім того представляє він другу силу — яка давніше огортала тільки інтернаціональний комунізм, але нині — кермує комуністами, соціялістами, радикалами, масонами типу „Великого Орієнту", свобододумцями, оборонцями „великих засад 1789" і т. д. В своїй роботі він спирається на найріжнородніших елементах і може довільно лучити їх між собою: на Франції та її армії, на Едварді Геріо, на „народнім фронті", на Льові Блюмі і „Великім Орієнті", на Малій Антанті (Тітулєску і Бенеш), на анґльосаксонських паціфістах, на читачах Manchester Guardian'у, на всіх расових ворогах Гітлєра, на рештках італійського протифашизму, які в Женеві знайшли єдиний куток, де ще мають якісь впливи, на інтернаціональнім жидівстві без партійної ріжниці, на жидах в секретаріяті Союзу Народів, на католиках, оскільки вони є „паціфісти" і вороги Гітлєра і т. д.

Крім того Літвінов може завжди числити на певну підтримку в перзоналі Союзу. Про секретаріят я вже говорив. Але існує ще BIT, Міжнародне Бюро Праці. На 350 урядовців того Бюра, сорок найвисших — се ізраеліти, отже заприсяжені вороги Гітлєра. Від масонів — аж роїться в тім Бюрі. Інформаційна секція Бюра — в усім, що відноситься до справ СССР — скасована. Відтепер всі свої відомости про умови праці в СССР Бюро черпає виключно з московських офіційних даних. Недавно Бюро післало до Москви двох своїх аґентів, щоби ще більше затіснити свій звязок з Кремлем: Льорвіля, американця, але з походження жида з України, начальника економічного відділу Бюра і Абрамсона, ковенського жида. Перед відїздом до Росії, оба заявили, що треба за всяку ціну підтримувати СССР, бо ворогом № 1 — є Гітлєр.

Що більше, Літвінов користає з підтримки самої женевської влади. Бо паном Женеви є славнозвісний соціяліст Ніколє, а голова женевської соціялістичної партії є пан Дікер, подільський жид, особистий приятель совітського народного комісаря заграничних справ.

Але всеж треба признати, що мимо тих впливів і запобігання ласки в совітської делеґації з боку деяких малих держав, дуже многі делеґати при Союзі відносяться до пана Літвінова і його чесного товариства — холодно. Ляваль не крився з своєю антіпатією до совітських висланців. Семюєль Гоар просто не прийняв „народного комісара" СССР, коли той зложив йому візиту. А Антін Іден виразно уникає зустрічі з ним. Як знаємо, підчас загострення абісінського конфлікту, Літвінов дуже боронив анґлійську тезу. Але анґлійці слушно рішили, що сі галасливі вислови приязні скорше можуть бути їм небезпечні, аніж корисні.

Сим ворожим Росії впливам треба приписати невдачі Лі-

твінова на женевському ґрунті. Напр. хоч як ляментували Розенберґ і Геріо, — Літвінов зістав виключений з нарад про статут Мемеля. Таксамо зазнав він тяжкої поразки підчас вибору містоголови Зборів Союзу.

Подібно представник Італії, барон Альойзі по знаній інтервенції Літвінова в італійсько-абісінським конфлікті, покликав до себе посла Штайна, щоби заявити йому в дуже острім тоні: „коли ми спричинилися до вашого приняття в Союз Народів, то не на те, щоб ви впихали нам палки в колеса!“ Гра Літвінова — дуже прозора. „Сій розбрат — і пануй!“ — ось його девіза. Викопати провалля між Італією і Францією, підтримувати до абсурду права неґуса, загострити непорозуміння між Францією і Малою Антантою, і все те, спираючись нібито на пакті Союзу, в імені цівілізації, безпеки, мира і всього, що є святим для Женеви...

Розєднана і посварена Европа — в обличчі стиснутої в один кулак сталінівської Росії, ось ціль, яку намагаються осягнути совіти в Женеві.

І знаходять хмару туподумців, які зраджуючи інтереси своїх націй — свідомо чи несвідомо — служать інтересам московського імперіялізму...

* * *

Масонерія і фашизм

В звязку з виборчою перемогою „народного фронту“ у Франції — реванш за 6-го лютого 1934 — світова масонерія знову піднесла голову. В нас — особливо ті, яких можна з великою імовірністю запідозріти в приналежности до сего „чесного товариства“ або в сімпатії до нього,—намагаються представити масонську небезпеку — неістнуючою. Так не є. *Вістник* вже згадував, що проти масонства виступав Мусоліні. На сім місці подаємо його промови, що відносяться до сеї справи і які він виголосив в Палаті послів і в сенаті в травні і в листопаді 1925 підчас дискусії над законопроєктом проти тайних товариств.

Промови сі відносяться до справи дуже дражливої і актуальної.

„Коли пятнацять років тому — зачав Мусоліні — я боровся в соціялістичній італійській партії, то мав нагоду зробити першорядний політичний досвід, який пізніше дуже мені придався. Вже тоді не мав я великої віри в демократію, ні в лібералізм. Вже тоді гадав, що хоч перо є великим знарядом, то всеж таки меч, який в певній хвилині перетинає вузли, є ліпшим.

Викликаючи переляк серед тодішних мамутів соціялізму,

які лишилися ними донині, доводив я конечність зриву, який вщепивби в робітничі маси почуття трагізму. Був то останній подмух молодости італійської соціялістичної партії. Потім — не піднеслася вона вже зовсім. По війні мала вона хвилину „елєфантіязісу", але не було се виразом фізіольогічного розвою, лише скорше належало до царини суспільної патольогії. Вже тоді я зауважив, що масонерія мала певний вплив на італійський соціялізм. Бувало, що деякі виступи парляментарної ґрупи, деяких часописів чи певних товариств, були вислідом попередного порозуміння, доконаного в масонських льожах.

Сей підземний рух мав такий імпонуючий розмах, що справу масонерії постановлено умістити на порядку деннім зїзду в Анконі. Там відбувся між мною і невіджалованим Раймондом поєдинок красномовства, а соціялістична партія ухвалила внесок про незгідність масонерії з партією. Масонерія, як зрештою всі орґанізації з міжнародною підставою, вийшла з війни трошки пошарпана.

Підчас мого правління зробив я другий досвід. А саме, я переконався, що масонерія порозміщувала своїх людей в середовищах, які я назвавби нервовими сплетами італійського життя. Потворною річю є, що урядники найвисшого степеня ходять до льож, інформують їх і звідти відбирають прикази.

Не підлягає сумніву, що найвражливіші державні установи, ті, що кермують виміром справедливости, виховують нові покоління і репрезентують збройну силу, яка що хвилини повинна бути готова до оборони рідного краю, — підлягали і підлягають від часу до часу впливам масонерії. Се недопустимо і повинно скінчитися. Уважаю, що з хвилиною коли увійде в життя нинішна устава, масонерія, яку я колись назвав параваном, яка цілком не є горою, як могло здаватися коли оглядати її здалека, але скорше міхуром, який треба проколоти в певній хвилині,—масонерія покажеться тим, чим є на ділі, а саме — пережитком, що не має рації буття в наші часи.

Крім того, прошу панів, істнує ще инша причина, далеко важніша для мене, що маю здоровий хлопський розум. Тою причиною є засада: треба робити максімум доброго своїм приятелям, і максімум злого — своїм ворогам. Ся засада не походить від ніякого фашиста-боєвика лише — від Сократа.

Отже, через те, що масонерія поборювала нас, переслідувала, намагалася поріжнити і розкласти, а в деяких містах удалося їй викликати серед нас розкол, — то вже з самих тих причин, колиб навіть не було инших, — маємо найповніше, святе право оборони, а також і нападу, як зрештою і ви мене нераз поучали, що найліпшою обороною є напад.

Бачу вже ревних оборонців свободи, які ревуть мов телята: закон сей непотрібний, бо його так чи не так будуть обхо-

дити. Щож! Всякий закон можна обійти, отже не треба видавати ніяких законів? А що й вже існуючі закони також обходять, то належалоби збурити ціле законодавство? Закони— се знаряд, а сила їх є в простім відношенні до снаги і витревалости тих, в чиїх руці їх примінення. Отже через те я переконаний, що ся устава — таки принесе свої плоди. Позатим є вона виявом відваги. Вчора, може, йшли ми ще за течією, нині — йдемо проти неї. В тім суть справи.

Не дуже також завдають мені клопоту міжнародні змови. Зло, яке мігби спричинити нам сей закон, вже його нам причинили. Ми вже втягнули се до свого рахунку. Не думаю, зрештою, щоби масони зпоза Альп і зза моря вирекліся оборони власних інтересів лише на те, щоби шкодити Італії в царині моральній чи матеріяльній. Репресій не боїмося. Живемо в століттю перемоги. Ми — нове покоління. Ще перед війною відчували ми відразу і несмак з причини Італії, погрузлої в домашнім затишку, Італії, цілковито відданої нужденній парляментарній політиці, опанованої марнотами, які тільки тому приходили до значіння, що належали до масонерії,—з причини вчорашньої Італії. Тепер — ми далекі духом від того всього. В сім є доказ нашої молодости і нашої відваги, в сім певність нашого майбутнього."

Так промовляв Мусоліні в Палаті, а з нагоди того закону, в листопаді тогож року — в сенаті казав:

„Зручний полєміст, сенатор Кріспольті, задав мені добрий удар. Відбиваю його, пригадуючи сенаторові, що хоч я і не є фетишіст формальної і облудної консеквенції, то всеж можу служити доказами, що в моїм життю існують засадничі консеквенції. А одною з них була власне м о я с т а л а в і д р а з а д о м а с о н е р і ї. Вона старої дати. Коли перед війною я спостеріг, що масонерія стремить здеформувати те, що повинно було бути характеристичною прикметою соціялістичного руху, зачав проти неї боротьбу, яка на зїзді в Анконі досягла свого вершку... Отже незгідно з правдою твердження сенатора Кріспольті, що ми стали протимасонами щойно тоді, коли до фашизму приступили націоналісти... Фашизм, в згоді з доброю стратегією, провадить свої битви ешельонами.

Наперед звалив большевізм, потім забрався до масонерії, нарешті до демо-ліберального порядку взагалі.

Першу ухвалу проти масонерії прийняла Велика Фашистівська Рада в 1923, коли ще не наступило злиття з націоналістами.

Звідки масонерія рекрутує своїх прихильників? Поділім цілу суспільність згрубша на три чи чотири великі верстви. Тоді побачимо, що чинна буржуазія та, що числить лише на власні економічні сили, сторониться від масонерії. Її не знав й хліборобський стан. Простий нарід, так званий пролєтаріят, ніколи не мав до неї довіря. Гадаю, що колиб можна було опертися на статистиці, то переконалисяб ми, що бодай 80 %

масонів знаходиться серед людей так званих ліберальних професій. Се можна пояснити надією на карієру, бо урядовці, лікарі, професори, адвокати, інжинєри уважають, що приналежність до масонерії улегшує скоріше посування по щаблях їх карієри.

Не згоджуюся з думкою сенатора Корбіно, який каже, що наш режім вже має міцні підвалини, і тому не личить йому ще більше їх забезпечувати. Сенатор Корбіно повиненби знати, що завше ліпше бути забезпеченим, що ліпше мати при собі зброю навіть тоді, коли не треба її уживати, щоби не довелося жалувати, в становищі, коли її ужити треба, а її нема. Додам, що кождий державний устрій має право ухвалити собі закони, які його боронилиби.

Ухвалюючи сей закон, панове сенатори, віддаєте італійському народові велику прислугу."

Коли готувався фашистівський переворот, масонерія навіть пробувала скокетувати новий рух. На другий день по марші на Рим, Великий Майстер італійської масонерії, скермував до всіх льож обіжник, в якім називав фашизм „новою силою", яка вийшла „з глибини народної душі." Але Мусоліні не дав себе здурити підхлібством. Вже 1923 Велика Рада поставила перед партією дилему — вибирати між фашизмом і масонерією. Протимасонський закон, ухвалений в Палаті і в Сенаті, набрав силу закона 26 листопада 1925. Зараз потім фашистівська поліція зайняла і розвязала всі льожі королівства.

Пляґа, від якої терпить політичне і духове життя Франції, Еспанії, Бельґії, Анґлії і инших країн, яка — тепер — виступає передовою стежею московського большевізму,— знищена в фашистівській Італії.

Ж. Процишин

Ромен Мас*)

(Схід і Захід)

Тої ночі не вертав я до хати, бо забув ключ дома. Була вже північ, а льокатори будинку, в якому живу, кладуться разом з курми. Отже замість того я пішов звиджувати нічну Брюселю.

Біля першої години вночі зайшов я до одної з численних, ще *отворених каварень. Мене заманили туди крик і сварка.* Певно одна з тих нічних авантюр, що є готовими темами до фейлєтонів — подумав я.

Не була се авантюра, але щось дуже близьке до неї.

*) Бельґійський переможець в наколесному бігу довкола Франції 1935.

Розходилося про здогадний розподіл точок для поодиноких змагунів у найновішому етапі наколесного бігу довкола Франції. В тому проблєматичному обрахунку замало точок приділив Масові та Артсові**) тип, що його обличчя я не міг доглянути за густою прислоною з папіросного диму. Двацять діскутантів вигукували на нефортунного рахівника:

— Марш до штуби!..

— Якби тобі ту воду вилити на голову, що ти її маєш в голові!.. і т. п.

Всі вони вимахували часописями, пили пиво і курили папіроски або циґари.

Ввійшов новий тип із примірником Paris Soir в руках. Швидко став читати на голос:

„Ромен Мас помітно вичерпується. Боїмося, що на гірському етапі, який починається, зупиниться його добрий розмах. У Перпініяні він не міг ані їсти, ані спати. А ранком надовго перед холодним світанком, мусів їхати далі, бажаючи ратувати славу. Якраз на сей день припадає перший гірський етап"...

Лектуру перервала буря голосів:

— Голота, драбуги!.. Ти не знаєш франдузів. Вони люті, що їхній не на чолі!

Обурення лилося щедро мов пиво.

В сусідній каварні придумали забаву. Кождого, хто входив до шинку питали:

— А на Вашу думку, хто буде перший в „тур-де-франс"?

Мене стрінули таким самим питанням. Без надуми я відповів:

— Мас!

— Щоби святилися Ваші слова! — крикнув грубий червоний чоловяга, що напевно був автором вигадки — „Мас або Артс!"...

За ворожбу дістав я шклянку пива.

Новий гість дістав таке саме питання: Він пошкробався в голову:

— Шпайхер або Льові!..

— Ге, ге! Той добродій вгадує, як пяний циган. Ніякий Шпайхер, ніякий Льові, чуєте? Мас або Артс!

Ціла саля заревіла, дзвонючи шклянками:

— Так, Мас! Мас або Артс!

Я пив моє пиво і міркував над загадкою: ентузіязм для спорту тут в шинку, о другій годині ранку, в хмарах нікотинного диму?.. Як можуть захоплюватися спортовими змагунами люди, що не мають поняття про гігієну звичаїв і про здоровля дбають так, як пес про пяту ногу?

Коли ранком вертав я до хати, добродій в піжамі купував ґазету у вуличної продавчиці:

**) Другий найзамітніший бельг. змагун в згаданих змаганнях.

— Ну і що чувати з Масом?

Розгортаючи ґазету він заспокоював цікавість. Таксамо другий, десятий, сотий: нічний байдиголова, шофер, робітник, буржуа і напевно сам посадник міста.

Мої скептичні спостереження про людей, що при пиві о другій годині ночі проявляють свій ентузіязм для спорту — приблідли. Сей масовий, поголовний сантімент для наколесного змагуна — імпонував і зворушував.

Того самого ранку в малому флямандському селі збиралася стара мати Ромена та Сильвестра Масів в подорож до Парижа. Там, при меті вона ждатиме синів.

——

Кількакратно впевняли репортери, що Ромен Мас вмирає з виснаження. Французький спікер-репортер подав до відома, що Мас уже остаточно побитий та скінчений, що його „зїли“ Камусо, Норелі і Берґамаші в одному з гірських етапів, який сприяв італійцям. Протягом найблизших двадцять чотирох годин Ромен Мас поволі, але вперто знову вертає на чолове місце. Сей „вмираючий“ додержує товариства всім фаворитам спікера на те, щоби згодом казати їм чемно „до побачення“ і приїхати самітним до Кан.

У вбивчій боротьбі з найліпшими асами наколесництва, Ромен Мас ні на хвилину не послаблює впертого прямування вперед. Він проявляє надлюдську енергію, щоби здобути кусень жовтої матерії — символ побіди.

Сил додає йому свідомість, що біля мети жде на нього мати. Мати, якої серце і думки напружені до крайности: про нещастя так легко. Терпіння старої матері Ромен Мас замінить в тріюмф.

Перший на меті в Ліль (перший етап), він вдержав своє провідне місце протягом двацять одного етапу. До Парижа прибув у часі на 17 хвилин кращому, аніж його наслідник в загальній клясіфікації. Прибувши на мету, він розплакався в обіймах матері.

Я бачив фінал окружного наколесного бігу довкола Бельгії. Картина „тріюмфальної рунди“ переможця довго переслідувала мене відтак мов змора. Обляпаний болотом від стіп до волосся, з обличчям, що застигло в нервовім спазмі від натуги і вичерпання, він надаремно пробував усміхнутися до публики, що ревіла з захоплення. Оглядаючи на фільмі кілька днів по скінченні змагань фінал наколесного бігу довкола Франції, я звернув увагу на два обличчя Ромена Маса та инших змагунів: обличчя перед метою і обличчя по меті. Осягнена мета, се раптовно скінчене надлюдське зусилля: дух перестає володіти над тілом, що приходить до голосу тим нагальніше, чим немилосердніше було воно досі уярмлене.

Ромена Маса, його матір, братів витала Брюселя як національних героїв. Стотисячна товпа залила по береги Велику Площу, щоби повитати побідника і його родину на бальконі ратуша. Всі міські ради в Бельґії приймали Ромена Маса так урочисто, як витають короля підчас його покоронаційних візитів до бельґійських міст.

——

Мій знайомий, краян, що разом зі мною приглядався тим гомінким витальним демонстраціям, згірдливо завважив:

— Се не ентузіязм! Се — хороблива еґзальтація, щось в роді збірного delirium tremens. Уявляю собі, що американці таксамо витали Ліндберґа. Алеж бо Ліндберґ довершив епохального діла. Він розгорнув нову сторінку в історії цівілізації!.. А що зробив Ромен Мас? Він довершив діла, що його від низки літ щороку хтось довершує!

Мойому знайомому видавався безглуздим сей ентузіязм, бо він цікавився наколесним бігом довкола Франції, мов десятим колом в плоті, а юрба народу звернула його увагу тому, що вона залягля вулицю, якою ми проходили. Він не слідкував за таємними, чудодійними нитками, що від першого етапу лучили Ромена Маса з народом, що тепер так бурливо витає його по трох тижнях майже мітичної віри в його успіх. Мій знайомий припадково попав на останню дію зворушливої містерії, яку і так важко булоб йому зрозуміти. Він — східний славянин, а східні славяни не скорі до подиву індівідуальностей. На Сході великі індівідуальности до подиву себе змушують масу. На Заході маса викохує героїв.

Брюселя 1935

Мирослав Гоца

Ґума як орґанізаційний ідеал

(*Від міту XX стол. до — механічної маси*)

Маса перестає імпонувати нашим свого роду реальним політикам, які так люблять, коли вона їх гласкає, коли з усіх усюд чують на свою адресу: слава! Перестає імпонувати щойно тоді, коли ся маса показала тим демократам спину.

Ще недавно розпиналися наші офіціози перед масами, „масовались“ — що так скажу, хвалилися масами, любилися, ба — кохалися в масі. І які то певні міни мали, гласкані масою. Кохана, люба була маса, народ...

— Що? — кажуть — вона інертна, тупа, дурна і неморальна? Брехня! Вонаж вибирає! — Вонаж така мудра, така

вірна здавалася їм, поки з отвореним ротом слухала їх — вибраних, наших!..

Так, маса, се первісний твір — се звір. Коли її гласкають, — вона відплачується тим самим: гласкає окликами, „славає“ і дає кредит. Колиб вона в безконечність лишилася така добра, така демократична, така мудра, така вірна і довірлива, як наївні були в своїй вірі в масу — її вибранці! Але нині — маса є дурна!

Колись реальні політики обурювалися на тих, що погорджували масою. Нині „приходять до голови по розум“ post factum — як то все в них буває. І нині посипалася хвиля нарікань на адресу невдячної маси в органі — згадайте! — нічиїм, як тільки уроджених масистів-демократів.

Сьому демосові-масі, колись обожуваному, нині лаяному нашвидку „завторитаризованими“ демократами, присвячені дві статті в останньому *Шляху Нації*: 1) *Товпа та її вожд. Від „тотему“ до „міту XX століття“* і 2) *Проблєми нашого збірного устрою* (*Шлях Нації* 1936 ч. 3—4). А хоч згідні сі статті в погорді до маси (що за аристократизм!), проте своїми твердженнями перечать собі.

Перше, що ми на превелике здивування прочитаємо в органі демократів, се спізнене признання „сумерку ліберальної демократії“, а „перемоги прінціпу т. зв. а в т о р і т а р н о ї д е м о к р а т і ї“. Проти сього не малиб ми ніяких застережень, колиб не отсе якесь немудре підозріння, що ся „т. з в. авторітарна демократія“ в наших „авторітарних“ демократів стільки має зрозуміння, що й ними до останної хвилини лаяний гітлєризм. Вони признають, що ідеольоґії голошені провідниками перемінюються в маси у віру. Але в запалі обридження до маси, один автор забіг за далеко, спихаючи на неї те, що в і д н о с и т ь с я д о п р о в о д у. Він каже, що „найбільш шляхетні ідеї і ідеали проголошувані тими чи иншими провідниками, хоч вони самі по собі були наскрізь розумові, толєрантні, позитивні, хочби прямували до добра й правди, раз кинуті в товпу, перемінюються в сім кітлі в найбільш ірраціональні, фанатичні, нетерпимі... Ось так прим. „комуністичний рай“ на землі, реалізований т о в п о ю самою силою законів, які одвіку правлять людською товпою, м у с і в обернутися у найбільш нетолєрантне, фанатичне суспільне п е к л о на землі. І яку ідеалістичну програму той чи инший провідник не висувавби, к о ж д а з них мусить обернутися при зустрічі з товпою, завжди в суттєво однакову, найбільш нетолєрантну в і р у“.

Що кожда творча і сильна, ідеольоґія маси і п р о в і д н и к і в є їх вірою, се факт. Инакше національ-соціялізм, як і фашизм не булиб нині при владі. А л е с е н е є п р и к м е т а м а с! С е п р и к м е т а о д и н и ц ь с и л ь н о ї і т в о р ч о ї р а с и! Коли таких людей немає, немає нічого

творчого. Людина, що не вірить в свої ідеали, є тільки сновидою, конюнктуристом, що мов акробат скаче з „віри“ до „віри“. Ідеольоґія без сеї віри, є та, яка вже виродилася і якої держаться лише ті, які „визнають“ її для „хліба насушного“.

Колиб большевізм не мав прикмети тої раси, що вірить, бувби тільки юрбою, масою, якою були наші драгоманівці в часах революції. Такою як їх, булаб і доля большевиків.

Мусимо відріжняти юрбу від зорґанізованої ґрупи, яка має за собою маси. Фанатична свідома ґрупа, що вірить в свій ідеал, в свою безумовну слушність з одного боку, а з другого — фанатична маса, що підчинилася, що вірить в сю провідну ґрупу.

Щоби зрозуміти причину сього конкретного факту — „пекла“, як пише *Шлях Нації*, мусимо відріжняти сі два елєменти. Чи ідеалістична ідеольоґія, коли захопить маси, витворює „пекло“? Факти сьому перечать. Пекло, яке бачимо нпр. в СССР має свою причину в чімось иншім: не в масі а в проводі, а в часі революції, в тупости передбольшевицької еліти, яка мусіла уступити місце новим провідникам. Дальшою причиною є: абсурдність чи реалізм програми? При тім тямити треба одну річ, про яку забувають демократи: що реальний зміст ідеольоґії не виключає, а потребує „абсурдности“, „містики“, скрайної непримирности ідеї. „Пекло“ в Росії вийшло з тупости і деґенерації старої правлячої верстви — сю верству так жорстоко усунено, як жорстока і тупа була, будучи при владі; те пекло вийшло з психольоґії москаля, з його садизму, з абсурдности большевицької доктрини, яка заперечує всі орґанічні підстави життя.

Певно, маса, коли нею не керує інтеліґентна ґрупа, є звірська і анархічна. Але й є в ній елєменти дісціпліни, підчинення, орґанізаційні. Залежить, на яких струнах масової душі керуюча ґрупа заграє, яким потуратиме, а які знищить. Того, що про большевізм, не можна сказати ні про фашизм ні про ґітлєризм. Що в Італії і в Німеччині є нетолєранція инших вір, се не значить, щоб там мусіло бути „пекло“. Але напевно, колиб Ґінденбурґ і соціяль-демократи були такі необачні, як „буржуазія“ в Росії, напевно ґітлєрівська революція малаб в собі щось „пекельного“. Те саме, колиб на місці національ-соціялістів були національ-соціялісти-росіяни. Отже „масові“ рухи не мусять мати в собі пекла і сатанізму. Се є зовсім відмінна справа від „масовости“. Автор перестерігає, що „сліпотою булоб нехтувати істнування таких суспільних сил, як товпа, маса і не старатися викликувати в них позитивних діянь і наслідків, що їх при помочі мас та ірраціональної механіки їхнього життя можна викликувати!“ Але, порадивши так, не знає, що з тою радою зробити. Його демократична „техніка“ підходу до маси — безплідна. Демократи і всякі юрбовці, та взагалі ті, які не вміють дати собі раду з масою і не розуміють її, роблять так: наперед посліпають

по бібліотеках, попріють над „змістом", „програмами" і з тим готовим приходять до маси, підлещуються їй, беруться на хитрощі і намагаються сим „змістом" викликати віру, без якої нема ґрупи — а тільки юрба. Але частіше є ще инакше. Вони скликують комітети, наради і закладають орґани преси, та тим хочуть, механічно створити ґрупу. Такий процес ніколи не створює природної і цупкої ґрупи, як первісний тотем. Е. Пеленський розуміє се і тому з обридженням відноситься до зорґанізованої ґрупи, а захвалює юрбу й юрбовий стан у нас — і називає се скромно: кляном (до того ще верну).

Природність і сила „фашизмів" в тім, що виходять від віри, від почуття і не мають програм-шкаралуп. Ленін крім віри — дав таку програму. Вона, як кожда така доктрина прим. демократична, має все претенсії бути останнім словом історії і людського ума. Тим большевізм замурував себе, унерухомив. Тому не вміє собі дати ради з життям, яке є живе, яке висмикається силоміць поза доктрину і намагається її розсадити. Програма, знову, з своєю клікою намагається душити життя в своїй шкаралупі. Так борикаються зі собою ті дві сили в СССР — і як ся траґедія скінчиться, чи побідить програма чи життя, можна передбачити легко. Суть націоналізму в тім власне, що не має програми з параґрафами і підпараґрафами, „з землею чи без землі", „монархія чи республика". Змістом „доктрини" націоналізму є світогляд, оті „широкі концепції", „вищі думки", тенденції — якими розвязують конкретні проблєми і потреби життя. Життя можна опанувати тільки світоглядово, а не програмово в розумінні формальних параґрафів. „Оригінальність фашизму ще в тім, що ставить чоло всіляким фактам безпосередно і рішає про способи діяння без всяких попередних абстрактних міркувань. Тому фашизм скорий і успішний в діянню... З днем, коли фашизм давби себе замкнути в форму доктрини, мігби одержати апробату, а навіть подив деяких професорів, але ставби перестарілим і зацофаним, так як всі програми, проти яких повстав і боровся. В сім характеристичний зміст фашизму. Опанувати так богато буйних напрямів і підпорядкувати їх одній широкій концепції, висшої думки, і замінити їх в історичну дійсність, се є твір політичного ґенія, що взноситься поза і над всі партійні калькуляції"*).

Те саме треба сказати і про ґітлєризм. Се не значить, що сі „концепції" політичні не малиб ідей, не малиб отсих „широких думок". Найважнішим „змістом" їх се світогляд — наставлення душ і їх якість. Наставлювання душ і виховування характерів — творення означеної якости душ — се головна чинність творення дійсного і інтелігентного проводу. Ніколи його не створять „наради", „ко-

*) L. Guarnieri — Faszyzm a sumienie, Katowice 1931 стор. 15.

мітети", „збори" — а тимбільше принагідні „спільні чаї" чи „вечері". Тим душам, щоб їх настроїти, треба дати віру, як і масам, обезвіреним все в епохах ферментації, — відходу старих вір і народин нової.

Крім того се не є реакційні рухи з соціяльного становища. І вони мають гасла, конечні гасла усунення вже існуючих недомагань і лиха. Не дармож людство перейшло через хаос і потвору еґоїзму демократії та конвульсії практичного марксізму. Методи сих „модерних рухів" все і всюди однакові в інтеліґентної раси проводу. Важнішою річчю є рядити і володіти інтелігентно-„справедливо", як здійснювати програми поліційно. Др О. Кульчицький радить примінювати „методи" сих модерних концепцій розумно і будувати „свій зміст". Зібрати, помітінґувати, говорити — бо говорить Гітлєр, бо говорив Лєнін... (але дуже любив мітінґувати і Керенський). Вони все думають, що се ще так як за давних старих часів демократичні партії переліцитовувалися „змістами", чий „рідніший" чий „радикальніший" чий більше обіцює...

Ось такий образ життя юрби позволить нам се зрозуміти краще. Подратована юрба кидається і робить бешкети, або скажім безрадна супроти якогось факту. Раптом виринає хтось, хто має вроджені дані до того, щоб її спинити чи повести. Він приказує. Се вдається. Але колиб в юрбу вмішались ті, що з неї своєю нездарністю зробили з ґрупи юрбу, хочби просили і благали — юрба їх не послухає. Спробують приказувати — висміє, а то й розчавить, коли надто влізливі. Метода — одна, але в першім випадку успішна, в другім — ні. Чому? Тому, що річ не в „методі", а в чімось иншім. Річ — в людях, в їх якости, в їх психічній однородности, яку дає їм віра, хочби вона початково не мала навіть к о н к р е т н и х напрямних, хочби була тільки почуванням-емоціями, як все є в початковій стадії перетворювання пливкої юрби в ґрупу цупку й спаяну. Метода і своєрідний „зміст" нових вір-світоглядів се нерозривні річи. Нема методи без „змісту". Великі рухи мали й мусять мати „методичний зміст" і „змістову методу". Се може бути тільки тоді, коли змістом є отсі світоглядові „висші концепції", отсі тенденції, що реґулюють життя. „Практична політика" тих рухів і орґанізацій, коли ними проводили інтеліґентні і характерні люди, все була р е а л ь н а, ніколи патольоґічна, як в Росії, і все стосувалася до н а п р я м н и х гасел „змісту". „Зміст" сей був реальний і методичний, мав революційну форму, мав темперамент епохи, хоч скрайний — ніколи абсурдний. Факти практики гітлєризму і фашизму все заскакують несподівано тих, що ховали голову в пісок, тих які сподівались, що се „вода на їх млин", тзн. верстви загрожені соціяльною революцією, які з демократичного еґоїзму думали, що далі будуть і при „модерній системі" заховувати спокійно свої вигідні позиції соціяльних галапасів. Але сі факти не є новістю ані несподіванкою для тих, що ро-

зуміють суть „модерних" концепцій (про що згадував вже *Вістник* ч. 2 М. Р. — Націоналізм). Факти практичної політики тих рухів, немило заскочили і тих, що звикли трактувати життя механічно і демаґоґів, які хочуть бачити все перевернутим і змішаним в хаосі, а себе — гойданих та „славаних" на збурених хвилях життя. Заскочили і тих, що закидали їм доктринерство та демаґоґію, і тих, що закидали їм реакційність і „контрреволюційність". Неодин факт останніх днів доказав, що не є се рухи демаґоґічні і безсильні, що більш консеквентні та вибагливі в здійснюванню своїх цілей, аніж доктринери.

Один автор з *Шляху Нації* представляє ідентичні по суті психічні чинники, які діють в тотемі і в „модерних" ґрупах, які в „міті XX стол." віднаходять знов свою природну спаяність. Другий — в тімже *Шляху Нації*, всупереч першому, є за процесом — від міту XX стол. до — „кляну". Клян сей — є нічим иншим як юрбою, чистокровною юрбою, принагідною, без ніяких споюючих її психічних чинників, збіговищем чи „суспільством", що „держиться" силою самих тільки механічних взаємовідносин між одиницями. Юрбовики не можуть обійтись без хаосу в суспільстві. Бо, з хвилиною, коли сей хаос скінчиться — кінчиться і їх роля. О. Кульчицький радить „розумно" примінювати методи викликування в масах обявів, які орґанізують їх. Але бере обяви за причину і тими обявами: „парадами", „зборищами", „кольонами" — хоче викликати віру. Не диво, що його колеґа бере річ ще простіше. Він не потребує віри. Бачить, що штучний „провід", який находиться сам в стані юрби, не може дати віри, яка з маси-суспільства створилаб одноцілу ґрупу. Тому радить просто: замість міту XX стол. — „клян".

Головна сила нинішних „масовістичних" — як їх зве — рухів, в тім власне, що дали масам віру і зєднали нації так цупко, як цупкими психольоґічно були тотемістичні ґрупи, і як цупкими мусіли вони бути, щоби перетревати в боротьбі за істнування шляхетної людської породи. Сі „масовістичні" концепції і „культури" створили єдність своїх спільнот, їх „однодумність" — дали новий провід і нову елястичну орґанізацію, приноровлену до живого життя. Тому можливі в них всякі постанови великої ваги, тому можуть провадити політику доконаних фактів, тому можуть і мають право витримати велику ґру за істнування. Такий стан унеможливлює в них всякі спекуляції типів, які живуть з „ґри на масах", з „політики". Тому немилий демаґоґам і демократам.

З. Пеленський має повне обридження до таких зорґанізованих станів суспільства. Його ідеалом є инший. Свій вимріяний стан громадянства називає „кляновим". Його клян — се не природна, первісна орґанізація людської ґрупи. Се принагідна товпа. Як його клян виглядає, пояснює сам: найвисший наш церковний достойник краю „запросив до 200 осіб до себе

на чай. Зустрілося при сій нагоді зі собою зпоміж українців національного табору справді все, що має в нашому громадянстві на терені столиці хоч яку вагу й значіння... Зібрався цілий специфічний галицький клян. Саме „клян" — се слово ще найкраще віддає змисл нашої тутешної орґанізованости... Правдою було і є те, що... було зібране оте правдиве УНДО, як цілком специфічна форма нашої національно-політичної орґанізованости, яка ще дуже мало що спільного має зі змеханізованим способом орґанізування себе в масові наскрізь охльократичні партії! В нутрі тієї зібраної цілости було чимало найбільш ріжноманітних супротивних собі течій, прямувань, поглядів, нераз якнайбільш різких суперечностей. Не було воно й без того, щоб в тих чи инших серцях не кипіла до себе найбільше ретельна ненависть... Се не відповідає дійсности, що ми можемо триматися політично... діянням масовістичного партійного апарату, що можемо триматися безнастанною мобілізацією більших чи менших збіговиськ... гуртів товпи... Ота наша тотальна партія... по суті є тим, чим ми як збірнота є, — дарма, що ся „партія" є структурно в собі на ділі слабо повязана... Сто разів помиляються ті, які навіть найбільш гострим суперечкам внутрі сього табору придають надмірно велике значіння. Навіть якнайбільша скількість внутрішних фронд і фракцій в сьому таборі не пересуджує єдности сього табору у всіх рішаючих годинах". Ось такий ідеал „немеханізованого" спаяного громадянства — ідеал „русина-ґуми", „Хитрого Панька", якого автор ідеалізує і ставить вище від людини віри і дісціпліни! Тішиться, що „русина-ґуму" ніхто не розкусить. Припустім, але за тільки соток літ русин сам себе не розкусив, і, якщо юрбовий стан ґумовиків тріватиме дальше, не розкусить себе ніколи. Русин-ґума приссався до свого підложа і дідько його з місця не зрушить. Приссався до своєї хати з краю і дідько його з неї не вижене, хіба — викурять большевики й вивезуть на Соловки, спалять хату і місце де була заорють. Поки ґума в своїй хатці, дальше свого села носа не вистромить, в „найбільш рішаючі" моменти буде псом сторожити своєї буди, і буде тішитися, що ґуми ніхто не розкусить. Навіть не знає кілько стратив на „окраїнах" (е, що там такі кусні!), що стратив осередки-міста по всій своїй „много-міліонній" території, якою Хитрий Панько любить хвалитися і яка його ні трішки не цікавить безпосередно — він щасливий. Ґума... Його ще не розкушено. Поки до нього дійдуть, ще, ого! ще не так скоро! Русин-ґума, щасливий, вдоволений, не так впертий як відсталий, русин-ґума „індивідуаліст" — але ґума се тільки погній, се раб, се найпідліша і найобридливіша істота, яку гнуть, жують і кусають як, хто і коли хоче.

Русин-ґума — все сліпий і нечулий. Щасливий, що він є великою і інертною масою, яку ще так го! го! скоро не роз-

ґусять. Русин-ґума не творить нації, ані народу — се хіба кній — се „людські індивіди", що заселюють велику і богату „неньку" — („яка вона нещасна та ненька!" — вміє за неї і поплакати). Але нема ґумячої нації — є тільки поодинокі ґумки. Часом „в рішаючий момент" то все, що є чуле, що ще не зґуміоване заворушиться, збереться в купі з ґумками, ось як при тім чаї на юрській горі і відчує, що „щось їх лучить", повинно лучити. Поодинокі ґумки з дива тоді не можуть вийти, чому таки пішли купою, хоч один одного ненавидів. Ґумки тішаться з того, що „на ділі слабо повязані", що ненавидять себе взаїмно, що такий власне має бути ґумячий провід.

Що більше, ґума, се ідеал людини взагалі! „Такими є анґлійці" — каже одна з ґумок у *Шляху Нації*. Не знаю яку міну зробивби анґлієць, колиб йому „наша, рідна" ґумка з *Шляху Нації* показала його образ, як він відбився в її мудрім мозочку немов у кривім зеркалі. Анґлійська ґрупа-раса, ціла в своїй великій масі, розкинута по цілім світі — сильніше повязана психічно „в мирний час", як наші ґумки в юрбі, яка збереться з нагоди чаю чи „рішаючого моменту". Ще недавно сю злуку в рішаючім моменті ми бачили і яка ся злука була, такий і її кінець. Ґума себе не розкусила, ґуму жує хто і як хоче...

Висше поданий образ „кляну" автор з *Шляху Нації* виносить до висоти ґрупи, орґанізованої „немеханізованою" орґанізацією, „мобілізацією більших чи менших збіговиськ". Противний, відмінний образ ґрупи, як прим. гітлєрівська, се в його понятті — юрба, товпа масовістична і охльократична. Що до тої „охльократичности", теж муситься мати застереження, але тут нас головно інтересує проблєма юрби.

Подавати тут подрібно, що є товпа і які її питомости, як її розуміє отся наука, до якої відкликуються оба автори, немає місця. Обмежімся до головніших моментів.

Юрба-товпа, се зборище людських істот, які зосереджують свою увагу на якімось факті, що їх зацікавив. Йдете вулицею й пристаєте до гурту, що придивляється нещасному випадкові чи реклямі і входите в товпу. Ся товпа є вже певним ґуртовим твором — одним з найпримітивніших природних психольоґічних творів. Споює її тільки спільна точка хвилевого заінтересування і єдність психічного наставлення до даного явища, яке всіх зацікавило. Юрба має своє окреме життя. В певних моментах доходить навіть до того, що поодинокі її члени затрачують цілковито свою індивідуальність і зливаються з свідомістю юрби. Стан інтеліґенції в юрбі рівняється найнизшому поземові найпримітивніших одиниць, що входять в її склад. Але спаяність юрби є „на ділі" слаба. В юрбі лучаться всякі елєменти, в яких „серцях кипить до себе ретельна ненависть". В момент принагідного змасовлення, ся ненависть „зникає". Два вороги будуть плакати разом над якимось фактом,

чи розжалоблені промовою або розніжнені чолобиттям в когось на чайнім прийняттю. Життя юрби короткотревале. Розніжнення мине — і юрба розсипається знов на поодинокі „ґумки"-індивіди, які дишуть до себе ненавистю. Осьтак як розходиться вулична юрба заспокоївши цікавість — і психічне життя громади перестає існувати. Кождий живе далі для себе. Життя тої маси далі є лиш механічне. Кождий журиться своїми інтересами. Життя вулиці міста ілюструє се докладно.

Такий стан принагідного збіговища ідеалізує *Шлях Нації* і зве се „тотальною" партією! Ба, тішиться, що вона „на ділі слабо повязана", що дихає до себе взаїмно ненавистю! Зате юрбою зве зорґанізовану ґрупу, яка є психольоґічною тревалою дійсністю, має замість принагідної точки зацікавлення, тревале емотивне наставлення душ, яке дає віра і орґани, що кермують нею по лінії найвисшої інтеліґенції. Ні, се не юрба! Се в науці зветься ґрупою, не товпою, як думають шляхівські автори.

Один з них хотівби націю бачити в такому „ґумовому" стані. Але розуміє, що сій нулі, сьому зборищу поодиноких ґумок треба якоїсь єдности, треба злучитися в якесь громадянство. Се має створити сильна „плівка спільної політичної орґанізованости, зрозумілої в суто орґанізаційному механічному змислі" (підчерк. моє М. Г.). Говорить про потребу розбудови апарату і поширення його, про потребу вийти „зі стану вічно пасивної репрезентанщини в стан своєрідного діючого і виконуючого уряду".

Здається йому, що юрбовики і юрба своє збіговище в формі „кляну"-проводу, — заховає, ба „поширить свої позиції", вийде з стану вічної репрезентанщини? Яким чином, коли вона не має нічого, ніякої душі, ніякої віри, крім рідких юрбових екстаз-розніжнень, з такої чи иншої нагоди, паради, ювілейного чаю чи „рішаючих моментів"? Масові екстази ґітлєрівської ґрупи, се не принагідні сходини! Се вияви почуття єдности, свідомо і інстинктово, тріюмф (безрадного у стані демократичного „кляну") інстинкту солідарности. Се емоції — але кождий відчуває, які вони висші, від примітивних екстаз принагідної юрби! Між екстазою почуття „Kolonne-Sein" — і екстазою в юрбі, існує ріжниця, і то ріжниця, яка є між інтеліґентною людиною нинішного Заходу і первісною людиною; яка є між тотемом і нинішною німецькою нацією, що повірила в символ свастики. Є ріжниця — хоч джерело сил однакове. Тим джерелом є людська психіка з своїми заложеннями, які їй дала природа.

Юрбовці не розуміють сього, ні сеї ріжниці. Для шляхівців се омасовлювання, се емоції товпи, маси. Але є маси ріжної якости. Є маси спаяні в інтеліґентну ґрупу, і маси механічні-етноґрафічні. Між „масою"-ґрупою і масою-юрбою є та ріжниця, що між нацією і етноґрафічною масою, яка є в ґу-

мовім стані. Найкраще зображує ґумовий стан маси велитенська вулиця. Безліч людських істот по ній ходить. Лад держиться механічно. Нема ніякого ґрупового життя між ними, ніякої спаяности. Кожда одиниця собі живе і має свої заінтересования. Се стихія — бо люди на вулиці се ґумки.

Люди на вулиці се маса. Часом тільки, ради якогось випадку, збігаються в гуртки в — юрбу. Родиться на хвилинку найпримітивніше психічне життя, щоби щезнути з хвилиною, коли юрба розійдеться. Тревалого психічного життя юрба не має. Ось такою механічною масою хочуть бачити наші шляхівські ґумки українську націю, а її психічне життя, її єдність обмежити до найпримітивнішої форми — юрби: принагідних зборищ і „рішаючих годин"!

Один з шляхівців видко відчуває, що „щось не тее" з його „кляновістю" і „ґумовістю" і хоче виправдати масовістичний і юрбовий стан та його раціональність — мовляв він вдержався в нас, бо не заістнували ще умови під инший стан: „Ще дуже богато часу промине, заки прийдуть в нас ті люди, сей тип політиків, що зможуть вгорнути наші маси в того роду політичні орґанізаційні форми, як се робить Мусоліні чи Гітлєр. Такі орґанізаційні форми не зявляться самі. Вони є продуктом означеного суспільного розвитку (підчерк. моє—М. Г.). Їх передпосилкою є означений стан освіти народних мас, скупчення сих мас по великих містах, їх механізація, пролетарізація, відірвання від безпосередної стичности з орною землею. Наша політична орґанізованість є орґанізованістю цілком відмінного типу" (стор. 216).

Хто обізнаний хоч поверхово з гітлєризмом чи з фашизмом з ролею, яку в них відгривають власне елєменти невідірвані від землі, з тим, що сі рухи є власне самооборонюю перед комунізуючими і рабунковими елементами, відірваними від землі, ніколи таких нісенітниць не говоритиме. Щож до методи, то хай демократи вірять в „означений суспільний розвиток." Я — натомість — вірю, що Леніна зродила його свідома і волева чинність скорше, аніж той „означений розвиток", бо для комунізму в Росії, як рідко заселеної аґрарної країни, не було ніяких означених розвиткових станів, крім дегенерації поміщицького проводу.

Ще є одна справа, один „позитивний" обяв життя нашого громадянства, приписуваний по узурпаторськи діянню юрбового „проводу." Се ославлена узурпаторами ота галицька „наша Европа": економічна зорґанізованість громадянства. Чи справді сей стан „кляну" створив сю будь-що-будь імпонуючу орґанізацію? Чи навпаки, не породила її таки якась ідея-віра? Сеж зусилля грубих тисячів, штовханих і ведених ініціятивними одиницями, які повірили в ідею кооперації і захопили нею маси. Инакше не булоб такої посвяти одиниць — колиб не мали сеї віри. Колиб се діялось по „кляновому",

юрбово, то (як то й було в поодиноких конкретних випадках) порадилиб, захопилисьби і на тім скінчили. Мусить бути віра, щоб людина щось зробила. І такий економічний здвиг, коли заістнував у нас тип кооператора-фанатика, відбувається і відбувався, чи „провідний клян" хотівби пальцем кивнути чи ні.

Се економічна ділянка. І в ній треба було сеї віри. Перейдім до суспільно-політичної. „Ґумовці-кляністи" люблять жерувати і пхатися там, де ч и я с ь в і р а і фанатизм вже щось зробили. Люблять сінекури і тому деморалізують і хутко розкладають віруючих; тимскорше, чим сі віруючі менш „фанатичні" й витревалі характером. А коли сінекуристи опанують готове, — справа замісць рости, падає і валиться, а деморалізація шириться і на маси.

Се кінець кождого руху, що повстав з віри, а перемінився в „клян." Се доводять факти нашої дійсности. Що і без кляну може істнувати ся „Европа", свідчить факт, що отсі „єретики" вигнані з кляну, опановують всевладно не одну комірчину сеї „Европи", а проте вона не валиться, а часом росте.

В одно можна повірити, що віру „можна прищеплювати скрізь там, де вигасла всяка традіція і де люди перетворилися в аморфну ч е р н ь". — Прим. в Італії і в Німеччині зґанґренований демократичний провід перетворився в чернь і маса стала ворушитися — шукати нової віри. Стара здіскредитувалась — показалося, що має фальшивих пророків, фальшивих визнавців і фальшивих „жреців". З кождої суспільности твориться здезорієнтована маса, коли старий провід тратить довіря і з предмету пошани і послуху, стає предметом кпин і злоби. Нема тоді проводу. Є тільки „наївні" сінекуристи і „провідники з традиції", які самі собі приписують „авторітетність". Маса видає тоді з себе нові дисціплінуючі і активні елєменти, які намагаються опанувати розбурхане життя і з маси створити ґрупу. А та „чернь" мусить мати віру, і ті маси не вміють її створити. Сю віру дають їй „нові люди." Пригадаймо тільки, як ся маса хапала й ловила „вітер зі Сходу", поки не зареаґували на ту отрую на Заході Мусоліні і Ґітлєр, даючи своїй масі віру, інтеліґентнішу від примітивної східної. А і в нас уроджені кляністи, хоч і є „ґумами", не маючи віри в свої ідеали, хапали сей вітер зі Сходу, так як нині „кляністи" у Франції і Еспанії, чим хочуть дальше задержувати сінекурні посади. Бо без віри нема проводу, без проводу нема ґрупи — є тільки здезорієнтована маса.

Що ся маса, яка знову повірила, є фанатична — се прикмета неофітів. Инакше не закріпилаб себе ніяка віра, ні рух. Пригадаймо перших христіян, хрестоносців і порівнаймо з нинішним механічним клєром, пригадаймо перших революційних демократів з нинішними слухняними демократами. Що провідники сих вір такі високі і так шановані, се зрозуміле. Сі люди направду є шляхетнішої раси, як юрбовики. Про се свідчать їх чини-факти.

Богато говорять в нас ріжні мікроби „ґумової" хвороби про „форми устрою", „теорії", „аналізи і сінтези ситуації", „рідні" і ще рідніші „змісти", науково й навіть вже й „ірраціонально", про ірраціональні моменти в житті громади і про психольоґічні сили її життя. Але те все є тільки і лишиться базіканням, коли не визнають ще одного, того, що богато вже з них, бодай зі снобізму, як не з зрозуміння, визнали,—того, за що колись обкидали *Вістник* ріжними епітетами; коли не визнають ще одної правди, чи не найважнішої: що все оту „політику" ведуть і здійснюють повновартні люди — себто характери.

Ся правда є найдражливішим і найважнішим питанням. Найдражливішим: бо не можна її рушити, щоби до живого не торкнути і не розюшити цілої нашої „еліти". Характер в політиці значить: неподатність, альоґічна вперта стійкість в обороні свого і безкомпромісовість та безпардонність в відношенні до ґешефтярів і скакунів від політики, хочби вони „зміст" і „кличі" змінили на найбільш „рідні" і ще рідніші, хочби й помекували слово в слово те, за що ви з ними колись боролися. Скажіть щось про характер, не вказуючи пальцем навіть, зараз офіціози здіймають бурю: що він говорить! Анархія, аморальність! Так, як то ми бачили по відчиті *Два патріотизми* д-ра Дм. Донцова, де згадалося про годовану безрогу, хоч в иншому і менш дражливому значінні, як вищезгадана справа характеру. Зараз по тім і моралізаторські ґумки з *Шляху Нації* накинулися на автора з купою виссаних з пальця „сензацій," за які—подібні ним — обурюється тойже сам чеснотливий і льоґічний і мудрий З. Пеленський на свого риваля в фабрикації сензацій!

Так виглядає юрбове життя „кляну", що є в розсипці. Але люди, що „ще держать" щось матеріяльного, а матерія се теж сила, бороняться ще часом довго, оперуючи тими засобами, щоби не стратити вигідної позиції в юрбі. Навіть — живемо в модерних часах! — намагаються себе „відмолодити". Відси є ще великий попит на мандрівний тип „лицаря", що наймається стріляти в користь того, хто згодив.

Здеґенеровані верхи (бо все, що без віри, се з суспільного становища безвартісне, безплодне і здеґенероване)— в часах перелому хапаються деморалізуючих метод, в цілі особистої оборони, при чім розпинаються за „моральність." Тоді все боротьба між „фракціями" прибирає особистий характер, відси повстають отсі особливі „сензації", якими взаїмно себе обкидують клікові воякери.

Так і *Шлях Нації*, особливо відмолоджений, позволяє собі на ґрішок молодости і впадає в патріотичну тромтадрацію з своїми авторами, які по всіх кочовиськах знали все тільки тромтадрацію. І в сей спосіб впадають в снобізм погорди до маси-юрби, до товпи, вчисляючи до неї і модерну ґрупу —

нації, обєднані „мітом XX століття". Культуру сих націй звуть вони з погорди „масовістичною". Не розуміють зовсім, чим є направду ота „юрба", хочби з отого „наукового" становища, а чим психольоґічна ґрупа. Не розріжняють тих понять і не розуміють, що юрба се найпримітивніший психольоґічно-суспільний твір, а ґрупа найвисший. Що поза тими природними творами, ще істнують „маси", нічим не обєднані крім механічних матеріяльних взаємовідносин, як прим. склад вулиці великого міста, і що в тім безсуспільнім стані повстає громадне життя тільки принагідно, коротко в припадкових збіговиськах.

Сей механічний, етноґрафічний (відносно нації) стан, сей захвалюваний ґумячий стан суспільности, вони порівнують до висоти психольоґічного життя анґлійської раси, сеї, як англійці кажуть, „найщасливішої і найшляхетнішої раси людей", яка живе на своїм „золотім острові, обрамованім в срібло моря, створеним природою для самого себе". Чи „зміст" отсих слів, вже не може бути для анґлійців символом віри, їх мітом? Чи сей міт анґлійської раси, який її від таких давних давен держав і такий же, як віра, даний Мусоліні італійській расі, Ґітлєром — ґерманській — є тільки для „викликування юрбових станів" в масах, чи се щось інтеліґентнішого і висшого, аніж забитий лоб ґаліційського мудрця, свідчать о тім факти. Сі мудрці, оплювавши наш міт, віру української раси, ствердивши його „нерідність", (о, превеликий патріотизме!) відвертаються від „міту XX століття", щоби опинитися в „кляні", в ґумячій масі.

В однім з чисел *Шляху Нації* (8 ч. 1935 р. 42 стор.) тойже сам автор бідкається над тим, що брак в нас людей з належною соціольоґічною освітою. Томуж всілякі демаґоґи можуть жерувати на нашім суспільнім орґанізмі. Свята правда! Стверджуємо брак сеї освіти не лиш в „молоді" і масах, але і в тих, що повинні її мати, що всі проблєми розважають з „наукового і льоґічного становища", як все зазначує при своїх статтях *Шлях Нації*. Брак сеї освіти, а ще більший брак розуміння предмету і цитованих авторів, отих Тардів, Діркемів, Фуйле і ин., допровадили до сеї парадної ситуації в „ідеольоґічнім" місячнику, де автори самі собі перечать, а зокрема один одному в однім і тім самім числі. Так. Брак примітивної освіти, яка звичайно розминається з дипльомованістю мудрців, допроваджує до того, що демаґоґія і „патріотична" тромтадрація не то що жерує, але й має попит.

Евген Маланюк

Поезія і вірші*)

Коли зважити загальні умовини життя — тема звучить надто спеціяльно, аж егзотично...

Не належу до вузьких патріотів свого — сказатиб — „фаху". Се про балетмайстра Авраменка злі язики кажуть, що він, навчаючи танцювати, примовляє: „Танцюйте й тим ратуйте Україну". Се — анекдот. Але, як ніхто инший, я далекий від перефразування й достосування тієї анекдотичної формули до віршописання.

Віршів в наших друках маємо досить. Маємо значно більше, аніж якийбудь инший нарід, навіть з тих, що не потребують журитися тим, мовляв, „ратуванням"...

Відразу хочу ствердити, що вірші взагалі нічого і нікого вратувати не можуть, в тім числі і їх автора. Щож торкається поезії, то вона, як показує історія, коли й не „вратовує", то всеж має більш або менш помітний вплив на історичні процеси.

Чому між віршами і поезією, графічно, а навіть подекуди й семантично так до себе подібними, заходить одначе величезна різниця, — на се хотілосяб, в міру сил і в міру можливостей, що їх скупо дає ся надто складна тема — відповісти.

I

Є щось блюзнірське в теоретизуваннях на теми мистецтва. Надтож, коли теоретизує людина до творчости причетна, або й сам мистець.

Се завжди нагадує прилюдну й либонь не зовсім соромливу сповідь з найінтімніших глибин життя. Як зявилася „думка", та як повставав твір; як, саме, творив його мистець, та що при тім відчував; що думає мистець з приводу свого твору та що має намір робити далі; врешті — кого воліє мистець— бльондинок чи брунеток... Се не злісна карікатура. Се — звичайний стандарт певної сторінки сучасних мистецьких і немистецьких часописів.

Живемо, бо в добі всіляких обнажень, всіляких „нюдізмів".

Обнажилася історія, що з її суворої постаті спадають останні дипльоматичні одіння й декорації. Обнажилася культура аж до своїх преісторичних підстав і корінів. Обнажилися народи і — ще мить — стануть перед нами у всій правді своєї расової природи. Обнажилася, врешті, людина, а в тім і творець, і його твори.

*) Відчит, що відбувся 28 квітня с. р. у Львові.

І зпід лаштунків зявилася несподівана й позірно-спокуслива простота наготи.

Се не могло не зробити враження на наївних, не могло не спокусити „малих сих". Звідсіль — повінь теорій і теоретизувань.

Розгорніть навманя перший-ліпший мистецький часопис і ви побачите, як там мало творів і як богато, натомісць, псевдо-теоретичних ливів-переливів на теми „зприводу", і на теми „як то робиться" і „як то треба робити". Характеристичне вельми є вже саме те слово — „робити" — в застосованню до явищ, де, бодай, теоретично, діє не примітивна робота, лише дуже складна й дуже неокреслена чинність, звана відвіку творчістю.

Мимоволі пригадується розмова Гамлєта з акторами зприводу гри на флєті. „Коли ти не вмієш грати на сій дудці — каже Гамлєт Гольденстернові — якже ти хочеш грати на людській душі"? (Цітую з памяти).

Так приходимо ми до істоти проблєми. Бо, якби дотепно і скількиб Фоєрбахів з Марксами та Ленінів з Павловими не заперечували істнування тої душі, тим несподіваніш і мстивіш зявляється вона, як Командор Дон-Жуанові, саме в мистецтві і у всілякій творчости — передовсім. Зявляється грізна, як найгрізніша, найбільш безсумнівна й найбільш необорна дійсність.

І тоді стає ясно, що ніякою арітметикою, ніякою механікою (хочби то був не знати який хитрий фройдізм), тим менше якоюсь формулою чи роботом — її ролі в творчости заступити не можна.

Так мимоволі й непомітно входимо ми в той, свого роду, четвертий вимір, що його згірдливо й довго лаяли „метафізикою".

II

Не хочу тим сказати, що в мистецтві й в творчости взагалі — все спроваджується лише до метафізики.

Творці — не ангели і твори їх — не зяви на спірітістичних сеансах. Живемо на землі. В наших домах не лише кабінети й світлиці, але й кухні. Кухню свою має кожда чинність на сій землі.

Ні. Мистецтво не лише „душа", але також і та „дудка" з Гамлєтової розмови. Треба лише, щоб „душа" діткнулася тієї „дудки": бо з їх сполучення, музикою повстає, зроджується твір. Не сама лише „душа", але й не сама лише „дудка", тільки і „душа", і „дудка" разом. І то так гармонійно разом, що ту гармонію поети звали колись божественною.

Нажаль, в нашій бурхливій, але оголеній і спрощеній, сучасности назагал втрачено здібність побожного і безсумнів-

ного признання божественности, як цілком певного, благодатного факту. Звідсіль оперування в сфері творчости лише хірургічними приладами формальної аналізи, приладами не завжди навіть стерелізованими і відповідно дібраними. Що гірше, ті критичні розтини часто-густо виконує ніж коновала.

Такого роду метода пригадує мені позітивістично-матеріялістичні (й досить, зрештою, зловісні) дотепи в старих довоєнних календарях, де, під заголовком „Скільки коштує людина?", обраховувалося, скільки людське тіло посідає жирів, білку, солі, металів і т. и. Арітметична сума фізико-хемічних складників людини (враз зі знаменитими „гормонами") — становить не людину, а — труп. Є щось инше, що вправляє фізико-хемічний механізм в рух і, вдихаючи життя, творить з нього орґанізм.

Коли читаємо теоретичні сторінки в якімбудь орґані т. зв. артистичної авангарди — своєї чи чужої, — мимохіть спадає на думку образ дитини чи дикуна, що ламає якийсь скомплікований витвір нашої цівілізації, аби лише побачити, яка то хитра механіка ховається внутрі. Дитина ламає ляльку чи иншу забавку і з міною розчарованого переможця стоїть над безвартісними уламками. Ріжниця між такою дитиною і якимбудь критиком тієї катеґорії — справді лише зовнішна. Але якже висше стоїть дитина від віршороба, що, навчений тієї катеґорії критиком, намагається з безвартісних уламків поломаного предмету наново ліпити якусь безформену цілість! Дитина сього ніколи не робить.

Ото напр. наївна людина почула, а по „розломанню" вірша переконалася, що, скажім, алітерація є важливим складником евфонії віршу. І ото вже вся ріжноманітність і скомплікованість поезії для тієї наївної людини зосереджується, саме, на тій злощасній алітерації. Поза алітераціями вже нічого не видно.

Або візьмім менше ґротесковий, але значно більш поширений приклад. Як з підручників відомо, „поет мислить óбразами". Отже поезія се — óбрази, а образ сеж — метафора. І починається масова психоза... Метафора робиться фетишом, панацеєю для всіляких „авангард". Повстає „нова" теорія, що, мовляв, так, як намисто є результатом нанизування ріжнокольорових бус, так поезія є результатом механічного нанизування ріжноманітних метафор, ба навіть просто „поетичних" слів, бож істнує також і механічно-словесна „теорія поезії".

Немає ніякого сумніву, що за всіма тими теоретизуваннями й психозами стоїть одне: се підозріла любов до лінії найменшого опору і матеріялістична віра в ту лінію. Се, вживаючи Шевченкового окреслення — ледача воля малої душі („Ледача воля обдурила маленьку душу"...), болотяний спокій нерухомої, мертвої води. А — часом — і хитрість, півсвідома надія механічними залицянками обдурити Музу, ощукати нещадного й всевидючого даймона мистецтва.

Скількиж то марних надій покладалося хочби напр. на

т. зв. „вільний вірш“, що очам наївних розгортав такі спокусливі перспективи. Скількиж то Валєріянів Поліщуків бачило в нім чарівну „свободу“ від якогобудь творчого напруження! Як легко фабрикувалися цілі томи сторінок з великими літерами в початку рядка і з яким апетитом споживалося на кредит векслеву славу... Так було недавно, — але щож с ь о г о д н я з тієї слави залишилося?

III

Чи навмисне „нанизували“ Овідій і Вергілій свої класичні ономатонеї? Можливо, що Овідій „підшукав“ свою Quamvis sint s u b a q u a, s u b a q u a..., алеж та „aqua“ була, властиво „під рукою“ і не потребував він її притягати звідкільсь „за волосся“. Щож до Вергілієвих Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum, то строфа та, віддаючи стукіт кінських копит, безперечно, зродилася відразу, зродилася цілком „музично“.

Чи здавав собі справу Шевченко, коли звукописав: „Хто се, хто се по сім боці“ або „Неначе ляля в льолі білій“?

Не думаю. Не думаю, що ранній Тичина спеціяльно довго гриз олівця, поки не вигриз „Рокотання, ридання бандур“. Ще менш уважаю, щоб Рильський акцентував навмисне: „Ти зацілована, запльована, фарбована і — нежива“. Просто т а к а не инакше записав м у з и к у, що тоді в нім звучала.

І вже напевно можна сказати, що старенький байкар Глібів, пишучи „У полі орачі на ярину орали“, ледви чи знав, що вживає тут алітерації.

Коли читаємо у Рільке

Dein Wille geht wie eine Welle,
Und jeder Tag ertrinkt darin, —

то се далеко не значить, що сей, найорґанічніший поет, в момент зродження тієї строфи, думав саме про вишукані асонанси (Wille-Welle) і інструментацію на *l*, *r* та *d*.

Бо коли риму, асонанс, алітерацію й метафору уважаємо разом з метром і ритмом за невідємні складники віршу, то є се наше ствердження p o s t f a c t u m, а не в и х і д н а точка поетичної творчости. Поет пише вірші всеж таки з л і в а направо, а не навпаки, як мене колись переконував один, не позбавлений хисту російський поет (що правда, мішаної проґенітури).

Тим всім, крий Боже, не заперечую й не можу заперечувати всього того, що на початку не зовсім естетично назвав я „кухнею“. Хто на сей термін не пристає, хай замінить його більш естетичним: „лябораторією“, наприклад.

Творчість є, перш за все, п о р и в, порив духа до звитяжства над „дійсністю“, а значить — порив до н е с м е р т е л ь н о с т и. Се свого роду дінамічна ґотика.

Але який високий той порив не бувби, під певною горизонталею його лежатиме те, що звемо ремеслом і чого вагу так глибоко окреслив Франко, навязуючи до клясичної максіми: ars — longa, vita — brevis: „Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло".

Воно справді незглибиме, коли творче. При всій бо прозаїчности своєї назви, що її часом мистці вимовляють з призирством, ремесло теж має свої високі таємниці, а навіть свою містику. Присутність „ремесла" у великих творах людського ґенія не підлягає сумнівові. Се однаково відноситься до Ероїки, як і до Бруклінського Мосту, до битви під Австерліцом, як і до трепанації черепу. Без знання контрапункту й законів механіки, без знання тактики й анатомії — повисші приклади, можливо, не істнувалиб, бодай в тій постаті, як їх знаємо. Але вони не істнувалиб напевно, колиб їх творцями не були люди, що звалися Бетовеном або Наполеоном, не були великі мистці чи то інжинери, чи хірурґи.

До речі нагадати тут глибокий біблійний символ, що криється в самому сполученні слів: „косноязичний Мойсей." В ґалерії ґеніїв не завше стрічаємо такі гармонійні (ліпше сказати з грецького — „калякаґатичні") постаті, як Ґете, що над ними глибиніє сумірна вічність йонійського неба. Історія мистецтва дає нам також цілий ряд трагічних ґеніїв, ґеніїв-калік, ґеніїв „косноязичних", що не завше знаходили повний, природний вираз для своєї творчости. Серед творів великих мистців нерідко знайдемо моменти зривів, „павз" і слабших місць, що повставали з ріжних причин, але часом власне наслідком технічної, ремісничої, що так скажу, — „недіспозіції", шкідливої навіть і для ґеніяльного мистця.

В новітній нашій поезії вистарчить вказати напр. на Осьмачку, потенціяльно могутнього поета, що — наслідком також і неопанування літературного ремесла — полишив нам памятки ґеніяльного каліцтва. І, навпаки, письменник скромної обдарованости — Павло Филипович, вихований і сформований в оточенні національно-недокровної, але формально високої культури, дав нашій поезії таку безсумнівну вартість, як збірка „Земля і Вітер", характеристичний плід саме „творчого ремесла."

І всеж без того, хоч малого, дару, без тієї, хоч часточки, благодати (сей „архаїзм" в нашій добі робиться дуже актуальним), — письменникам типу Филиповича не помоглиб ані київський університет, ані кваліфікація доцента чи професора фільольоґії.

Мораль тих довгих розважань є проста і знана, як аксіома з початкової ґеометрії. І, якщо, наражаючись на смішність, з жаром повторюю тут старезні істини, то роблю се тому, що переконаний в обєктивній необхідности саме тепер їх знову й знову повторювати.

Всебо вказує на те, що сі істини тепер надто міцно призабуті...

Час — переходовий. „Батьки", істини ті знавши, історично не мали часу передати їх „дітям", тим більш, передати в формі — для тих останніх — сприймальній. В нашій ще віруючій, ще не усталеній добі, добі, повній земних духів, — „діти" не мали ані часу, ані нагоди ті аксіоми усвідомити самостійно. Боюся отже, що для богатьох молодших колеґ по літературі, аксіоми ті видаватимуться теоремами. Звідціль „доказовий" тон при нагадуванні вічних, очевидних, але ірраціональних і тому, остаточно, бездоказових правд.

IV

Москалі мають прислівя, якого сенс полягає в тім, що хороба входить в людину ґрамами, а виходить кільоґрамами.

Те, що бачимо сьогодня — на щастя в епіґонів! — всі ті кубістичні спрощення, всі ті вистилізовані „пурізми" (l'art pour l'art!), всі ті спустошені, порожні як бубон, формалістичні „форми", всі ті заголення, що марно й безрадісно обнажили мертву фактуру, — все те лишень спізнені наслідки довгих і на початку, навіть неспостережених процесів, безпосередно звязаних з другою половиною минулого століття, а — посередно — з славетним XVIII-м віком „просвіченості" і обожествленого розуму, а навіть з раннім, ще метафізичним, матеріялізмом XVII століття.

Се, власне, секуляризована наука, переставши бути „служницею теольоґії" і все більше і більше підпадаючи гіпнозі безобличної абстракції т. зв. розуму, „самоозначилася" мовляв, до кінця. В своїм раціоналістично позитивістичнім поганстві дійшла вона ще в минулім столітті — при величезних технічних своїх досягах — до повної затрати душі. І ось вона, навантажена матеріялістичною мертвеччиною, ще й нині по інерції бється головою об мур, намагаючися „розщепити атом", мимо того, що найвидатніші фізики сучасности приходять до поняття льоґосу, а науки „темного" середньовіча, як альхемія чи астрольоґія, фактично регабілітуються. Як і цілий ряд инших „темно-середньовічних" явищ, (фанатична віра, корпоративна держава)...

Пізніше прийшла черга і на мистецтво, що почало довго і вперто „звільнятися" та „висвоболжуватися" зпід „опіки" аж на межі XIX і XX століть зробилося остаточно „чистим", себто випраним з усього, що складало його творчий зміст, його мистецьке життя, його душу. Тож в короткім часі маємо музику „як таку", поезію „без сенсу" (себто сенсу поезії), роман „без героя", малярство „без предмету" (себто предмету малярства), глухо-німу архітектуру „без орнаменту" (себто коробку без натяку на якубудь „музику", що складає „зміст" кождого з мистецтв). Словом мистецтво

зробилося врешті „чисте", таке „чисте", що йому нічого иншого вже не залишалося, як тільки лягти в труну. Нічого дивного, що базуючися на ґрамофоні, кіні і инших „нових мистецтвах", деякі теоретики, особливо з країни традіційної „некрофілії", почали поважно розумувати на тему „смерть мистецтва". Тож київські панфутуристи з Семенком на чолі, коли совітська адміністрація ще дозволяла їм брикати, не без малоросійської консеквентности назвали один зі своїх збірників так: „Катафалк мистецтв."

Европейський романтизм XIX ст., сей бунт особистости проти безобличної, але аґресивно-смертельної абстракції „розуму" був, властиво, „превенційною" війною проти всього того, що в початку XX ст. на наших очах почало здійснюватися. Здійснювалося так, може, власне тому, що то був лише б у н т, був несамовитий, часто анархічний взлет духа з ще більш затискуваної вязниці матерії; була екстаза — в грецькім розумінні сього слова — несмертельної душі з оселі смертного тіла, що вже передчувала майбутні тяготи „поступу" і тортури матеріялістичної інквізіції.

Матерія й механіка зістали не лише канонізовані, а й обожествлені. Шлунок був урочисто признаний якоюсь ентелєхією людини і її творчости. Виквіт тієї творчости — мистецтво (й культура взагалі) було доґматично проголошено „над-будовою". Орґанічна й передтим неподільна культура-цівілізація розпадається на, сказатиб, „чисту" культуру й „чисту" (голу) цівілізацію, і між ними повстає зловісна прірва. В живу орґаніку впорскується трупний бакциль механічної анархії. Повстає діявольський міт про кляси, що перетинає живе тіло народу. Людину відривають від землі і природи, що є ґрунтом всілякої творчости. Врешті, викорінена й атомізована людина випадає з орґанічної сістеми всесвіту, зриває свій звязок з природною творчістю, а тим самим і з самим творцем, що творчим флюїдом благодати всесвіт обіймає, просякає й просвітлює.

Все те проходило під найвисшими гаслами, в імя майстерно оздобленої вербалістичним блудодійством ідеї, ідеї отого старинного „познанія добра і зла", якою спокусилися прабатьки, ідеї того лже-світла, що ним спокушує в імя лже-правди „розумний" і цінічний Дух Тьми.

В обнажености, в заголености нашої доби випало нам побачити на власні очі мертву й марну „правду" Мефістофеля-Люціпера, ватажка збунтованих ангелів. І якоюж страшною ціною, ціною душі (себто н е с м е р т е л ь н о с т и), тією ціною, за яку він, звичайно, купував всіх Фавстів, — платимо ми тепер за його пошулєрськи підсунені нам „технічні досягнення" і всі завоювання т. зв. „поступу".

Усвідомлення собі всього того досвіду, досвіду, що його трудно характеризувати раціоналізованою й стандартизованою мовою сучасности, хай буде втіхою в нашій трудній,

переломовій і назагал, нерадісній добі; усвідомлення собі сього походження сучасної кризи в мистецтві є першим обовязком людей творчости, бо вони перші відповідають за похід історії крізь століття.

V

Про троянду й соловейка досі написано безліч віршів — від Гафіза до наших днів. На туж тему писатимуться вірші й далі, бо теми справжньої поезії тим більш вічні, чим поезія справжніша.

Зявляється питання: чому з віршів про троянду й соловейка так мало залишається імен і так мало творів? Чому з тієї безлічі віршів памятаємо лише кілька творів? Коротко кажучи, чому з тієї безлічі віршів тільки кілька є поезія?

На вістрі ножа — границя між ними.

І то — добра форма, і се — добра форма. І там—рими, і тут рими. І там — слова, і тут слова. І там слово „обрій" і тут слово „обрій"*). Але то — поезія, а се — лише вірші.

Прийдеться звернутися до анальогій і спробувати відповісти на се при допомозі притч.

Немає нині, здається, нічого більш конкретного й, мовляв, самособою зрозумілого, як загально вживана електричність. Вона показує нам звуковий фільм, вона дає нам змогу слухати оперу з мілянської La Scala, вона освітлює нам кімнату і навіть гріє нам чай. Ми навіть знаємо, що електричність пливе по дротах, розноситься радіо-хвилями, дає цілком очевидну іскру й викликає, врешті, прикре фізіольогічне почуття аж до того ефекту, що його дає електричне крісло в Америці.

Але згодімсяж з тим, що все те лише більш або менш матеріялізовані прояви навні таємничої й досі сили. Про істоту тієї сили ми маємо й досі лише гіпотези та теорії. Більш того, ми просто віримо, що сила та істнує, але єства її з нас ніхто не бачив і не знає. Ми лише з певністю стверджуємо, що то є енергія, що ми вміємо її видобувати, що ми, врешті, знаємо деякі закони, яким вона підлягає. Але на тім і кінець нашого знання.

Поезія — се вірш, наладований енергією, подібною до електричности. Коли тієї наладованости немає, тоді вірш, хоч як технічно досконалий, зі всіма римами й алітераціями, залишається лише віршом.

Пригадуєте собі якуж фільософічно-глибоку й якуж геніяльно просту дитячу казку про Сонну Кралю. Спала вона

*) Стаття Е. Ю. Пеленського, викликавши репліку І. Коровицького, спричинилася до рідкої в нашій ситуації, справді плідної дискусії, що висвітлила, головно дякуючи І. Коровицькому, справу з „обрієм" (беручи його як символ) — цілковито.

мертвим сном, прекрасна але нерухома. І все в її палаці спало разом з нею. Навіть рослини й водограї. Але ось в заклятий замок зявився сміливий юнак і поцілував королівну... І все обудилося, все ожило, все затріпотіло й запульсувало живим життям і живою красою!

В сій дитячій казці — вся тайна творчости, вся тайна мистецького зродження й мистецького життя.

Чиж треба дивуватися, що тайна та залишається або незрозумілою, або неприступною для всіх тих, що намагаються „сфорсувати" творчість чи то хитрим шляхом найменшого опору, чи то акторським удаванням, чи то мертвою, хоч і технічно-поправною гестикуляцією, чи то, врешті, церебральною, отже неплодною, імітацією еросу там, де мусить бути проявлена енергія потужного й всеохоплюючого почуття.

Здається ніодин поет світа не мав і не має такої кількости наслідувачів, як в нас Шевченко, що, зрештою, взявши під увагу його органічну всенародність та деякі властивости нашої історії, не мусить дивувати. Спокуса Шевченкової „простоти", хоч ми тепер добре знаємо якою складною вона в дійсности, завше непереможно притягала до себе наївних, особливож письменних селюхів Наддніпрянщини.

Талановитий оповідач — Павло Зайцев — оповідав колись, як то на однім з перших засідань Центральної Ради дорвався до голосу якийсь сільський дідок, що привіз з собою до Київа цілий клунок віршів власного виробу. Покійний Грушевський, бувши головою, вже й бороду жував, і прів, і благав того дідка (благав, розуміється, обережно, бо дідок той з одного боку був „представником селянських мас", з другого — зовсім в стилю Клемансо — дідок той заявив одразу: „я сорок літ вичікував сеї хвилини!")... Все було даремне. Дідок читав вірші без кінця, видобуваючи з саквів сувій за сувоєм. Річ ясна, що вірші ті були жахливою саламахою з уривків Шевченкових строф, з його образів і слів.

Той бідолашний дідок завше пригадується, бо в армії довелося мені зустріти ідентичну, хоч і молодшу віком, постать військового канцеляриста, який цілими кільометрами своїх шевченкіяд мігби довести нервового слухача до шалу. Памятаю, як скаржився Вороний, що той канцелярист систематично посилав йому цілі пакунки рукописів, заохочений необережним словом слабонервного маестра — „пишіть далі", що, здається, зіпсувало життя бідаки-віршописця навіки.

Але сього роду наслідувачів зраджував передовсім той, кого вони наслідували, себто Шевченко. Бо й мало обізнаний з літературою слухач безжалісно підіймав їх на сміх. Та уявім собі, що предмет наслідування є, скажім, Рильський чи Ольжич, а наслідувач — не сільський дідок, лише — мійський молодик. Справа тоді виглядатиме вже значно менше гумористично, аніж у випадку з київським дідом, хоч, посуті, то буде одне й те саме явище. Ріжниця лише в тім, що київсь-

кого діда й військового канцеляриста спокушала їх темнота і примітивізм, а сучасного молодика спокушає поверховна освіта і „легкість віршування", себто той самий примітивізм, хоч і менше сімпатичний.

Ґенези його треба зновуж шукати в ледачій вірі в якусь універсальну матеріялістичну арітметику, що на ній зупинявся я в недавній статті про Толстого.

До речі не треба взагалі забувати, з в і д к и сей вітер віє.

Хоч віє часом і via „Париж", але зроджується він там, де віддавна творчість оголошено „частиною виробничого процесу", де до творчости стосують „стахановську (sic!) методу", де віддавна культивується традиційний репортажовий „реалізм" і атомістично-розкладова трупна „правда", де мистці крокують „бриґадами" й творять „на соціяльне (себто адміністраційне) замовлення", і де віддавна панує серійна фабрикація випханих принагідним „змістом" стандартізованих літературних „форм".

Зрештою те все цілком нормальне, бож саме на терені бувшої Росії сконцентрувалися нині — під величезним тисненням — всі отруйні останки колишньої „просвічености", вся мертвеччина „матеріялізму".

VI

Модна до недавна на терені СССР формальна метода в мистецтві, запозичена, як завше, в німців, і доведена росіянами до абсурдального доґмату, — дає цілу колекцію готових рецепт для такого роду „виробничого процесу"*).

Голова совітських формалістів — Шкловський затитулував один з своїх перших трактатів так: „Як зроблено гоголівську *Шинель*". Сим заголовком він зрадився. Обтяжений своєю „расовою" неплідністю, російський примітив (хоч і з дуже хитрим, аж перверзійним розумом), він і не домислився, що гоголівська новеля „Шинель" передовсім з р о д ж е н а, а не зроблена. Зроджена трудно й скомпліковано, зі значною дозою гоголівської патольоґічности, але зроджена, бо тільки так повстає великий (хочби й хорий) твір. „Шинелі" не міг написати ані Пушкін, ані Шевченко ані инший сучасник Гоголя, як Гоголь не мігби написати „Онеґіна" чи „Гамалію".

Ясна річ, натомість, що пересічний совітський роман (і

*) В перспективі десятиліття тепер є недвозначно ясно, що „школа формалістів" в Петербурзі була, властиво, однією з форм інтелігентського р а т у н к у перед сов. дійсністю, своєрідною інтелігентською мімікрією. Всі ті Шкловські, Томашевські, Айхенбавми і Жірмунські, боючись большевицького „змісту", втікали в чисту „форму", аж поки не довели її до очевидного, навіть для большевиків, абсурду.

Тож не дивно, що сов. адміністрація нині, похопившися, веде з „формалізмом" люту війну, очевидно, єдиним способом, яким діспонує, себто поліційно-жандармським.

навіть поему) підписати може хтобудь з сотень літературних „стахановців", чи він називатиметься Пільняк чи Лідін, чи якийсь инший літературний автомат.

Але п р а в д и в у творчість ніякі „кухонні" рецепти не заступлять.

Формаліст (але сумлінний) візьме на свій операційний стіл, скажім, Шевченкове „Мені однаково". Беру сей приклад, як, може, найяскравіший.

Формаліст аналізуватиме той вірш за допомогою „наукової" методи, що розтинає, розкладає і навіть забиває в ім'я „наукового" пізнання. Він підсумує кількість строф (3), кількість рядків (23), розташування рим (аавв.. і т. д.) і класифікацію їх (рими, назагал, — „бідні", опріч „молись—колись", часом „приблизні", часом „римоїди"). Він постарається підвести під будьяку категорію строфічну будову віршу, хоч мусітиме відразу підкреслити, що строфіка „Мені однаково" — досить оригінальна. Коли формаліст той посідатиме формалістичну фантазію, він підрахує ще кількість голосних та приголосних, поділить їх одну на другу і збогатить формалістичну статистику ще одним даним, а власне „співчинником прозорости мови".

І коли сей формаліст буде людиною сумлінною до кінця, він мусітиме визнати, що, мимо досить оригінальної строфіки, у вірші „Мені однаково" нічого надзвичайного немає ані в римах, ані в алітераціях (до речі — ледви помітних) ані в епітетах. Щож до образности, то, маючи лише дві метафори в кінці („в огні" і „окраденою"), вірш той належить визнати, в кождім разі, слабеньким і, назагал, блідим.

І коли сей формаліст обізнається з значінням сього віршу в нашій літературі і в творчости Шевченка, коли він потрафить його в і д ч у т и не формально, а безпосередно-емоційно, він опиниться в дуже клопітливій ситуації: з одного боку — блідий вірш, з другого — ґеніяльна поезія!

Коли формаліст буде людиною живою й характерною, він піде в своїх дослідах ширше й глибше. Він перечитає той вірш ще раз, перечитає голосно. Коли він знатиме музику Лисенка до того твору Шевченка, почне потрохи домислюватися. Він зверне увагу на ті два навіть три „ні": „Мен*і* однаково, чи буду я жить в Украї*ні*, чи *ні*"... Він зауважить ухом той погребовий гул „у": „б*у*ду", „заб*у*де", „сніг*ў*". Врешті — знову безапеляційний акорд двох „ні":

Мене в снігу, на чужині, —
Однаковісінько мені.

Він усвідомить собі — не може не усвідомити, що перша строфа є орґанічно-суцільним вступом, в якім не можна переставити „ані тітли, ніже тої коми".

Він читатиме далі і, слідкуючи за своїм в і д д и х о м, почне відчувати д и х а н н я того феноменального — щодо

сього — твору світової лірики. Він затримається на центрі ваги віршу:

На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.

Затримається навіть і тоді, коли не спостереже розділових знаків.

Переходячи до третої і останної строфи, він упритомнить собі, що вірш сей є орґанічною конструкцією. Вчитуючися в кінцеву строфу і відчувши той могутній помах — „Та не однаково мені"..., що горячою хвилею перебиває майже епічний попередний ритм і майже от-от зруйнує всю будівлю, він зрозуміє, що твір сей, як і кождий правдивий твір поезії, є передовсім потенціяльною м у з и к о ю, що її так конґеніяльно розкрив Лисенко.

Той несмертельний скрегіт „окраденую", той глухо-погребовий гул „збудять" і, врешті, знов загамований протяжний кінцевий акорд: „Ох, не однаково мені"... з тим ляйтмотивним, гнівно-незломним „ні" (Вміти сказати „ні"!), що звучатиме у Шевченка крізь все життя — до останного віддиху...

Формаліст, коли він, повторюю, людина жива, забуде про всі формалізми... В свідомости його хіба ще промайне слово „інструментація", але він відмахнеться від нього, як від настирливої мухи. Наукова звичка називати явища підказуватиме йому инші терміни для окреслення тієї музичної елєктричности, що нею наснажений цілий вірш, тієї майже зримої пульсації, що нею стрясається, двиготить не будівля, не конструкція — ні! — ж и в и й о р ґ а н і з м Шевченкового твору. Живий орґанізм, в якім хірургічні розтини нічого особливого не відкриють: й о г о м о ж н а а б о ц і л к о м п р и й н я т и, а б о ц і л к о м в і д к и н у т и.

Ту внутрішну музику, те дихання життя, ту пульсацію живої ліричної хвилі формаліст назве р и т м о м (в окремім випадку — інтонацією). Не сперечатимемося про терміни. Важне те, що формаліст віднайшов нарешті н а й і с т о т н і ш е в поезії. Те, що робить поетичний твір живим і неповторним. Те, що в спільнім ритмі дихання чудодійно сполучує його з природою, з музикою всесвіту, з Творцем всесвіту. І те, б е з чого від твору залишаються лише скороминучі в і р ш і, хочби як тематично актуальні, „ідеольоґічно" насичені і технічно „інструментовані".

Без того „дихання життя", про яке говорить перша книга Біблії, „дихання", яке кождий творець мусить в д и х н у т и в свій твір, — від твору залишається бездушний зліпок глини, арітметична сума хаотизованих атомів, що розпадуться від найменшого подмуху.

А того „дихання життя" не дасться — навіть в найменшій мірі знаслідувати.

VII

Брак місця не дає зупинитися ширше на проблємі, що позірно звязана з проблємою імітації в мистецтві — се цікава проблєма ґрафоманії.

Ґрафоманіябо в чистій своїй формі лише позірно вяжеться з імітуванням (се один з парадоксів, що ними повне життя). Між сими нездоровими явищами в мистецтві заходить та кардинальна ріжниця, що імітація — се не так хороба, як гріх; імітація — се, посуті, блюзнірське й, остаточно неплідне підсовування „роботи" на місце творчости. Ґрафоманіяж є, як се не дивно, — творчістю: психопатичною, відємною, обєктивно неоправданою і субєктивно безосновною, але творчістю.

Колиб відважитися на ґрафічне виображення сих явищ у вигляді кривих на декартових координатах, де на оси X-ів відкладалиб ми „техніку", а на оси Y-ів „обдарованість" (чи „право до творчости"), то праця імітатора не далаб ніякої кривої, пересуваючися — в залежности від рівня „техніки" — по оси X-ів. Діяльність ґрафомана, натомість, далаб криву, лише та крива розположиласяб вліво від початку координат і під осею X-ів.

Творчість ґрафомана — творчість відємна, його антитворча — з природи своєї — енергія є порочна, але ту енергію ґрафоман виладовує. Графоман переживає хвилини натхнення й своєрідної „творчої" радости, а навіть екстази... Але істота його творчости є хора і твори його є потвори, для всіх очевидні і, тому, зрештою нешкідливі. Ґрафоманові, коли він щирий, як то кажуть, — „Бог простить".

Але не простить Бог імітаторові, тим більше свідомому, що ґрафоманствує назимно, з розрахунком, відчуваючи в глибині душі, що робить гріх. Раніш чи пізніш імітатор буде покараний, хочби се наступило за пів століття по його смерти. Як помстилася над Віктором Гюґо, зрештою, менша й не завжди літературна частина дорібку сього великого письменника; частина, що він заповнив її дутою імітацією суспільно-радикальної патетики.

І, навпаки, знаємо стільки явищ ренесансів письменницьких, чудових реґенерацій творчости, що її не могли — в силу ріжних причин похопити й відчути, „зрозуміти" — сучасники. Ось — Стендаль, що живши самотним і неоціненим (1783—1842), сам пророкував своє „воскресення" аж в XX столітті. Ось— Норвід, що його відкривають щойно в самостійній Польщі, як росіяни — в найліпшу добу передвоєнного російського символізму — несподівано відкрили в 1912 р. Тютчева, глибокого поета-фільософа, „затьмареного сонцем Пушкіна"... Таких наших Норвідів і Стендалів одкриватимуть і в нас наступні покоління!

Істнуєбо не лише „закон захования матерії" („закон

вічности речовини", відкритий Лявуазіє, за що вчений і був „вдячним народом" зґільотінований), але й пів століття пізніш (1842 р.) відкритий „закон захована енергії" (Юлій Маєр). Сей закон має величезне значіння саме в области духової, мистецької творчости, де, раз виладована, творча енергія — ніколи не гине, чого найліпшим доказом служать, повисші приклади письменницьких відроджень в більш як пів століття по смерти мистців.

* * *

Застерігаюся, що в своїх розважаннях, які як кожді розважання, також, нажаль, містять в собі „теоретизування", маю на увазі правдиве, отже велике мистецтво, мистецтво, зроджене з високої муки, мистецтво, що проймає, стрясає й обдаровує нас просвітлюючим катарзісом.

Там, де духове життя проходить більше або менше в організованих, стабільних формах, там своє конструктивне місце знаходять не лише епіґони (категорія—в розбудованих мистецтвах — часом корисна), а навіть імітатори, що популяризують „здобутки" й „нові рухи". Але там, де все знаходиться в хаотичнім процесі становлення, де мистецтво відограє величезну й безпосередно-першу ролю, де воно є не лише зримим проявом національного істнування, а й могутнім формотворчим чинником і орґаном історіософічного прозріння, — там не можна дозволити на марний люксус імітації, що обертається в найстрашнішу і найзгубнішу форму моральної самозгуби.

Є се саботування творчости, що — в широкій скалі — приводить до параліжу творчого інстінкту. А без творчости немає життя: вона таїться в нім, вона є його елєктричністю, його душею.

Мистецька творчість не полягає на арітметичних комбінуваннях атомів життя, бо — в моменті тих комбінацій — атоми будуть вже бездушні, а життя — вже неживе.

Мистецька творчість не полягає на репортажовім чи там натуралістичнім малпуванні життя, бо те малпування — статичне, а життя се рух, дінаміка. Що з того, що Шіллєр ніколи не бачив моря, але як стихійно здолав його відтворити в своїх поезіях!

Мистецька творчість, се не майстрування механічного моделю дійсности і не роблення штучного псевдожиття за допомогою „сінтетичного способу", як роблять сінтетичну ґуму.

В справжнім мистецтві, т. зв. дійсність переображується якісно, переходить в иншу дійсність і в инші виміри, не тратячи орґанічного звязку з стихією життя.

Мистець мусить зродити з себе свої образи, своїх героїв. Виділити їх з себе, вибрунькувати їх цілостю, опукло, трохвимірно — так, як се робить саме життя. Щоб ті герої і образи не були ані зліпками шматків репортажової мертвеч-

чини, ані пласкими тінями, двохвимірними проєкціями на ті чи инші (навіть „ідеольогічні“) випадкові площини.

В безформній брилі косного мармору, в уламкові камяного хаосу Мікель Анджельо вже прозрівав свого несмертельного Давида.

Мистецтво родить („формує“) життя і само зроджується з його таємничо-глибинної неподільної субстанції. Мистецтво ніколи не є приблизною „правдоподібністю“ життя. Воно потужне і грізне, безпомилкове і нещадне, невичерпальне і творче, як сама стихія, як саме життя.

Хтось скаже, що сі бездоказові твердження звучать занадто доґматично, занадто непереконливо для „наукового“ розуму. Так, твердження сі можна прийняти і відкинути, як твердження віри.

Але без тієї віри, немає ані творчости, ані мистецтва, ані поезії.

Роман Юнак

Збори і зїзди

(*Репортаж з наших щоденників*)

Навмисне репортаж з часописей, щоб дати доказ, що пресу треба вміти читати, щоби позатим, що вона бажає сказати, знайти зовсім належний погляд на суть справи та її зміст.

З року на рік чито виділи, чи надзірні ради, чи просто навіть урядовці інстітуцій, в обороні власній, але під покришкою оборони чистоти або спокою зборів, чи зїзду, завели дуже гостру контролю учасників. Контроля ся про право участництва має одну абсолютно позітивну сторону: навчає порядку, вчить відповідальности за участь на зборах, насторожує відпорність думки — змушує і вчить виступати послідовно і зорґанізовано. Якраз на останніх загальних зборах можна було зауважити, як особисті наміри і острі міри (саме поза всякими намірами і мірами) можуть принести загальну користь для національної справи. І новий правильник РСУК і задумана *Просвітянська Спілка* чи навіть *Просвітянський Народний Банк* може зорґанізована більшість спрямувати в корисне русло. Бо не наміри і міри важні, але важна так само послідовна як вони, зорґанізованість.

Під бундючним заголовком *Ніщо націй не зорґанізує так сильно, як кооперація* обговорює загальні збори Союзу Кооперативних Союзів *Центросоюзу*, що відбувся 9 червня с. р. наша цьоця Кльоця *Діло* ч. 127 і тішиться:

61 представників усіх чинних 28 окружних Союзів, 8 делєґатів 4-ох кооп. централь (Маслосоюз, Нар. Торговля, Центробанк, Дністер)

делєгатів РСУК, Сільськ. Господаря, 32 гостей кооп. світу, кількадесять службовиків *Центросоюзу*, численні представники преси — разом поверх 150 осіб.

Самі родзинки. Так добірні і солодкі, як ті, що централям доставляють жидівські доставці... *Українські Вісти* ч. 132 зазначають, що було присутних „42 представників, які репрезентують 1340 голосів, себто є заступлені усі Повітові Союзи", а голова надз. ради і сенатор О. Луцький заявив, що Центросоюз „станув на сильних матеріяльних і моральних підвалинах". Пересічно 32 голоси на одного представника. Дивне в тій кооперативній центральній установі представництво, дивно-кооперативне і дивно-моральне, але може дуже добре матеріяльне. Читач читає.

Діло ч. 127 пише дальше:

дир. Ю. Шепарович казав про конструктивну співпрацю всіх кооп. централь. Болючим ударом було відірвання північних українських земель від галицького кооп. пня. Присутні підтримали грімкими оплесками привіт промовця для волинських кооператорів... дир. Стронський з Ковля витаючи зїзд від волинської кооперації, підкреслив, що вона ідеольогічно звязана з матірним пнем та що її відпорність каже вірити в перемогу слушної кооперативної справи.

Кооперація на північних українських землях справа безспірно важна. Але як смішно виглядає галицький „Високоповажаний Пан Директор" на тлі того волинського „товариша директора", лівого з лівих галицького зайди „ідеольогічно звязаного з матірним пнем"!.. Цьоця-Кльоця і „Пани Директори" радіють.., бо тим разом був збиточник „цяця" і забувають про довги, якими фактично звязаний з матірним пнем ковельський кооп. осередок.

Діло дальше згадує ревізійний звіт, де

65·6 відс. припадає на постачання, 8 відс. на продукційну ділянку і 24 відс. на експорт.

Навіть відємне явище є: „на 42 відс, активів складаються довжники." Шкода, що не обраховано відсотків товарів постачаних українськими продукційними фірмами і такийже чужими і не згадано про електричні батерії. Але то внутрішно дирекційні справи. Як вигідно то української продукції товар береться хоч він лихий (Бо то патріотизм!.. гогого!). Як вигідно то товар чужинної продукції береться, бо того вимагає покупець (А покупець... гогого!). Зрештою, чи оплатиться бути справедливим?

Українські Вісти ч. 132 повідомляють, що „10.000 призначено на добродійні ціли (Просвіта, Рідна Школа, інваліди і т. д.)". Не знати чи в друкованім звіті зазначено подрібно суму тих дарів, бо се також проречисті числа. Дивно також, що кооп. установи, хоч досить богато грошей видають на пропаґанду, ті свої видатки держать у великій таємниці. Чи тому, що кооперація безпартійна? Чому не можна приміром в звіті заявити: Пропаґанда коштувала стільки і стільки, з того пресова пропаґанда стільки: три щоденники — три рази по стільки, десять тижневиків—десять рази по стільки, пять місячників—

пять рази по стільки, або на аркуш стільки. Досить поважні суми видаються на пропаґанду і дехто хибно думає, що се внутрішна справа. Засоби і виміри пропаґанди повинні бути важною точкою в діскусії на зборах. Тимчасом *Українські Вісти* ч. 132 звертають увагу, що

спеціяльне місце в діскусії занимали два питання: питання ідейности в кооперативній праці і питання відношення до приватників. Перше порушили інж. І. Семянчук зі Станиславова і о. Вигоринський ЧСВВ з Чорткова. Вони вказували на небезпеку надто великої склонности деяких кооператорів до земних благ, надто велике привязання їх до матеріяльних цінностей. Се може загубити нашу кооперацію, може спричинити її закостеніння і упадок.

Діло ч. 127 пише:

інж. Семянчук (Станиславів) кликав звертати увагу не тільки на матеріяльні осяги, але й на моральне вихсвання мас... о. Вигоринський оповідав про цікаві і характеристичні явища нинішного галицького села.

Зверніть увагу на справоздавчі „тонкости" цьоці-Кльоці!

сен. О. Луцький заявляючи м. и., що кооперація не думає вести боротьби з природними проявами приватної ініціятиви, в торговлі і промислі, але не може не протиставитись наростаючій сімпатії громадянства до приватників.

Треба справді застановитися над наростаючими сімпатіями громадянства до приватників, бо нічого в світі без причини не буває! *Українські Вісти* ч. 132 в той спосіб про дану справу здають звіт:

Керманичі Центросоюзу стали на становищі, що між кооперацією і приватним промислом і торговлею треба поставити водорозділ. Село повинна опанувати кооперація, місто приватник. До міста повинні йти найздібніші одиниці з піонірськими нахилами і повільно та сістематично його завойовувати. Таким одиницям кооперація повинна навіть допомагати в їх тяжкій праці.

Отже теперішний провід кооперації хоче йти по лінії найменшого опору. Не хочуть ставляти собі тяжших завдань і віддають легким серцем місто приватникам. Досвіди останніх днів (події в т-ві *Дністер*) виказали, що сей водорозділ абсолютно недопустимий. Наша дійсність йде в тому напрямку, що потребуємо найздібніших одиниць в однаковій мірі і на селі і в місті.

Закінчує *Діло* (ч. 127) кадильно:

Збори характеризує надзвичайно діловий тон, а у виступах всіх промовців бренить нота здорового оптімізму полученого з почуттям дійсности.

Як на родзинкову добірність зборів похвала скромна.

Про загальні Збори РСУК, що відбулися 10 червня пише *Новий Час* ч. 130:

при участи 396 відпоручників кооператив з 880 голосами, гостей та численно заступленої преси... сен. Павликовський вказує на затяжну і успішну боротьбу українського кооператора і на постійний зріст свідомости нашого громадянства... Коли инші наступають то ми йдемо до протинаступу... сен. Луцький перестерігає, щоб кооп. рух не зійшов тільки на торговельно-бюрократичну сторінку, але мусить бути завсіди присутний кооперативний дух, що працює під знаком найвисших інтересів нації.

Декляративна формалістика. А „наступи" одного п. се

натора пригадують австрійські звідомлення з фронту. А другому п. сенаторові треба пригадати, що за дух, який панує в орґанізації відповідальний провід; коли провід не відповідає духові, або дух проводові, то треба сподіватися якихсь змін на фронті.

о. І. Вигоринський (Чортків) говорить про потребу ідеольогії в кооп. часописі *Кооперативна Республика*. Сей орган своїм ідеольогічним напрямком не є національний, минається з кооп. ідеєю, покликується в своїх статтях на жидів, а слово „національний" ставить в лапки, чи пак скобки. Сей орган шкодить народові й кооп. справі та пособляє сельробізмові. Треба припинити невідповідальні ходи членів редакції сього органу... Треба щось зробити з *Кооп. Республикою* бо є дефіцітовим органом — річно майже пять тисяч злотих треба доплатити... проф. Н. Сабат (Перемишль) критикує ділову торговельну діяльність нашої кооперації. Збори перебивають бесідника дуже бурхливо, бо не хотять слухати комуну. Падають ріжні гострі слова в бік промовця... Мигаль (Себечів) виступає проти *Кооп. Республики*, яка виховує таких людей як Сабат. Г. Демчина (Жовква) домагається твердого проводу, низам кволість не подобається, кволість *Кооп. Республики*, яка виховує розкладовий елємент на селах... В. Смольський (підгорки) говорить про нерентовну кооп. пресу.

Діло ч. 129 пише, що дир. Вол. Кохан (Укр. Банк Сокаль) казав:

Треба виховати в нас людей, що булиби тверді і непохитні. На кождім полі національного життя. Виступає проти деяких статтей в *Кооп. Республиці*... дир. Луцький... до кооперації можна дійти ріжними шляхами. Можна дійти шляхом христіянізму, соціялізму, націоналізму, як світоглядів. Не можемо одні виелімінувати, а инші підтримувати.

Пане директор (*Діло* Вас тим разом так титулує, а я за ним!) з тими „шляхами" то єсть неприємна справа. Ходила цьоця-Кльоця з еф-ефами на Набєляка і на Квяткуфку, тепер ходите з нею на *Бурю над сходом* і заїдаєте столичні фіґи з маком. А низові кооператори тільки раз в рік їдять кутю з маком.

При виборах вийшов діссонансовий скрегіт. При додатковім голосуванню на 608 голосів лише 177 дістала кандидатка, що як платна пропаґаторка РСУК на притягання жінок до кооперативного членства, обїхала великий шмат наших земель і повинна бути популярна. Чи якраз тому, чи мимо того до Ради не ввійшла.

Загальні Збори „нашого неначе економічного парляменту" закінчилися без бурливих змін.

Зїзд освітників попереджував Заг. Збори Т-ва *Просвіти* і вже на ньому панували гострі протикомуністичні настрої, а *Новий Час* ч. 130 каже навіть, що „тон більшости зїзду освітників мав націоналістичний характер." Господарський референт говорив, що *Просвіта* повинна стати самовистарчальна. Вона в силі се зробити — тому мусить се зробити. Освітний референт голосив, що

освіта повинна дати *тип нової людини*. ...Ідеал *Просвіти*—витворити ідеал повновартної української одиниці — члена українського громадянства.

Ідеольоґічний референт звернув м. и. увагу... головно на наступ комуністів зі Сходу. Наступ сей зрештою вже тоді було видно, коли той сам „ідеольоґ“ витав большевицького консуля Лапчинського кілька літ тому і дякував йому за те, що маємо за Збручем „українську державу.“ Отже треба бути обережним і вміти розріжняти конюнктуральні заяви всіх тих, що держать ніс за вітром.

Так само, як не треба себе дати засуґерувати пятиаркушевим звітам-книжкам з статистичними таблицями і білянсом, де що позиція то бодай пять чисел. Білянсові позиції попередруковували наші щоденники не застановляючися, що всі ті „надвишки“ і актива цілком нереальні. *Новий Час* пише ч. 129: „чисте майно збільшилося на суму 6.197·82.“ За проданий маєток в Угерцях прийшло понад сто сорок тисяч золотих, запис Мійського (Тискова) в процесі, а „майно збільшилося“?! Білянсові „зиски“ виказує і видавничий відділ і *Життя і Знання*, а *Діло* ч. 129 зазначує зновáж: „Справи віддовження т-ва не розвязала ані парцеляція Угерців, ані не розвязав її так званий санаційний плян, бо основні джерела доходів т-ва, як вкладки *Дар Просвіті* та кольпортажа книжок не осягнули ще прелімінованих сум“. *Дар Просвіті* в звітовому часі був сто двацять тисяч зол. по пять тисяч зол, місячно. Направду се дуже гарна округла сума навіть для такої великої інституції.

Справу фінансової рівноваги ускладнило нове, але необхідно потрібне видавництво книжок місячних і чвертьрічних, в звітовому часі ся ділянка мала в оборотах готівкового недобору за нові видання 41.270·91 зол.

отже місячно 1719·62 зол. недобору готівкового. І подумати, що се не є видавництво наукове ані спеціяльне, але загально приступне, популярне, що має запевнений ринок збуту (3071 читалень, 82 філій, 64 освітних інструкторів!). Щож мають робити приватні видавництва, які і мріяти не можуть про те, щоб продовж двох літ докладати місячно по тисячу сімсот золотих? Є тільки дві можливости, або книжки не подобаються читачам або, попросту кажучи, порядку нема. „Довги читалень і філій до Матірнього т-ва в такій велитенській сумі себто разом за книжки і вкладки в сумі понад 400.000 зол. є пророчистим доказом недомагань нашої орґанізації по місцях.“ Пророчистий доказ недомагань орґанізації! Тільки чому лише на місцях? *Діло* наївно обурюється, що читальні мають в себе понад сто тисяч готівки, а тимчасом той факт може вказувати також на се, що читальні платити не хотять за товар, який їм з гори накидають і який їм може не подобається. Виходить, що з вісім комісій при Головному Виділові в першу чергу треба посилити працю Комісії господарсько-адміністраційної і видавничої — головно щодо змісту книжок і способу їх писання (менше розливности).

Діло ч. 130 в статті *Шлях до анархії чи до консолідації* робить підсумки.

Зміст палких діскусій дав чудовий матеріял зорієнтуватися в настроях краю. Се тим цікавіше і важніше, що ми бачили перед собою людей діла — тих які надають тон всьому краєвому життю не словами, не гаслами, а щоденною конструктивною працею в тих двох ділянках, які рішають про силу і вартість нації: в ділянці економічної та культурної розбудови.

Се тільки *Діло* потрафить по такій заяві почати бідкатися, плакати і репетувати:

Люди починають нюхати той комунізм там де його може й нема. Видно як страшенне дає себе вже в знаки кертична комуністична робота на місцях, головно в українськім селі — коли кооперативні і просвітянські діячі такі озлоблені і так різко реагують. Не можемо признати річю правильною — усувати від співпраці тих радикальних діячів, які так само з комунізмом не мають нічого спільного... Хоч історія в Нагуєвичах була дійсно дуже прикра, то проте... чи доцільно починати якусь боротьбу з тими радикалами, які досі не дали причини до закиду... Загрозливий час диктує саме співпрацю всіх національних елєментів... Маємо враження, що... можна буде таки найти вихід.

Цьоца-Кльоца схліблює і просить, підхвалює радикалів і кличе до співпраці. Щож, нічого дивного. Вона має широке серце, що пестило колись большевиків, а тепер инших, з радикалами вже співпрацювала і знає їх добре. Сліпа і глуха не бачить, що вони гальмують наш національний розмах своєю заскорузлістю, драгоманівщиною і червоним прапором, який вже досить шкоди приніс нашій національній справі.

Нагуєвичі тільки дали очевидний і наглядний доказ, що сховані за плечима українських демократичних і радикальних соціялістів вдираються на наше село жидівські і польські комуністи, хочби називали себе „народним фронтом."

„Кооперативні і просвітні діячі", ті, що справді „надають тон всьому краєвому життю щоденною конструктивною працею" правильно зареаґували на нагуєвицьку провокацію. Шкода тільки, що не витягнули всіх далекойдучих користей, які їм давала більшість голосів на зборах.

Наша нова доба потребує нових людей.

Дм. Донцов

„Згода в сімействі“

В однім польськім щоденнику прочитав я сю фразу з Бжозовського: „Нині нам треба ясної думки, кріпкої незрушимої волі, віри... Література мусить годувати нові покоління львиним молоком. Все инше — буде отрутою“.

Ось слова, що виводять з рівноваги моїх противників.

Не львиним молоком хочуть вони годувати нове покоління, а вівсяною кашкою для старих діябетиків. Такий їх смак.

Що підкреслює у Франка літературна Пітія компактної більшости? Те, що „мігби був Франко дозволити собі на нехтувальний жест супроти читача і кинути якенебудь г о т о в е г а с л о“, але „не робив він сього ні як письменник, ні як діяч“, не ставав „в позу бойовика“[1]). Не важно, чи правильно Пітія викладає думки Франка, але що для неї найважніше? Щоб не було „бойовости“, щоб не було „готових гасел“! Щоб могла лінива думка десь блукати і вправо і вліво, без тяжкого для нігіліста панциря сякого чи такого обовязку, сякого чи такого напрямку.

Що виудив другий критик в *Ділі* зі спадщини Франка? Його „чуле відношення до жидів“, яке з радістю зквітувала *Chwila* (ч. 547) — якіто, мовляв, „світи ділили його (Франка) від моря ненависти“! Напр. такої, якою дихав Шварцбарт або та сама *Chwila* до арабів...

Що підкреслив у київських *Вістях* (28 V) Синько? Що підкреслює *Комуніст* того самого дня? Що автор „Каменярів“ „досить різко виступав проти українського шовінізму і проти антісемітізму“...

Що в постаті Франка звернуло увагу д-ра В. Сімовича? Те, що „до людей він відносився вибачливо“[2]), що мав, отже, мягке серце незлобне, що не годувався львиним, лише мабуть голубиним молоком...

Кому присвячує *Назустріч* (1934 ч. 15) теплу згадку? Олександрові Зарицькому, що хоч „відбився від свого народу і вже до смерти служив чужим богам“, але всеж „використовував у своїй творчости пребогаті мотиви української народної пісні“. Були вони до чужих текстів? Ну що ж, зате „надихані українською мельодійністю і українським сентіментом“... І Володимирові Будзиновському, що теж „трудився майже виключно в чужих товариствах“, як дірігент, прелєгент і пр. Та „хоч був роки цілі відбитий від нашого життя, почував себе українцем і розмови при обіді в Парової вели ми весь сезон лише на тему української музики“!

---

[1]) М. Рудницький: *Франко і роля активного письменника* (Діло).

[2]) В. Сімович: *Іван Франко* В-во Просвіта 1936.

Що підкреслюють в Лесі Українки? Що вона вміє „сумувати" над горем „українського народу і инших народів" і що її творчість — се „якийсь загально-людський плач-скарга"[3]).

Що винайшов Дм. Дорошенко в творчости автора *Заповіту?* Те, що він зовсім, але то зовсім „не прагнув кривавої революції" проти Росії, зовсім не був українським Петефім, поетичним Руже де Лілєм чи автором Hermannschlacht Кляйстом, лише ось так тільки лякав Росію, щоби вона — схаменулася і дала волю кріпакам. Такий собі нешкідливий фабіянець з козацькими вусами і смушковою шапкою, якого творчість — крий Боже — не якась там ненависть чи гнів пересякали, лише — „думка любови і всепрощення"! От собі правобережний Квітка в кожусі чи босий Сковорода[4]).

Що відкрили колишні приятелі молодости Петлюри в нім? Один, що був він людина „незвичайно ніжна, добра, любляча". Другий, що його характеристичною рисою була „незвичайна, майже жіноча мягкість". Третий — що був „незвичайно лагідний супроти кождої людини та толєрантний"; що „не судив легковажно людей за їхні погляди та вчинки"; що „людяно ставився до людини, що завинила, старався знайти причини та обставини, що змягчалиб провину та давали змогу... пробачити"[5]).

Чи такий був Петлюра? Не про се мені йде, а про те, що солодкі автори уважали за найцінніше в нім...

Яку фільософію радить д-р Ю. Липа? Ту, що людей „не вільно опльовувати... за те, що мали в собі всі елєменти людяности", за „кілька хвиль тільки людських почувань"; що треба не картати слабих, а узгляднювати „слабости людської натури"; що треба брати під увагу „і ситуацію, що в ній вона перебуває"; що, коли взяти під увагу сю ситуацію, то й перечулений Манілов, що мріє про „сонечко правди", що „осяє Україну", коли то всі „люде обіймуться", — що той Манілов є новим Полуботком або Кальнишевським[6])...

Ідеал пророка, вождя, поета, борця, звичайного діяча — всі поливають вони перецукровано-нудким сосом свого невибагливого, поблажливого, лінивого, сонливого „вірую", що не зносить ніякої острої думки чи твердого почуття. Зіставте отсі скарікатуризовані, в призмі їх ідеалу, постаті з постатями Кромвеля, Данте, Колінса, — з тими, мов з бронзи вилятими постатями непохитної ідеї, суворого серця, — і зрозумієте той пекельний вереск, що зчиняють Манілови, коли вишикувати перед ними ті постаті щасливого Заходу. Брати

[3]) *Плай*, журнал молоді держ. гімназії з укр. мовою навчання в Коломиї ч. 1.

[4]) *Chevtchenko* le poête national de l'Ukraine par D. Dorochenko. Prague 1931.

[5]) *Симон Петлюра в молодості* Збірка споминів під редакцією А. Жука Львів стор. 29, 36, 62.

[6]) Ю. Липа: *Українська Доба* Варшава 1936.

взірці в чужинців? Звеличувати Макіявелів, Гітлерів, Мусоліні? Се зрада неньки-України, пожичати мудрости в чужинців! — кажуть одні — і пропаґують науку франкфуртського садукея Карла Маркса, навіть не такого „рідного“ як Бармат і Ставіський.

Се зрада неньки-України — кажуть другі, — захвалювати однобічно европейську літературу! — і засмічують мозки читачів Карєєвими, Пільняками і Аверченками, мабуть теж не дуже рідними.

Се зраджувати неньку-Україну — прищеплювати чужі науки фашизму — кажуть треті, — і в спеціяльній брошурці захвалюють, як взір гідний наслідування „гуманітарний прінціп“ і „етичні засади“ масонерії[7]), — теж не дуже „ненькошароварницької“ науки. Чи се несвідомість? Чи просто забріханість? Ні, се мабуть просто вичитані в *Капіталі* чи з масонських мудрощів — „етичні засади“. А укрита під ними правда — очевидно инша. Ся правда є та, що сі бронзові постаті Заходу як і цілий він — безмежно чужі феллахській натурі малоросіян. Але сказати се отверто — вони не мають смілости! Тож і мусять виїздити з арґументом „чужинности“. Тож і мусять протиставлятися тим, пропаґованим *Вістником* доктринам.

Бо і якжеж? Ті доктрини і постаті — сеж пропаґанда сектярства, вузького доґматизму! Сеж заперечення всякої гуманности, чулосердности! Сеж невблаганість до людей Пилипа серед атенців! Сеж захвалювання „голої сили“, якої вони не відчувають в собі! Сеж проповідь якогось „абстрактного дінамізму“, — без змісту, без конкретної „програми“! А деж його взяти в людей, в яких дінамізм переважно горізонтального напрямку? Сеж — бути вірним до кінця своїй маніяцькій ідеї, своїому „готовому гаслу“, а якжеж тяжко мати „готові гасла“ людям, які так охоче міняють їх залежно від „обставин“, „ситуації“ і „слабости людської натури“!

Макіявель, Мусоліні, Гітлєр, Кіплінґ, — се анормальні типи! — тикають пальцями і регочуться...

В Полудневій Америці, в одній місцевости, так було серед людности поширене воло, що хто його не мав, уходив за каліку. Якось відвідала сю місцевість одна анґлійська родина. Умлівіч її окружила юрма цікавих, що з реготом, показуючи пальцями, гукала: „дивись, вони не мають вола“!

Вони не мають вола, вони каліки, отсі чужинці — вони не мають бажання бути „незвичайно лагідними“ супроти каналій! Вони вимагають кари на людей за „слабости їх натури“! Вони глузують з тих, що віддаються солодким і безплідним мріям, коли то нам „сонечко правди засяє“ і коли „люди обіймуться“! Вони не спішаться обійматися з усіма!

Вони стоять просто і очі їм не заходять сльозою, коли в „брата“ болить живіт. Вони не панькаються з „людиною, що

[7]) Юрій Липа: *З історії вільних будівничих* Варшава 1933.

завинила", лише копняком вказують належне їй місце! Вони не пожичають своїх гасел нині в одних, завтра — в инших, а в що вірять — над тим не діскутують!

Вони приходять, щоби формувати життя за „готовими гаслами". Вони вибагливі до инших і — до себе... Пробі'! Вони не мають вола! Вони — каліки!

Чого ті волоносці хочуть від нас і що вони нам закидають?

Абстрактність нашого дінамізму і нищення традіцій, сектярство, протиставлення компактній більшости. Нащо війна? — питаються вони.

Нащо війна? Якжеж не годні розуміти своєї доби ті лицарі „любови і прощення"! „Є часи, коли думка глядить на себе, як на плід, що виріс з ідей, засіяних попередними часами. Є й такі, що недавноминуле відчувають як щось, що вимагає наглої і основної реформи. Перші часи, — се доба мирної фільософії, другі — доба „фільософії мілітанс". Вонася остання, намагаєтьсяся знищити спадщину вчорашного, ради, кально її перемогти. Наша доба належить до сього другого роду. Очевидно, коли розуміти „нашу добу" не як щось, що зближаєтьсяся до свого кінця, лише як щось що підноситься вгору"[8]).

Тепер ви розумієте, милі малоросійські Манілови, що таке є „наша доба"?

Коли в суспільстві родиться нова думка, що виповідає війну тій, що досі панувала, — „духова збірнота розщеплюється на два табори. В однім — велика більшість тих, що тримаються старовини, в другім — невеличка меншість (так, так, „меншість", „сектярі"!—*Д. Д.*), передова стежа духа, пробуджені душі, які в далині вітрять ще нездобуті краї. Для більшости сі краї — се terra incognita, незнані землі, вона їх не бачить, завжди готова завдати удар в спину тим, що напереді"...

Tout comme chez nous! — все як в нас! І се розщеплення на два табори, і війна між ними, — все те, як показується, не вигадка маніяків, а соціольогічний факт. А підкреслюю його тут — в який вже раз! — не для полеміки з повапленими гробами, лише для тих, яким ще не позакладало і яких є — і тут і на Україні — вже легіон...

„Бувають ріжні епохи — пише той самий автор — епохи еволюційні, де нема противенств між традіцією і новою думкою. І инші епохи, коли се противенство гостре, як ніколи". Се — „войовничі століття і покоління боротьби. В першім випадку — сини в згоді з батьками і коряться їм; в політиці, в науці, в мистецтві затримують провід в руках старі... В другім випадку, йде вже не про те, щоби заховати, нагромадити, лише щоби — зірвати, замінити одне другим... Се часи молодих, часи світанку, часи творчої боротьби".

[8]) José Ortega y Gasset *Die Aufgabe unserer Zeit.*

„Сей ритм епох молодости і старости, що наступають одна по другій, таке загальне зявище на протязі цілої історії, що я не можу вийти здива, що ще не всі бачать сей факт"— завважує вже цітований автор.

Але сього очевидного факту не хочуть бачити іґноранти in rebus politicis, що затоплюють книжковий ринок масовою дешевою продукцією, „бросовим товаром", заступаючи якість кількістю. Їх не кортить йти вузькою — і часто неприємною — стежкою боротьби з вчорашнім, яке хотілоби провадити сьогоднішнім. Напасти на рідну офіційщину? — але хтож тоді уквітчає чоло такого маратонського бігуна від пера — лавровим вінком, якого він так спрагнений? Хтож його тоді канонізує за життя? Хто дасть віхати поспішним потягом (два аркуші на годину!) в храм слави? Хто прибє офіційну печатку „будителя народу" ділєтантові чи ґеніяльному пляґіяторові? Хто прийме в товариство взаїмної адорації з запашним кадилом? Ніякої з тих приємностей не стрінеш на стежці єретика. Тому — геть всі соціольоґічні факти! Лишімся всі укупочці! Бо Україна — сеж відділений від світу Санчо-Панцівський острів Баратарія. Яке примінення мають на нім чужі закони чужого світу? Стати на точку погляду „наплювізму" супроти компактної більшости та її узнання — на се Манілови нездібні. Такому треба вірити в себе і свого „даймона" в душі. Вони тої віри не мають. Непевні свого незримого Бога, мусять плазувати перед зримими ідолами...

А проте не вони мають рацію, а Ортеґа і Ґасе і я. Бо якраз в таку — не еволюційну — добу живемо і ми. В нову добу, в н а ш у добу, а в ніяку „українську добу"— вираз абсурдальний, який кепсько свідчить про інтеліґентність його винахідника. В добу зривання пережитих „традиційних" цінностей і творення нових, боротьби за них, яка в и м а г а є з о в с і м н о в о г о п с и х і ч н о г о н а с т а в л е н н я: якраз того „сектярського духа", догматизму, камінної душі і камінних скрижалів, виключности. Не „людяности" і не мрій про згоду в „блаженній стороні."

Значить руйнувати традиції, національні святощі?

Я к і традиції і я к і святощі? Одні нераз суперечать другим. Ті, які шанують одні, — промовчують або забувають інші. Ті, які шанують інші — мусять здирати ті, що дивляться в майбутнє.

Чи карікатурування Шевченка — що нібито мріяв про „любов і всепрощення" — чи се значить шанувати його традиції, чи зневажати їх? Чи звеличувати того, який поставив хрест над всіми мужеськими цінностями, поривами і думками нашої мужеської, героїчної доби, доби XVII-го віку, — чи звеличувати Драгоманова, се значить шанувати ті героїчні традиції чи їх зневажати?

Чи відгребувати з історії одне нещасливе посунення Хмельницького (Переяслав!), як се роблять сторонники „трьох

Русей", — значить шанувати чи зневажати традиції тої доби? Чи робити Прометея з того, хто в політиці був — коротко героєм поневолі, а стало — капітулянтом з переконання, хоч і знаним істориком — значить шанувати традиції?

Чи вщеплювати — як *Вістник* — культ Мазепи, Слова о полку Ігоря, Міхновського, Грінченка і Конисього — противників Драгоманова, культ Шевченка з його „козацькою" (не „селянською"!) фільософією життя, Лесі Українки, Черемшини, Стефаника, Олени Пчілки — се значить відвертатися від наших традицій, як вмовляють в мене мої льояльні і високоетичні опоненти?

Але на с і традиції — вони глухі. Вони запалюють невгасимий вогонь якраз перед тими постатями нашого недавнього минулого, які плоди фантазії своєї зломаної душі хотіли накинути поколінню, що підносилося з труни. Ні, ті фантазії їх нещасливих оборонців — будемо нищити. De mortuis nihil nisi bene? Гаразд! Але насамперед зробім їх надобре мертвими! Хай зникнуть з нашого життя їх духи, хай не страшать, хай не викликують їх на своїх сеансах старі і молоді перечулені диваки від політики і не баламутять нас, хай не впорскують в маси отрути невільничої доби.

Зробити так, як з своїми духами вчорашнього зробив гітлєрізм, коли знищив традиції соціялізму, партійництва, Веймару і Гайне, вернувши до спогадів фрідеріціянської доби. Вернути до традицій передліберальних, які віджили в нас 1917 року в душах мас, але до яких не міг, на жаль, достроїтися чужий їм душевно провід.

Се підкреслюю тут і підкреслював безліч разів в ЛНВ і в *Вістнику* і хіба зла воля або неуцтво противника тому заперечить.

Але живі мерці не хочуть поховати своїх мертвих, не признають себе за побитих. — Коли так, кажуть, то нащож вишиковуєте перед нами отсю ґалєрію чужих предків? Ґересів, Штайнів, Мерсіє і Макіявелів? Людей далеких епох і ріжних думок? Що проповідуєте ними?

Л ю д и н у! Не ту переніжнену, „культурну", неаґресивну, з відтятими пазурями, яка була ідеалом сентіментального віку. А иншу — людину морального гарту, без нервів, яка в вогні не горить і в воді не тоне. Бо се найбільше, що нам тепер потрібне.

Але і таке ставлення справи не задовольняє наших волоносців. Навпаки, викликає напад шалу. І що гірше — морального обурення: — Ага, пропаґанда абстрактного дінамізму? Незалежно від його напрямної? Незалежно від змісту? Сам нагий вияв життєвої енергії?

В л а с н е, щ о т а к! Бо се найважніше. Бо се річ глибша, аніж здається ділєтантам в політичнім письменництві. „Не можна жити, без того, щоби не заняти якогось відношення до предметів нашого окруження"— пише той самий еспанець. —

Через се многі фільософи думають, що „важні є лише оті предмети життя, не наше відношення до них". Подібне помішання заходить і тоді, коли хто думає, що для альпініста головна річ — се шпиль гори, не вдрапування на нього.

Ось в двох словах відповідь всім, що шукають в житті за „змістом"! Ми стоїмо на службі нібито науки, мистецтва, справи справедливости, але вони не є правдивими рушіями нашого вітального механізму.

Бо все те — „причина, що створює собі для власного вжитку життя, так як лучник, який шукає мети для своєї, наставленої до лету, стріли". Не ті причини „надають вартість життю, а навпаки його надмір, що шумує і виливається через вінці, — потребує чогось йому чужого, щоби на нім розприскати свій надмір енергії." Не значить се, що ті вартости, яким в життю служимо, мають лише сповидну вартість. Автор хоче лише сказати, що „з життям так, як з кришталем, крізь який оглядаємо инші річи. Коли підемо за домаганням, яке ставляє до нас все прозорчисте, а саме подивимося через нього на предмети, то ніколи не зауважимо самого кришталю." Життя „самовистарчальне", воно „не потребує певного означеного змісту, щоб мати вартість і сенс."

Так, так — се страшна єресь в очах всіх, яким паде на нерви всякий прояв „абстрактного дінамізму"! В них лише „людяність" і „всепрощення" мають право бути — абстрактними, цінностями в собі — байдуже, відносно кого і чого виявлювані. В них лише „друг друга обіймем" — може бути абстрактною цінністю в собі, байдуже, чи той, кого обіймаєте засуває вам руку до кишені або витягає з своєї ножа. Для них всякий жаль — є цінністю в собі, хочби „пожалування гідний" був зовсім того негідний, хочби впав з третого поверху, пнучися до вашого вікна в ночі...

Є ріжні смаки і — ріжні раси людей. І порушене нашими противниками питання „абстрактного дінамізму" тісно звязане якраз з питанням раси і расовости. Ніцше був в сім відношенні правдивим Колюмбом. Се він поділив життя на таке, що пнеться вгору і на таке, що спадає вділ. „Візьмім число одиниць (се каже все той самий еспанець — Д. Д.) якоїсь зоольоґічної породи, напр. коня! Навіть коли не зважатимемо на їх утілітарну вартість, можемо розставити їх по ріжних щаблях драбини, в якій кожде звіря на висшім щаблі більше досконало здійснює укриті можливости своєї раси, аніж инше, на низшім щаблі. Підемо драбиною вгору — побачимо життя, що пнеться до гори і витворює досконаліші типи, підемо драбиною вділ — побачимо чимраз расово низші типи аж до повної звироднілости. На долі — заникає біольоґічна потенція типу, вгорі — шляхетний звір, „повнокровка." Тут перед нами дві вітальні вартости протилежних собі взорів: шляхетність і простацтво. Обидва основуються

на прикметах стисло зоольоґічної природи: здоровля, сила, бистрість, вогонь, добра будова орґанізму, або дефекти чи відсутність сих прикмет. Такій, чисто вітальній оцінці, не уйде і людина."

„Наполеон — з правничої чи етичної точки погляду є може бандит, хоч і се не так легко довести... Та в кождім разі ясно, що людська сила досягла в нім найвисшого щабля своєї буйности, що він — за Ніцше — був луком найбільшого напняття."

Абстрактний дінамізм! І хтоб ви думали був також його завзятим сторонником? Поцтивий, зрівноважений великий учений і — демократ, Олекса Токвіль. „Здібна завше горіти якоюсь пристрастю, ся надзвичайно порядна людина, полюбила її, яко таку... „Я набуваю все більше вирозумілости — писав він в однім листі — ба, респекту для пристрастей (les passions) ...Я навіть не певен, чи маю до них відразу навіть тоді, коли вони лихі. Бо се всеж таки сила, а сила, скрізь де її стрічаємо, завше викликає корисне враження"[9]).

Правда, є чого нашим філістрам — „голову схопивши в руки", дивуватися?

Можливо, що наші рідні високоморальні садукеї етично висші і за „бандита" Наполеона, і за „бандита" Токвіля, але ті „бандити" і їм подібні створили Францію, якою вона є. Що до мене — волію бути одної думки не з етичними малоросами, а з Токвілєм, бо очевидно має він респект для великих не для дрібних пристрастей (яких в наших садукеїв хоч відіймай). Крім того — переважно буває так, що люди великих — є люди шляхетних пристрастей, люди малих—люди нікчемних пристрастей. Люциперів на нашій землі часто не стрічається.

Тепер може вже засвітає в голові наших моралізаторів, що я мав на увазі, говорячи про „абстрактний дінамізм", про надмір вияву життєвої енергії, як цінність в собі, незалежно від „змісту". Власне — „здоровля, сила, бистрість, вогонь", прикмети чисто зоольоґічної природи — сеж прикмети сильних рас, яким належить світ, які скоряють його собі нічим иншим, як отсим „абстрактним дінамізмом."

Отже „голий" інстінкт? Так, інстінкт самоохорони, самозбереження. І якраз заник, занепад сього „абстрактного" інстінкту — був причиною того духового каліцтва, в якім перебувала наша нація аж до війни і який покутує й досі в неповоротних мозках нашої компактної більшости. Хай пересунуться перед вашою памятю — такою короткою в сих випадках! — тіні, на жаль, незабутих ще предків! Тінь автора гимну — „гей, українець просить немного", діти-

---

[9]) G. Batault — Tocquevill et la democratie (*Je suis partout* 1935 ч. 261).

рамби золотогомінких і соняшноклярнетних Пиндарів при дворі наступників Іванів Грозних і Василів! Тіні всіх співаків „із малоросів“ при всяких чужих капелях, в яких так ґінять наші голоси і — свій камертон! Тіні стовпів нашої літератури, їх пісень, жалісних, як скавуління покинутого в пустині пса... Чи в їх музиці, одах і співах не було змісту, програми, напрямку? Був, лише — нічого з абстрактних чеснот шляхетного сотворіння, нічого з раси, все — повно „абстрактних“ прикмет породи, знаної під назвою Kundel domesticus, який засадничо—абстрактно!— махає перед паном хвостом, засадничо віватує, чи коли його манять на нові шляхи, чи в бік инших сиґналів; який скаче через обруч, пищить, але не рушає кусника цукру на носі і взагалі повний часом галасливої, часом мовчазної відданости...

З тою породою мусить скінчити наш час!

„Прочуття іманентних життєвих вартостей (які істнують і ділають самі в собі) було в Ґете і Ніцше — ґеніяльною інтуіцією, яка вгадувала величезної ваги факт майбутнього: а саме, відкриття сих вартостей цілою добою, що знайшла їх великою здібністю свого відчування. Доба, яку ті ґеніяльні авґури передбачали і звістували, прийшла. Се — наша доба“ (Ортеґа).

Наша доба! Знову та ненависна нашим загумінковим фільософам наша доба, якої не збагне їх звиклий до легкого думання мозок, ні їх заснуле в солодкім мрійництві серце.

Наша доба вертає до ідеї життя як спорту. „При праці глузд і вартість зусилля освячує остаточне призначення твору, при „спорті“ — навпаки — спонтанне виладування сили, ушляхетнює вислід. Тут ходить про люксус, про відданість, яка повними жменями, без сподіванок нагороди, розточується, про вибух внутрішних енергій... Твори правдивої вартости повстають лише за посередництвом сього, зовсім неекономного взлету: наукова і мистецька творчість, політичний і моральний героїзм, релиґійний запал святого, — се все величні висліди „спортового“ гону“ (Ортеґа).

Ось на чім полягає той „абстрактний дінамізм“ без „змісту“, з якого глузують слабі голови наївних журналістів. Зміст моєї „програми“? Але ї зміст — се людина отсеї „спортової“ фільософії життя! Се — людина висшої раси, наскрізь пересякла тою „абстрактною дінамікою“, тими „пристрастями“ Токвіля, „здоровлям, силою, вогнем“, які — лише вони — є творчі, плідні і позитивні, є полумям, в якім кується чиста криця ідеалізму. Не нудкі „позитивні“ програми „змістовних“, але смертельно нудних людей, які хочуть в нас надавати тон життю.

Ті твори правдивої вартости — в мистецтві, політиці, моралі — „висліди „спортового“ гону — до них не можна прийти

з розмислом. Ніхто ще не відкрив ніодного фізичного закону просто через те, що поставив собі се згори за ціль, він скорше прийняв його, як непередбачений дарунок, що дало йому його радісне і безкорисне захоплення природою". Се „життя, якому його власна гра привабливіша і вартніша, аніж оті остаточні цілі".

Що розуміємо ми в спорах про сю чи иншу конституцію, якими сушили собі голови наші предки? Але вони вмирали за се на барикадах. І що лишилося для нас з тих бурхливих подій? Що ще зворушує нас в них? — „лише той чудовий і могутний взлет, що пірвав людей хочби й на смерть. Хоч їх мотиви в наших часах представляються незрозумілими. „Свобода" — се занадто проблєматична річ дуже двосічної вартости, але героїзм, чудовий „спортовий" рух, з яким людина кидає своє життя, має ніколи невянучу вітальну красу". Як і музика „Марселєзи". Хто знає ще тепер хоч дві строфи того гимну? В яких обставинах повстав? Але так само, як її музика пірвала Гете, що один з перших чув її, так пориває і тепер нас. Більше, аніж тисячі мертвих, напханих ріжнородними „змістами" програм. Сей „абстрактний дінамізм", висловлений в поезії, стрічаємо в Лесі Українки:

І я забула їх, не пригадаю й слова
З тих наших довгих запальних розмов,
а тільки барва їх, мельодія раптова
тепер, як і тоді, мені бунтує кров!
Ся „мельодія", яку хтось
поставив на сторожі,
щоб душу в кождий час будить від сна.

Ось ту „мельодію" носять в собі люди раси, люди „спорту", яка „бунтує кров", якою перемогають вони оспалі душі фелахів, що пригадують всі конкретні „слова" і „програми", але в яких вмерла та життєва мельодія, без якої людина є лише забальзамована мумія.

Сей тип „спортовця" в життю — потрібний нам наґвалт, тип, без якого не повстає нічого дійсно творчого в життю, ні героїчного. Сей тип потрібний, не глупа балаканина про „братів по крови", про „національні святощі", які пишеться з тим більшої букви, чим менший сенс потрафлять вложити в них аматори дзвінких фраз, за якими забувають саме життя, його розмах, його інстінкт самоохорони.

Сей інстінкт — се лише друга назва на шпенґлєрівську „волю сильнішого": „рушійні сили майбутнього такі самі, як і минулого: воля сильнішого, здорові інстінкти, раса, воля посідати і володіти"[10]).

В романі Шолохова — *Зораний Переліг* оповідається, як в Московщині, де є українські кольонії, москалі били українців з сусідного села. „Бійки зачиналися без найменшої причини, просто тому, що хохлів треба бити". Бо ті мо-

[10]) O. Spengler: *Jahre der Entscheidung*

скалі Шолохова, так само зрештою як і Постишева чи Леніна, — були доґматики. А „доґматик шукає доказів лише на те, щоби підперти свою доґму, яку він визнає, заки має докази, що промовляють за нею“[11]).

І дивно — як отой „абстрактний дінамізм“ „героїв“ Шолохова (повторення його оповідання в форматі історичної катастрофи був підбій України большевізмом) — як сей „абстрактний дінамізм“ цілком покривався з найістотнішими й найконкретнішими інтересами шолохівських героїв! Отже зовсім не був позбавлений конкретного „змісту“, той дінамізм, як здається деяким іґнорантам. Тому то так легко було російському ліберализмові переконати нарід, що — в інтересах поступу — Україна має лишитися при Росії, а Ленінові, що так має бути в інтересі революції. Де є інстінкт, там можна легко знайти арґументи і конкретний зміст. Де його нема, нема того, проклятого гуманістами, „абстрактного дінамізму“, — там кождого легко переконати, що зачіпивши йому петлю на шию, ми його лише — „підтримуємо“, як Винниченка, Вітика, Крушельницького, Левинського, Жука, Федорцева і инших переконали були большевики...

Коли Мусоліні просили — оповідає Еміль Людвік — висловити в однім реченні сенс фашізму, — той відповів: „м и п р о т и в и г і д н о г о ж и т т я“! Чи може бути щось більш „абстрактного“, позбавленого всякого „змісту“ або доступного всякому „змістові“, мої шановні опоненти? Але якраз ті закохані в житті Дон Кіхоти — перемогають Санчо Панців, які не можуть відкинути думки про вигоду, а тому ніколи не вірять в реальність небезпеки, завжди намагаючись заворожити взнесену для удару руку...

„Люди, що вплинули на такий чи инший вигляд світу, були не стільки люди ґеніяльного розуму, як с и л ь н о г о п е р е к о н а н н я і витревалої праці, яких пхали до їх чинів н е п о г а м о в а н а е н е р ґ і я і р і ш у ч і с т ь... Мудрість лежить не в голові, а в серці... Знання може стати перешкодою для ділаючого, бо можна зважувати тисячі можливостей з а і п р о т и, і за тими обрахунками не прийти до ніякого рішення... Розум часто в життю може бути мертвою вагою, бо нищить почуття, а на місце засад ставляє обережність і вирахування“[12]). Старі се як світ засади! В один спосіб виражені у Смайльса, в другий у Шпенґлєра, в третий в Унамуна, в четвертий в Макіявеля, Ґітлєра чи Мусоліні, — воля сильнішого, раса, біольоґічна потенція типу, прикмети, які дають перемогу.

Одним з таких людей був Лютер, який казав в Авґсбурґу: „Колиб я мав пятьсот голів, волівби їх скорше всі стратити, аніж відкликати хоч одне слово з свого в і р у ю“... Ру-

---

[11]) M i g u e l d e U n a m u n o: *Die Agonie des Christentums.*
[12]) Der Charakter von S a m u e l S m i l e s.

тенські „аргументи“: „а справді!.. А може такой!.. А всеж... будь що будь“ — в його голові не вміщалися. Таким був Мазепа, про якого я — в 1918 році — писав: „Мазепа був романтиком... З н а в і ч у в, що чинить лиш волю того містичного абсолюта, якого називають розумом світової історії“; коли нераз уступався, то „уступався з прокляттям на устах і з заповіддю помсти в серці“; мав „той внутрішний вогонь, що робить з чоловіка маніяка своєї ідеї“, людину „навязливих снів“, політичного сновиду, „одержимого духом“[13]).

Се писано в 1918 році і тому безконечно глупо — як се роблять мої опоненти, закидати мені закоханість виключно в „чужих ідеольоґіях“ і в „чужих постатях“. Колиб сі „патріоти“ свого „рідного“, мали хоч трошки того „маніяцтва“ і — вміли думати, не на одне їх моглиб натхнути чужі постаті, як натхнули Наполеона і ціле його покоління — теж чужі — герої Плютарха...

Коли заходить розмова про расу, її вітальну силу, про характер, про людину, — вони кричать про „абстракцію“: а деж зміст того всього? Деж за тим позитивна правда? Не бачать її ні в Мерсіє, ні в Ля Рока... Майже дві тисячі літ тому, таке саме дурне питання — „Що є істина“? — поставив був Понтій Пілат, не тямлючи, що сама істина, втілена в постаті його божественного вязня, стояла перед ним.

Не будучи „маніяками“, що „нікого не визнають“, ні „одержимими духом“, ні „доґматиками“, які прагнулиби свою правду накинути всім, — вони відкликаються до табунового прінціпу: єднати всіх людей „рідної мови“ і „рідної крови“, не опльовувати „своїх“, не бути „сектярами“, дивитися на „обставини“, прощати „слабим“. Бож справа не в „сектярах“, а в людях „одної раси“, „одної крови“, одної „рідної мови“, в числі!

Цілковита нісенітниця, яка ні трішки не перестає нею бути від частого повторювання. Вічний спокій має відспівати вмираючій епосі ліберального демократизму, її гаслам, методам і світоглядам, наша доба. Не шляхом угоди з силами минулого виборе вона собі право на істнування, лише, передусім, розбивши противну їй ідеольоґію. Нація — не є ані „спільність крови, ані мовна чи територіяльна збірнота. Нічого матеріяльного, нічого обмеженого, нічого раз на все даного, нічого спокійного“. Нація се — „гра сил, в о л я — щ о с ь с п і л ь н о т в о р и т и“[14]).

Ріжні мови склалися на мови сучасних націй і ріжна кров пливе в жилах їх членів. Спільність мови, крови і минулого — се непорушні, позбавлені життя засади, тіло, заки в нього вдихнули душу. Єдність нації творять не статичні сили минулого, лише дінамічна сила теперішного — активний чин, а під-

---

[13]) Д. Донцов: *Мазепа і мазепинство* Київ 1918.
[14]) Ortega y Gasset: *Der Aufstand der Massen.*

ставою його є якраз той „спортовий дух“ меншости, яка надихує ним масу. Духова єдність нації, се не плід „сумаричної єдности“, ні „згоди в сімействі“. Вона твориться в змаганні і боротьбі немногих проти многих, її накидають інертній матерії, як офіцерський корпус Фрідріха Великого накинув її Пруссії, як арістократія Пітів, Нельсонів і Велінґтонів накинула її Анґлії, як Петрівське і Катеринінське „дворянство“ накинуло її Росії, як большевики — СССР, фашизм — Італії, гітлєрізм — Німеччині.

Як накидає тепер себе націоналістична ідея в боротьбі, не в компромісі з соціялізмом чи лібералізмом. Мої противники, які прижмурюють очі на сі факти, — се ті феллахи Шпенґлєра, які — „добре чуються лише в масі, бо в ній можуть заглушити неясне почуття своєї слабости, помножуючи себе (multiplizieren) через инших“. Не їх потребує наша доба! Історію можуть осідлати тільки „л ю д и сильної раси, які самі в собі є історичними фактами, н е сентіментальні п р о ґ р а м и і с і с т е м и“. Вічні права великої політики — се „правити збірнотою як добрий вершник конем — стискаючи його боки колінами“. Єдність і культ „рідної мови“ — створить фільольоґічних молів і рідних Містралів, не націю. Культ „людей нашої крови“ — створить рідні земляцтва на чужині чи на еміґрації, культ „свого чоловіка“ (що нераз показується і своїм, і чужим), — не націю. Єдність людей одної території — створить лише реґіоналізм.

Та адораторам „згоди в сімействі“ так тяжко вийти поза „родину“. Вони шукають „сінтези“, рідної кучі. А часом стають в позу прокураторів. Не вільно, мовляв, — як пише автор *Вільних Будівничих* — опльовувати предків за те, що „мали елєменти людяности“ і „людських почувань“! Як можна уважати лише свій „гурток“ за щось вартий, а решту українців за ка-зна що? Не можна бути „ексклюзивним“, треба приймати всі „ріжнородности“! Требаж мати взгляд на „слабість людської натури“, а коли кого осуджувати, то брати під увагу і „сітуацію, що в ній вона, людина перебуває“ і пр.

Се старий крам Роберта Овна з його „новою гармонією“: у всьому винна не наша нездарність, лише — середовище, „міліє“. Коли „міліє“ зробити добрим, і людина стане доброю. Біда лише, що сучасні установи є кепські, через те і люди — в засаді чесні, порядні і милі — нещасливі. Змініть зовнішні урядження — а тоді останній ледащо стане ґенієм і цінним горожанином.

Небезпечна теорія, якої практичну вартість пізнаємо по її плодах в Росії, а комічність — по тій дурійці механічних способів спасіння, яка огорнула наших знахорів і Цайляйсів, що ратують неньку програмами і рецептами устроїв, замикаючи очі на єдине, що є на потребу: на конечність створити нову людину...

Залюбки цітують наші знахорі Франка:

не в людях зло, а в путах тих,
котрі незримими вузлами
скрутили сильних і слабих
з їх мукою і їх ділами.

Але той сам Франко перевів основну ревізію своїх поглядів, власне тоді, коли йому вирвалися гіркі слова: nie kocham Rusi! Чи се палке серце дійсно могло не кохати своєї країни? Певно, що ні. Він кохав ціле життя сю „Русь", але як — марево, видиво, як „дальних", що мають прийти. І ненавидів ту „Русь" — як збірноту сучасників, якими часто гордив як людьми. Хоч і були „одної крови" і „одної мови".

В переломові епохи так завжди буває: хто закоханий у вимріяне майбутнє, той мусів ненавидіти тих, що „колодою гнилою" завалювали шлях до того майбутнього. Всі ортодоксії були колись єресями, всі основники нових релігій — єретиками, що йшли проти більшости сучасників.

Власне, хто дбає про ідеї, річи і примари, той не дба про „любезних земляків", ні про гуманність. Хто любить людину, нераз погорджує людьми. Хто занадто дбає про гуманність, той жертвує їй річами і примарами, — справою. Не фашист, але соціяліст Жорес казав: „переломові часи вимагають від людини принести в жертву не лише свій спокій, життя, але й людяність і милосердя".

Якимжеж иншим способом досягли духової єдности своєї національної збірноти Мусоліні і Гітлєр, як не ексклюзивністю, стислим добором, — острим запереченням ідеалів більшости, зруйнованням засади „згоди в сімействі"? Повторяю ще раз — хто сьому перечить, той іґнорант. Той не знає історії фашізму з справою Матеоті і з розгромом соціялістичних віч, з розгромом соціялістичних редакцій, партій і масонерії. Той не знає історії гітлєрізму з розгромом всіх — навіть так глибоко вкорінених партій, як католицький центр і соціяльдемократія, з справою Рема і товаришів, з „гуртківством", з походом проти „братів по крови". Нарешті — той не знає історії спасіння Франції руками Клємансо. Завжди в сих випадках — сила доктрини йшла впарі з силою людей, бо доктрина — се були нові люди, а нові люди — були живою доктриною, чого ані руш не второпають мої, привиклі до „програмів" і параґрафів опоненти.

22 червня 1917, підчас своєї славнозвісної промови в сенаті[15]), Клємансо звів ґенеральну битву з тими, які толєрували дефетізм у Франції; які, кермуючися якраз тою „людяністю" і „взглядами на ситуацію", підготовлювали моральне заломання французів і капітуляцію перед Німеччиною. Він не завагався виступити проти всемогучих робітничих сіндикатів, щоби знищити в них пропаґанду антіпатріотизму — на мові того часу. Альмерейду, який сказав, що йому все одно, бути

[15]) Georges Clemenceau: *Discours de Guerre* Paris Plon.

французом чи німцем, — він кинув до вязниці, (наші Альмерейди-Панейки знаходять прощення і оборону в гуманістів в ім'я... „національної єдности"). Коли йому закидали „надмір полємічного запалу" в переслідуванні антіпатріотів, який готов захитати так потрібною в тяжкі часи єдністю нації, Клємансо відповів, що власне його полєміка — сю єдність має на цілі привернути... Коли премієр закинув йому, що він „занадто бє на трівогу", Клємансо — ще більше зачав гойдати свій кличний дзвін і проти німців, і проти їх приятелів у Франції. А коли йому, небезпечному противникові, запропонували вступити до кабінету „згоди в сімействі", він відмовив. Він чекав і дочекався, коли базікайли і аматори „згоди" з Альмерейдами, завдяки яким ширився розбрат в нації, мусіли уступити. Тоді — проти їх волі — осягнув він ту моральну єдність Франції, яка привела до Версалю. Мабуть пригадував собі старий „тигр" тоді Бареса, його право „de sauver son pays malgré lui" (вратувати свою країну проти її волі), про законність de la methode de fer супроти „людей власної крови".

Ні ваймарська Німеччина, ні передклємансівська Франція, ні передфашистівська Італія не могли створити тої єдности методами, які захвалюють наші ігноранти. Навпаки викликали розбрат і відчиняли настіж двері чужим, розкладовим чинникам. Инші методи і инші люди привернули тим країнам єдність і пошанівок світу. А коли тепер Франція той пошанівок тратить, то власне тому, що знову до голосу прийшла керенщина.

Але вернім до наших справ: ті, що говорять про якусь фантастичну „українську добу" (що се значить?), — шукають за чимсь „найбільш українським" і „найбільшою підставою життєздатности нації" одночасно! Але треба насамперед довести, що між тими річами можна поставити знак рівности! Чи підставою життєздатности нації можуть бути такі „індівідуальности", що на паризькім процесі 1926 ставали по стороні катів нації — або отверто або абсентуючися? Чи підставою життєздатности нації може бути „великий історик", але дрібний конюнктуральний політик, який в розгар боротьби української армії з большевізмом, оповіщає світові, що правний уряд України — се уряд болгарсько-жидівського москаля Раковського? Чи підставою „життєздатности нації" можуть бути напр. ті, що кличуть до „народного фронту" під команду Блюмів і тих, з пятикутною звіздою, що за ним? Чи підставою життєздатности нації можуть бути деякі наші анархісти і національні шкідники, які — напр. в *Новій Зорі* — захвалюють українську політику Катерини II-ої, беручи її сторону? Чи підставою життєздатности нації можуть бути десятки й десятки наших „видатних" батьків народу, що довший час виконували ролю Альмерейд в *Нових Шляхах*? Чи підставою життєздатности нації є ті, що в Нагуєвичах зганяли наших селян слухати агіток жидівських комуністів і ППС? Чи серед

тих „рідних“ богато можна знайти будителів „внутрішньої активности“ нації? Що спільного вони мають з „ґрунтом і предками“? Чи треба бути „людяними“ супроти тих галапасів на здоровім орґанізмі? Чи не треба, навпаки, їх усунути від всякого впливу? Лікарі знають про білі тільця крови, які стоять на сторожі нашого здоровля, які уважають, щоби шкідники не вдерлися до орґанізму. Чи не кидаються всі білі тільця на такого шкідника і не пожирають його? Колиж ті білі тільця стають дуже „людяними“ і дають ділати шкідникам, коли не мають сили їх усунути, — тоді починається недуга цілого орґанізму[16]).

Наш орґанізм здавна стрясає пропасниця, з потами, з горячкою. Банда галапасів — а як вони множаться! — вжерлася в наш орґанізм і їсть його поволі. Споневірюваний, „байстрюками Єкатерини“, їх червоними наслідниками, розїджуваний зсередини — вється в болю і муці. І в такий час зявляються знахорі і радять: менше полємічного запалу, менше алярму! Не вільно опльовувати людей за крихту „людяности“! Певно ні, але коли та ваша людяність виливається напр. в ліричний виклик поета, якому хочеться „і ворогів і друзів обійняти“? Се теж людяність? На мою думку — се кретинство, а не людяність. Співчувати... Одні кажуть „співчувати“ (ах, обставини!) М. Грушевському, галицькі радикали і соціялісти співчувають — Крушельницькому, а Винниченко співчуває навіть „патріотові“ — Андрієві Хвилі! Завтра хтось може накаже нам співчувати Косьорові? Повторяю, таке співчуття — се не людяність, а кретинство, небезпечне і шкідливе, се звиродніння здорового інстінкту раси—декадентство.

Один з моїх опонентів колись чудово сам розумів, що не через „гармонію“, а через „протиставлення“ більшости — здобувають вплив нові думки. Він напр. чудово розумів тарасівців, які — писав він — „працювали для знищення розкладового світогляду серед громадянства, світогляду україно-фільського. Сей світогляд полохливої, оганьбленої інтеліґентської душі,... сі ідеали „татарських людей“ мусіли бути знищені“[17]). Просто гітлєрівська мова! І то — проти „людей власної крови“! І се не називалося ні неґацією, ні вандалізмом. Чи тепер наступили вже такі блаженні часи, що сього протиставлення не треба? І чи автор зацітованих рядків, не бє сам себе в лице, критикуючи *Вістник* за те саме, за що під небо виносив тарасівців?

Мої опоненти кажуть — „коли говоримо про людину, то треба брати під увагу і вагу всіх її людських прикмет і ситуацію, що в ній перебуває“ (Ю. Липа). Ось слова, які викличуть захоплення всіх Адьмерейд. І може ніякі слова сього мойого опонента так блискуче не свідчать про се, як глибо-

[16]) Про се — популярна брошура Е. Жарського: *Наші вороги галапаси* В-во „Просвіта“.

[17]) Юрій Липа — *Тарасівці* ЛНВістник 1925 XII.

ко сидить його душа в ідейній саламасі передвоєнного україно-фільства і тої „просвітянщини“, яку він боронить перед блискучими нападами Хвильового. Просвітянство, гуманність — дивиться передусім на людину. Ідеольогія, яку бороню я — дивиться передусім на справу, не на людину. Треба дивитися на „ситуацію, в якій перебуває“ — але не людина, а справа! Коли ви, по скінченім представленні в театрі, тиснетеся до шатні і хтось випихається наперід, — ви або усунетеся, або скажете йому терпке слово. Але коли ви на кораблі, що тоне, і коли такий „хтось“ — нарушаючи установлену в таких випадках чергу — тиснеться наперід до ратівничого човна, розпихаючи жінки і діти — то дістає від капітана кулю в лоб... Хто перед 1914 роком в Парижі захоплювався Вільгельмом II-м, на нього могли дивитися, як на дивака тай тільки. Але хто се захоплення висловлював підчас війни, коли велика просторонь Франції була занята військами кайзера, — проти того уставала всяка „людяність“... Треба брати під увагу „ситуацію“, але не людини, а справи.

Клємансо сеї „людяности“ не знав супроти своїх. З нього говорив сей позірний еґоїзм великих народів, ся суворість, з якою мусить виступати той, який поставив своє життя на якусь справу. Коли він посвятив себе в службу якоїсь справи, то від нього „не вільно жадати, щоби брав під увагу мимохідне, щоби виявляв дрібні сімпатії до людей“. Се каже в згаданім другім своїм творі Ортеґа. Не людина віддана справі, лише старого типу україно́філ визирає з того, хто думає, що не вільно — в ім'я „людяности“ — бути „немилосердним“ до „своїх“, бо — повторяю — „свої“ в Атенах нераз були „своїми“ і в Пилипа...

Їх притискати до серця? Чи се не значить притискати Альманзора, який „братнім“ поцілунком приніс заразу в Ґренаду? Таких Альманзорів ми мали досить — свідомих чи ні, байдуже. І найбільша облуда моралізаторських оборонців національної карности і традіцій в тім, що лише проти мене виступають вони і ніколи проти тих Альманзорів. Могли Панейки паплюжити націю, могли Авеніри Коломийці в *Нових Шляхах* паплюжити *Червону Калину* — видавництво, присвячене нашій армії — на якої чести нібито так залежить моїм опонентам, — вони мовчали. Могла про Україну, про її нарід, про її визвольні змагання несотворені річи виписувати *Нова Зоря* аж до виправдання антіукраїнської політики Катерини включно — вони мовчали, сі благородні „лицарі“, оборонці традіцій старих і нових. Проти того заявлявся *Вістник*, а вони — не мішалися, бо — треба скрізь приятеля мати... Бо легше ляпати язиком про армію і визвольну боротьбу, аніж рік за роком, вперто і послідовно клеймити тих, які на ту армію і на ту боротьбу вішали псів; аніж наражатися на ординарну „полємі́ку“ противників без совісти і чести... А тепер ті оборонці національних святощів (які замикали очі на Аль-

мерейд) обурюються: але не на тих, що ними поневіряли, лише — на *Вістник*. Що за глупа і огидна комедія!

Ви говорите про традиції? Добре, традиції! Але не драгоманівські, які стояли за „свободу“ і позволяли кождому признаватися до своєї національности, або кидати її і бути москвофілом. Сих традицій не визнаю. Натомість визнаю традицію XVII-го віку, напр., як її інтерпретує Сірко. Той Сірко, що привівши з Криму „тумів“, потатарчених українських бранців — вирубав їх у пень, промовляючи: „простіть нас, брати, а самі спіть тут до страшного суду Господнього, замість того, щоб плодитися вам в Криму поміж бісурменами на наші християнські козацькі голови і на свою вічну безхрещення загибіль“. Не поручаю метод Сірка — в наш гуманний вік. Але позбавляти впливів в суспільстві отсих „тумів“ треба. В моїх противників — традиція Драгоманова, в Сірка — инша. Вони — як др. Ю. Липа — „людяні“ і вимагають брати під увагу „слабість людської натури“ „тумів“ і „ситуацію, в якій перебували“. Сірко — звертав увагу не на „тумів“, лише — на „наші християнські козацькі голови“, на цілу збірноту, на справу, не на одиниці. Страшний „сектяр“ був Сірко, людина надзвичайно „ексклюзивна“...

Він, мабуть, знав слова Демостена: „не сила Пилипа ломить вас, лише ваша власна кволість і нікчемність“. Говорити так, значить „опльовувати своє рідне“, не шанувати традицій, думають наші убогі „фільософи“. Тим не менше витереблення тої „кволости“ і „нікчемности“ — є перше завдання доби. Так було і за старого Риму. „Добре впорядкована республіка — писав Тит Лівій — ніколи не плутає проступків своїх горожан з їх заслугами, вона встановлює нагороди за добрі діла і карає за злі, а коли той, хто одержав нагороду за добрий вчинок, зробить потім лихий, то вона карає його, без уваги на якібто не було його добрі вчинки“ — так, як пише про се в *Розважанняхъ про перші три книги Тита Лівія* — Микола Макіявель.

Подумайте! Без уваги на „слабости людської натури“ і на „ситуацію, в якій находилася людина!“ Щасливі були латинці, що не мали жілятінової душі деяких блаженних малоросіян.

„Сектярі“... Треба картати сектярів, але не тих, що сплітають своє „вірую“ з „понять та ідей, повсталих в безнастанній борні поколінь за збереження предківської землі і роду“ (так писав я в 1922 році в *ЛНВ*). Треба картати инших сектярів: тих, що натомість ставляють абстрактні, відірвані від ґрунту „ідеали права і справедливости“, запозичені в Маркса чи в масонерії. Ні в марксізмі, ні в „вільнім будівництві“ ніяких „джерел власної раси“ не знайдемо.

Таким Сірком був м. и. і Кромвель. Від якого наші моралізатори теж моглиби більше повчитися, аніж від „рідного“ Драгоманова. Людина ніяким способом не гуманна. Але вмів

розріжняти, в свій суворий вік, між добром і злом. Зло — було злом, добро — добром, незалежно від „обставин“ і „ситуацій“. Між ними була така ріжниця, як між небом і пеклом. Без того пуританського елєменту, що прийшов з Кромвелєм до голосу, пише Карлєйль, — „ніколи не істнувалоб серед нас нічого героїчного“[18]). Кромвель і його прихильники не боролися за конкретне, за „програму“, за спосіб оподаткування, за трохрічний чи однорічний парлямент, він боровся „за инше благо, якого не можна було зміряти“. Вони були,як всі реформатори, „натхнуті Божескою цілю“. „Хотіли, щоби закон Божий запанував на сім світі — ціль, варта того, щоби для неї жити і за неї вмирати. Всі реформи парляменту і держави — все було додатком, що випливав сам собою, коли була в їх душах ся засаднича віра. Без неї — не було нічого, мертві булиб їх реформи і їх запал до них... Подібна „безсмертна надія“ зродилася підчас великої французької революції і „освятила серця своїм вогнем“. Се була якраз та сполука доктрини і людей, без якої не повстають ніякі факти в історії, без якої мертвою є доктрина і неживі люди. Се був той „абстрактний дінамізм“, якого — писав Карлєйль — „ніколи не можна уздріти через окуляри, за якими є очі тумана.“

Полковник Роберт Гаммонд сумнівався в праві пуританів — невеличкої меншости — накидати своє „вірую“ більшости. Але Кромвель радив йому, відкинути на бік свій „тілесний розум“, „заткати вуха і замкнути очі“, і робити те, „що приємне Богові“. „Стережіться людей і глядіть на Бога — писав Кромвель — хай Він говорить і приказує у вашім серці“. Карлейль тішиться, що тоді ще не було „філянтропії в дусі Жан Жака Руссо, ні рожевої водички гуманности на сім світі, повнім гріху, ні ідеї загального всепрощення і доброжичливости“. Думалося про справу — яку індентіфікувалося з Божою справою, не про дочасне і людське... „Читайте листи льорда-протектора — пише Карлєйль — що за непогамованість, що змітає все довкола, немилосердна, як смерть! Що за серце, таке далеке від жалости, поблажливости і солодких сліз!“ В листах стоїть, що „ніжність без суворости, є лише ледача й труслива нікчемність“, що „без справедливости насамперед, — нема дійсного милосердя“. Се була людина — „пяна Богом“...

Але те все між иншим. Мої опоненти не люблять чужинців. Вони люблять, щоб коло них ставляли карликів — єдиний спосіб для них виглядати на велитнів. Бодай у власних очах...

Ідеї, що проповідує *Вістник* — се їдеї нашої доби. Над якою тронує „фільософія мілітанс“, не фільософія „мира і тишини“. Доба конфлікту між „пуританами“ і непуританами, не їх сінтези. Доба людей віри, „пяних своїм Богом“ і суворих,

[18]) Сі і дальші цітати з Карлєйля: Olivier Cromwell Sa correspondance — Ses discourses, Paris MCMX.

не поблажливих до „безбожників", не „людяних." Доба, до якої доросли лише ті, що несуть в собі „абстрактний динамізм", люди „готового гасла", люди раси. Люди адекватні своїй тяжкій, твердій епосі. Не еклєктики, не полатайки, не люди кон'юнктури, не словоблуди з голосними фразами і з порожною головою. Між тими двома породами людей — нема компромісу і не може бути.

На два табори розщепилася духова збірнота нашої доби. „Львиного молока" потребують її сини і доньки. Все інше отрута. Спізнені епігони котляревщини шукають ратунку в „згоді в сімействі" — в такім, яким воно було, з виборними і возьними. Ми шукаємо його в шевченковій „сімї вольній, новій." Пиредусім в новій. Без нових людей, без морального і духового оновлення — всі спустимося на дно...

А на кінці кілька слів потіхи тим моїм опонентам, які залюбки уживають (і надуживають) імя Петлюри, як хідлі. Коли вони Петлюру так шанують, то мабуть цікаво їм буде прочитати, що думав Покійний про мою анархістичну антінаціональну, антітрадіційну і пр. пропаґанду. Ось слова, звернені в однім листі перед війною до мене[19]): „в тій хвилі одібрав почту і переглядаючи *Раду*, бачу фейлєтон, присвячений вашій брошурці *Модерне Москвофільство* (теж звернена проти компактної більшости — Д. Д.) Єфремова... Кріпіться духом: „Бог нє видаст, свіня нє сест"!.. Коли я... стану банкіром, закличу Вас редактором спеціяльно для Вас створеного журналу, де матимете вільну руку висловлювати які хочете єресі і бештати які хочете рідні святощі, чи то будуть персони-нотаблі, чи явища культу національного, чи свині, що оточували, приміром, Франка тоді, коли він був таким самотним, чи зрештою „дорогі товариші" в листах, а на ділі в відношеннях — стерви. Отож не губіть надії..."

Я її не гублю. Не гублять її й ті, що гуртуються в нашім журналі. Не гублять її й ті, що його читають. Таких є досить.

М. Л.

З пресового фільму

В *Назустрічі* (ч. 12) оповідання М. Рудницького, про те, як один щасливець виграє на льотерії (не зазначено — чи клясовій чи иншій). Кінцева фраза льотерійного оповідання звучить: „щоби мати щастя на льотерії і в любови, то передусім самому треба спробувати"!

Як бачимо, розмах шан. автора поширюється. Колись ми читали його реклямовий „есей" про пахощі фірми „Льотос", тепер — реклямове оповідання про льотерію... Найвисший час, щоби жюрі винагородило автора коли не за хист, то за помисл.

В тій самій часописі — обширна рекляма для брошури Ю. Липи: *Українська доба*, зверненої проти *Вістника*. На думку автора, п. *с. г.* — вістниківці „вийшли з російської культури і з одночасною ненавистю

[19]) С. Петлюра: Листи до Дм. Донцова (*ЛНВістник* 1931 кн. XII).

до неї волочать за собою богато з її метод та духа". Ну, добре бодай, що якусь культуру таки мають! Бо ліпше мати якусь, як ніякої, і ми дуже тішилисяб, колиб якубудь культуру собі нарешті засвоїли і співробітники *Назустрічі*. Щож до російської культури — то як слушно завважив п. *с. г.* — вістниківці її ненавидять і її отруйні впливи від ряду літ нищать в нашій суспільности. Се в кождім разі нашій суспільности корисніше, аніж — як се робили С. Гординський і М. Рудницький — співробітничати в журналі (*Нові Шляхи*), якого завданням було тою отруєю — під назвою совітської „культури" — затрувати наше громадянство. Забавно, що про чиюсь українськість розправляє орган вчорашних адораторів совітів і семі-семітів!

„А в тім гадки Липи проти „гуртківського" сприймання України не відокремлені. Подібні гадки висловив уже журнал *Ми*", а тепер за них хвалить *Назустріч*. Нарешті др Ю. Липа — опинився в своїм товаристві... Любимо все, що створює ясну ситуацію! Лише не любимо — брехні. Питається п. *с. г.*, „що привело" Ю. Липу вийти з складу співробітників *Вістника*? Що? Алеж *Назустріч* сама прекрасно знає, що Липа не виступив, лише його виступили. Таж про се писала ще в попереднім числі сама *Назустріч*. Тепер — удається до брехні. Біда з тими нашими „індівідуальностями"!

——

Празький *Український Тиждень* (ч. 25) доносить про „святочну академію в честь Президента д-ра Е. Бенеша", що відбулася в українському техніко-господарчому Інстітуті в Подєбрадах „при численній участи членів української кольонії... Реферат про д-ра Бенеша, як державного мужа, виголосив д-р О. Безпалко. Пану Президентові д-рові Бенешові надіслано телєграму". Отже неслушно закидають нашим рухливим соціяль-демократам їх неробство. Навпаки. Вони дуже інтензивно працюють для Неньки-України: в Нагуєвичах д-р В. Старосольський славить Франка на спілку з ППС і жидівськими комуністами під спрофанованим Тризубом, а в Подєбрадах „душу й тіло за нашу свободу" кладе другий соціяліст, д-р О. Безпалко... Коли на Україні впадуть большевики, буде кому визволяти неньку. Питання лише, хто визволить її від тих соціялістичних визволителів?

——

Новий Час (15 VI) містить статтю Л. Нигрицького про *Патріотів в літературі*. „Патріоти в літературі — се найгірша язва української літератури... Патріоти в літературі пишуть обовязково про „Неньку" (з великої букви), „Майбутнє", „Славу" і т. п., речі, які по суті є звичайними неперетравленими фразами" і пр.

Дуже добре! Певно, богато є лубка, халтури і серед „патріотичної" літератури, — але патріотизм тут ні при чім. Халтура є скрізь. Можна напр. і про св. Йосафата написати халтурний і безвартісний твір. А щодо самої тематики — то чомуб напр. патріотичні річи менше надавалися для наших читачів чи глядачів, аніж, скажім, інсценізація на нашій сцені Сенкевіча Quo Vadis? Як ви думаєте, пане Негрицький?

——

Наша Культура (кн. VI) приносить драму Черкасенка „Вельможна пані Кочубеїха". Драма собі, як драма. І все булоб в порядку, колиб „видавці" не додали до неї примітки: „се родинна драма, але на історичному тлі, і з сього боку вона — нове слово в українській драматургії. Історичних пєс маємо вже чимало, але історичних виключно родинних — одна тільки... і в сім її цінність. Тут автор надзвичайно сильно творить нову постать у нашій літературі — українську лєді Макбет"... Отже довідуємося, що драма Шекспіра — *Макбет* — „родинна драма на історичному тлі"... І що спільного має трагічна постать лєді Макбет, гоненої жадобою панування і слави, з сварливою панею генеральною судіїхою, яка вогнем палає на гетьмана за те, що до нього пішла її донька — „проти батьківської волі"?

Коли вийшла слаба повість Ю. Косача — *Декабристи*, критики поставили хист її автора понад хист Лесі Українки. Коли зявився незлий, але не епохальний *Гуцульський курінь* О. Бабія, один критик

прирівняв його до *Слова о полку Ігоря*, себто до творів, що повстають раз на сімсот літ. Тепер оповідання про родинну халепу панства Кочубеїв — прирівнюється до драм Шекспіра...

Бідна українська культура!

——

Нова Зоря (7 V) пише „трета наша велика недостача... се брак у нас белєтристики... Тимчасом гарні твори письменства дуже впливають на вироблення світогляду. Особливо потрібні нам гарні твори письменства переняті католицьким духом"... Нема чого нарікати. Маємож такий — написаний в католицькім дусі твір, як *Роксоляна* О. Назарука. Зрештою і *Нова Зоря* не засипляє справи вироблення католицького світогляду відповідною белєтристикою — сеж вона містить вже протягом років переклади з Аверченка, Зощенка, Реннікова і пр. Чогож ще бути незадоволеним?

——

Новий Час (29 V) реферує відчит М. Рудницького про журналізм. На думку прелєгента — „журналіст не потребує ніяких спеціяльних студій. Журналістом може стати кождий з нас і то зараз від завтра... Журналістика се звичайна рутина"... Уявляємо якого високого поняття про свій фах наберуть по такім пропагадивнім відчиті майбутні наші журналісти!

——

Цікаві відомости подають французькі часописі про нашого давного приятеля, адвоката і посла Кампінкі, оборонця памяти Симона Петлюри на процесі Шварцбарта перед десятьма роками. *Gringoire* (15 V) пише: „Цезаря Кампінкі, якого мандат хотіла палата уневажнити, проголошено послом з Бастіа д е в я т ь м а г о л о с а м и б і л ь ш о с т и. Його противники намагалися довести, що за ним „голосувала" певна кількість відсутних, а навіть покійників. Кампінкі — кажуть — одержав кілька листів з додатком до його імени — „послові від цвинтаря в Бастіа". Але Кампінкі сказав своїм приятелям: „Я нічого не боюся. Належу до „народного фронту", а „народний фронт" памятає про заслуги своїх"... Чи одною з тих заслуг перед менерами народного фронту (масонами і комуністами) — не була своєрідна оборона памяти Петлюри на паризькім процесі? І, ще більш, своєрідне зречення переслухання кількох дуже обтяжуючих Шварцбарта свідків?

Друга часопись *Je suis partout* (ч. 262) доносить, що в кінці минулого року утворився таємний *Комітет Громадського рятунку* (Comité du Salut Publique), який мав уряджувати віча, обробляти людність в дусі масоно-лівиці і приготувати прихід до влади „народного фронту". Часопись подає імена членів сього таємного комітету: Івон Дельбо (теперішний міністр), Едвард Далядіє (таксамо), К а м п і н к і, Мазе — від радикалів; Вінсент Оріоль, Б л ю м — від соціялістів; Т о р е с — від комуністів, ну і очевидно Поль Бонкур... Отже блискучий адвокат Кампінкі, який мав боронити перед форумом Европи честь України — се і н т і м н и й п р и я т е л ь Б л ю м а, Т о р е с а і к о м у н і с т і в! Тепер ясно, яке могло бути його відношення до України...

——

Chwila (17 VI) бідкається над долею бідного й нещасного — кривавого пса большевізму — Льови Троцького.: „Троцький умирає... Троцький заробляв на життя писанням статтей до преси Герста (за які напевно діставав грубі тисячі буржуазних долярів — М. Л.). Дні його почислені. Умирає цілком спокійно, хоч останні дні затруває його думка про долю сина і двох зятів, що перебувають на засланні в Сибірі"... Лише ся думка затруває йому останні хвилини? А не доля десятків тисяч знищених українських „синів" і „зятів"? Не доля українських дітей, що — з його волі — лишилися сиротами? Але про се „гуманна" *Chwila* напевно не напише, ані згадають наші теж „гуманні" соціялісти..

——

З творчости — „великої, єдиної, світової літератури великого російського народу" — в СССР:

Єслі даже увянєт душістий цвєток,
На зємлє аромат єво астанєтся.
Єслі і умєр таваріщ Лєнін,
Імя єво навєкі на зємлє астанєтся.

так віршує один „пролєтарський" віршороб в *Безбожнику* (1936 І).

Дійсно, аромат, від Іліча лишився — навіть в большевицькій „поетичній творчости".

— —

В *Радянській Літературі* ч. 5 невтомний Тичина дає чергову оду на Сталіна під божественним, очевидно, як ремінісценція з часів 1917 року, наголовком *Воля непреложна*. Хоч річ вся заслуговує на передрук, обмежуємось до зразків:

Тільки не потішимо
фашиста проклятого:
ми його ще рішимо!
Ех, якби діждать того!
— — — — — — —
Знову тичуть рилами
в межі наші дальнії.
— — — — — —
Нація в нас кожна
рівна і художна
Великого СТАЛІНА
воля непреложна.

Другим йде панегірик пера Бажана:

Наймення мільйонів — наймення людини,
В шість літер записана єдність ідей...

А третим виступає прощений Сосюра:

Коли серця мільйонів злить в одно —
Твоє це серце буде рідний СТАЛІН!
— — — — — — — — — —

мовляв, „наш вождь і брат, смуглявий і безсонний", „Віків маяк і слава міліонів".

Як на одно число — то рішуче досить. А стиль, а темпо — своєрідна літературна стахановщина. Само імя Великого Хана московської орди — завжди можливо найбільшими літерами.

— —

Замикаєж травневе число *Радянської Літератури* стаття О. М. Бріка про одне слизьке місце в спадщині Маяковського, що, мовляв, викликало „богато ріжних хибних тлумачень".

Но я
себя
смирял
становясь
На горло
собственной песни.

„Дехто побачив у сих рядках визнання, що Маяковський насилував своє поетичне обдарування, співав не ті пісні, які хотів" — хвилюється жидо-московський критик і поспішає підкреслити для своїх хохлацьких колєг з журналу, що „треба се робити з усією большовицькою рішучістю, наполегливістю, „становясь на горло собственной песни".

— —

Червоний шлях (ч. 2) друкує лібрето опери Я. Мамонтова *Міхаель Демарк*, що малює німецько-совєтські суперечности в боротьбі за... Марс. Хижі гітлєрівці хочуть зробити з Марса свою кольонію, большевики — чергову „пролєтарську батьківщину". Звичайно доля сприяє совєтам.

Представник уряду (радіомовленням): „Товариші! Сьогодні ми відряджуємо на Марс нашу першу міжплянетну делєгацію.

Сьогодні ми розсуваємо межі людського істнування на міліони кілометрів.

Сьогодні велика ідея комуністичного інтернаціоналу переходить поріг землі і перекидається в світовий простір"...

Отже ніякої світової революції, а скорше своєрідна підготова майбутньої еміграції... В кождому разі теза „будівництва соціялізму в одній країні" (на землі) переведена аж надто яскраво.

——

В *Літературній Газеті* (ч. 26) переповненій чергови м московським матеріялом на сей раз пушкінським, *Гнат Пронь* розбирає роман Колесника *На фронті сталися зміни*, якого особливістю є, що автор поставив собі за мету розвінчати дрібно-буржуазні паціфістичні ілюзії в романах *На заході без змін* та *Поворот* Ремарка і „його методом, йогож заперечити".

Жорстоко розправляючися з мистецько-літературною стороною твору, якого автор, до речі, належить до фаворитів московської сатрапії, Пронь зауважує, що „роман Колесника перенасичений оголено-публіцістичним матеріялом і сугубо політизованими діяльогами"...

І роман і критика — цікаві на тлі сьогоднішних літвіновських скоків між „паціфізмом" і превенційною війною. Ремарківське заперечення франко-німецького противенства для совітів в кождому разі перестарілося.

Діло (7 VI) пише, що з огляду на комуністичну небезпеку, „відкривається поле для дальшого зближення, для тіснішої співпраці соціялістичних і несоціялістичних діячів в обороні спільних установ та організацій". Помиляється *Діло* — соціялісти і радикали, спільно з комуністами, визнають і червоний прапор, і експропріяцію селянства, і клясову боротьбу, і війну з релігією, і — найважніше — „народний фронт". Тому — як найдальше треба їх тримати від національних установ. Під тим оглядом можна витати останні збори „Просвіти", оскільки йде про усунення радикалів.

——

Маньджурський Вістник (чч. 8 і 12) доносить, що в *Просвіті* в Харбіні відбувся відчит п. Світа про полковника Ля Рока (на підставі книжки *Книгозбірні Вістника*). Другий відчит — д-ра Мілька був присвячений книжці *Два патріотизми* Д. Донцова. Прелєгента книжка та не задовольнила, бо слово патріотизм трактується там „в площині загально ідеольогічній, окремо від українського єства". А се „єство" вимагає — „своєї власної імперії" (а якже!) і „панування українського духу у всесвіті". Прекрасно сказано! Лише радимо *Маньджурському Вістникові* — ще перед збудованням власної імперії і перед підбиттям для українського духа цілого всесвіту — перестати друкувати свою часопись в цілій половині по російськи! Сумніваємося, чи запанує той „український дух" і українське „єство" д-ра Мілька у всесвіті, коли не може запанувати навіть в маленькім тижневику.

——

Неділя (ч. 21) містить літературно-критичний фейлєтон. Поручає книжку одного автора: „Читайте сю книжку! Се инша Гуцульщина, як Семанюкова, Стефаника, Черемшини"... Даємо слово чести, що Семанюк і Черемшина — се та сама особа. Коли редакція *Неділі* не вірить, хай загляне в *Українську Енціклъопедію*.

——

Нова Зоря (ч. 42) зробила чергове велике відкриття. А саме, що галичани се українські прусаки, яких післаництво — цівілізувати хаотичний схід, Велику Україну. *Нова Зоря* уважає за шкідливу лєктуру Шевченка і Лесю Українку, скептично задивлялася на вартість наддніпрянської армії, а віру наддніпрянців — уважає за „схизму"... Чи подібні гумористичні „цівілізатори" гадають, що далеко зайдуть на Україні? Ледви чи пустять їх дальше, як до Камянця. *Нова Зоря* думає, що „всі прикмети, які мали і мають прусаки, посідали і посідають галичани". Ми в тім ніколи не сумнівалися! Ось, наприклад, д-р О. Назарук — чим не Фрідріх Великий? І навіть сімпатії ті самі має, що мав

тамтой. І великий Фрідріх любив царицю Катерину II, і Назарук теж. „Цариця Катерина — пише він — (не Фрідріх Великий, а Осип Назарук) зробила велику прислугу українському народові, зруйнувавши руїнницьке гніздо розбишацтва на Запоріжі. Тут наш поет Тарас рішуче помилявся, думаючи, що вона „доконала вдову-сиротину". Цариця Катерина помогла свобідно відітхнути вдові-сиротині, кріваво шарпаній механічною мішаниною з Січі". Геніяльні думки! Особливо для того, хто збирається „цівілізувати" Велику Україну. Яка шкода, що д-р Назарук не живе в часи Шевченка! Щобто за поет вийшов з нашого кобзаря, колиб Назарук навчив його, що і як має писати! Ще більша шкода, що не живе Назарук за часів Катерини. Він ще ліпше, аніж Патьомкін, дорадивби їй, як „заопікуватися" Україною...

Бібліографія

Петро Карманський: *Українська Богема.* З нагоди трицятьліття *Молодої Музи.* Доповнений передрук „Нового Часу". „Краса і Сила" ч. 4 Львів 1936 стор. 118. 21 ілюстрація. Обгортка Романа Пачовського.

В нашій літературі мало споминів творців про самих себе. Спогади сі дуже цікаві не тільки для пізнання духовости поодиноких письменників, але і для дослідів над самою творчістю, над її психольогією. З нагоди трицятиліття *Молодої Музи* кинув автор „Ой люлі смутку" жмут спогадів про тодішніх молодомузців. Не знаю, чи будуть вони авторові вдячні за його слова; дехто вже гостро відповідав на кусливі слова Карманського. Та нас цікавить щось инше, як Карманський дивиться на пройдений шлях *Молодої Музи.*

Чи автор хоч трохи відслонив завісу, що засланяла творчість тих письменників, що про них згадується в книжечці?

Нажаль, мусимо відповісти, що ні! Сам автор гордо признається, що не пише „історії тих років", бо се зроблять „спеціялісти від гробів", себто літературні критики та історики літератури. Нехай і так, та всі ми дуже добре знаємо, як вразливі поети на похвали, хоч авторами тих похвал бувають тіж самі „спеціялісти від гробів", а не хтось инший.

Читаючи сі спогади, стрічаємо одну, не дуже то смачну, суперечність. Автор підкреслює, що деякі поети перебували над хмарами, „буяли, як той орел Самійленка" в просторах, бо земля — се не їхня атмосфера. Ми знаємо з названого Самійленкового вірша, що той орел „повідав земним створінням про небо, про сонце, про зорі блискучі". Автор *Української Богеми* не розказав нам про творчі ідеали та змагання своїх товаришів, — хоч пише, що часто „спорили про суть і завдання мистецтва" по каварнях; він тільки дуже часто згадує, якто вони голодували та „нюхали запах вепрових печень з капустою". Також не знаю, коли ліпше платили за літературну працю, колись, чи нині. Кілько золотих мусівби дістати сьогодні поет за збірку поезій, щоб мати рівновартість передвоєнних 150 корон? Хто їх дістає? Чи сьогоднішні поети й письменники, сі молоді, що студіюють, а часом навіть і не студіюють, направду так дуже роскошують?

Молода Муза має свою сторінку в історії нашого письменства, має там своє місце і Петро Карманський за „Ой люлі смутку" і „Пливем по морі тьми". *Українська Богема* говорить про поетів тільки зверху; як одягалися, що їли, кілько пили і як бавилися. Душі письменників там немає. А шкода!

Л. Граничка

Меріям-Лужницький: *Акорди.* Комедія життя на 3 дії. Музична оправа В. Балтаровича. Бібліотека „Логос" ч. 11 Львів 1935 16⁰ стор. 60.

Меріям-Лужницький пробував свого пера в ріжних літературних жанрах: в ліриці, новелі, кримінальній повісти, літературній рецензії, історичній драмі, легкій т. зв. музичній комедії і отсе перед нами його *Акорди* — Комедія життя (чому саме життя, таж всі літературні твори пишуть тільки про життя, а не про щось инше!),

Напочатку треба підкреслити авторову відвагу написати цілу комедію тільки з 4-ох осіб, себто перенести ввесь тягар драматичного конфлікту на самі тільки душі героїв. Бачили ми на сцені подібні драми з трома-чотирма постатями і подивляли фінезійну психольогічну будову, здається, що в творах Кюреля і Нікодемі. Лужницький намагає настроєвістю. Старається її викликати при помочі музики та світляних ефектів. Можливо, що в такий спосіб бажає підкреслити той нереальний елємент, який стрічаємо в комедії. Згадаймо слова музика про те, що „всесвітом йдуть фанфари радости на привітання нового жреця Вічної Краси". Наті мріє про те, щоб „той невідомий світ" дав їй можність розплистися в ньому. Ся дансінгова настроєвість притупила гостроту психольогічних рисів.

Головні постаті в тій „Комедії життя" нежиттєві (професор, музик, Наті); найреальніший ще лікар. Місцями добрі діяльоги. Але автор повинен памятати, що драматичний твір вимагає найбільшого творчого зусилля.

Л. Граничка

Богдан Лепкий: *Казка мойого життя. Крегулець.* Накладом В-ва „Дружина" Львів 1936 16⁰ стор. 80.

і Книжечка Б. Лепкого цікава як документ для пізнання генези а процесу повстання літературних творів взагалі, в першу чергу самого автора. Автор „Осені" сягає аж до першого спомину в своїй памяти с пізніше дає низку спогадів про важливіші пригоди з свого дитинства на тлі своєї найблизшої рідні.

Коли читаємо сі спогади, пригадуються нам деякі риси описуваних осіб, бо ми вже їх стрічали в давніших творах поета. *Казка мойого життя* — се не чисті і розумові спогади — тільки мистецька „правда й поезія".

Окремої розвідки вимагалаб контроля, як сі враження з дитячих літ, — відтворені поетом в поважнішому віці, — відбилися в давнішій його творчости.

Л. Граничка

1) **Роман Завадович:** *Живий страхопуд* Комедійка з життя сільських дітей в 3 відслонах. Накладом В-ва „Світ Дитини" Львів 1936 16⁰ стор. 36.

2) **Микола Погідний:** *На провесні* Сценічна картина в 3 діях зі співами і хороводами. Музичні мотиви Богдана Вахнянина. Хороводи укладу О. Заклинської. Накладом В-ва „Світ Дитини" Львів 1936 16⁰ стор. 32.

3) **Іванна Блажкевич:** *Івась-Характерник* Сценічна картина з дитячих літ Івана Франка в 3 діях. Накладом В-ва „Світ Дитини" Львів 1936 16⁰ стор. 24.

Заслужене для дитячої літератури видавництво „Світ Дитини" видає крім инших видань „Діточу Бібліотеку" і в її рамах появляються і драматичні твори призначені для дитячого віку.

Які твори подобаються дитячій душі? На се дає відповідь сьогочасна психольогія, що вчить про окремий дитячий світ, окрему реакцію дітей на все те, що окружає дитину, а не так, як думали давніше, що діти — се дорослі люди в мініятурі. Про се повинні памятати автори дитячої літератури. Для кождого віку дитини треба инакше писати, — бо діти в восьмому році життя — се не те, що їхні товариші на чотири чи пять літ старші.

Р. Завадович в *Живому страхопуді* представляє двох сільських збиточників. Комедійка ся без сценічної будови, без виразного конфлікту, з занадто виразною моралізаторською ноткою („страхопуд буде навчати" — каже Павлусь!), — а знаємо, що найліпше навчається тоді, коли діти про се не знають.

М. Погідний в *На провесні* оживляє в драматичних особах сили природи, будуючи на конфлікті між „ясними" та „темними" силами. Ся сценічна картина напевно подобається дітворі, бож вона ві-

рить, що все біля неї живе. Вистава *На провесні* коштуватиме богато трудів та коштів.

Першу драматичну картину з дитячого віку Франка дала І. Блажкевич. Картина дотепно збудована на мотивах з творів самого Франка, головним чином на пригодах малого Мирона. Та мусимо тут підкреслити одну ненормальність в психольогії пятилітнього героя-Франка. Авторка непотрібно підкреслює соціяльний момент в творі для дітей (сцена з паном в кузні!) і каже маленькому Івасеві (пять літ віку!) — виголошувати такі сентації, як отся: „Сам Бог мені язика дав, щоб правду ввічі всім казав!"

Невже українство ще й досі не вийшло поза сферу лише „соціяльної кривди"?

Лл.

Давид (Дата) Вачнадзе: *Грузія между Севером и Югом с древнейших времен до наших дней* Париж 1936 стор. 48.

Книжка вичерпуючо трактує історію Грузії з давніших часів до останніх, як країни, що лежить на перехрестних стежках між Північю і Півднем. По вікових змаганнях, Грузія опинилася в сфері впливів Півночі. Але тепер положення зачинає поволі, але радикально мінятися. „Північ, в постаті революційної Росії, заволодівши 1920-21 цілим вільним Кавказом, роззброївши політично і фізично Грузію з її сусідами, віднявши за пятнацять літ свого панування в них всі власні їх можливости і засоби до організованої державної самооборони, — тепер, під впливом достигаючих подій і згідно з своїми стратегічними розрахунками, є змушена відпливати від кавказьких берегів. В наслідок того пхає вона знову обеззброєну людність Кавказу в обійми тоюж Росією узброєного Півдня, себто союзної Туреччини, передтим зміцненої — Карським договором — на найважнішій оборонній лінії Карс-Ардаган-Артвин в полудневім Закавказю". Росія завертає назад. Під впливом конфлікту з Японією і грізної постави гітлєрівської Німеччини, забрали Совіти частину своїх військ з Кавказу, заздалегідь числючися з „хвилевою" втратою тих земель в разі воєнного конфлікту. „Російська стратегія і діпльоматія XX віку підготували Грузії та її кавказьким сусідам можливість повороту до доби XVI-XVII вв., коли Закавказя обернулося в арену безнастанних боїв між турками і персами". Автор переконаний, що сучасні грузини, разом з своїми сусідами, „яких політичний досвід минулого і теперішних тяжких часів навчив розуму, — використають нові здвиги, що йдуть, щоби спільно, надовго і остаточно, вирватися з перстеня ворожих комбінацій, плетених на Кавказі егоїстичними інтересами сусідних великих країн Півночі і Полудня".

Р. О.

Юрій Липа: *Українська Доба* В-во „Народний Стяг" Варшава 1936.

По прочитанні сеї *Української Доби* передусім лишається враження рідкої безпринціпности і цілковитої заплутаности автора.

Сталий співробітник *Вістника* і *ЛНВ-ка* від 1922 р., не покидаючи його, одним скоком стає по стороні всіх його противників — порядніших, від нього, бо отвертих. І запозичивши від них аргументацію, сімпатії і антіпатії, створює з того всього каламутну мішанину перехресних поглядів і теорій, з одною лише виразною тенденцією: зискати собі „загальне признання", хочби й ціною заперечення і перекривлення всіх тих ідей, прихильником яких він був від 1922 року.

14 літ працювати для якоїсь порожнечі, (яку раптом побачив у *Вістнику*), від якої всі співробітники тікали в світ за очі, як то твердить Липа! 14 літ триматися тої „порожнечі" і не кидати її, аж доки його самого не випросили з *Вістника*.

Яка незрозуміла витревалість і відданість!

Та всеж не можна сказати, щоб ся відданість була цілком „мовчазною". Не покидаючи *Вістника* і друкуючи до останнього часу в ньому свої твори, Ю. Липа, що правда обережно і тихо — виступав проти тогож *Вістника* в гуртках його противників і лише коли його за те у-

сунули з числа співробітників місячника — однаково нема чого тратити! — видає друком свій відчит під наголовком *Українська Доба.*

Річ зрозуміла, що при таких поглядах, Ю. Липу мусять разити вирази — „Наш, Наша". Бо, як він пише, слово „наш", се знак відділности, безоглядного протиставлення себе иншим „нашим". І се окреслення зустрічається часто не лише в назвах жидівських газет, як то твердить Липа. Сей знак віддільности вживають і инші. Льойоля говорив: „Наш Орден", католики і православні кажуть: „Наша церква", Муссоліні і Гітлєр казали: „Наша партія". І се протиставлення є формальною організаційною формою кождої нової ідеї. Всі великі рухи — у Франції в кінці XVIII в., в Росії 1917, в Італії — фашизм, — зачалися від якоїсь „Нашої партії". Завдяки людям, що вміли фанатично „по маніяцьки" служити одній ідеї, чомусь одному „нашому". Людиж, що потрафили служити і „нашим і вашим", ніколи нічого великого не створили.

Та Липа остільки не любить сього слова, що його разить навіть вираз „Наша доба" і він пропонує замінити її „Українською добою". Виглядаючи сю „українську добу", намагається — зрештою безрезультатно — віднайти зміст слова „український". Намагається окреслити— „що в сучасній добі є найбільш українське, що дає найбільшу підставу життєздатности нації"? Лише не приймає під увагу, що якраз найбільш українське, може не сприяти життєздатности нації, а навпаки, її нищити.

Але він всеж гадає, що з усіх тих можливостей, на яких можна булоб збудувати „Українську єдність", треба зробити вибір. Не довіряючи нікому иншому, за справу взявся сам Липа і, розглядаючи в своїй „Добі" „всі прояви українського життя", він майже на кождій сторінці протирічить сам собі.

Хвалить розвій капіталізму приватників і нападає на політичних приватників! Пише, що на церкві не можна будувати єдности, бо українці мають дві церкви католицькі і 4 православні — і висказує надію, що може колись з одної з церков повстане „сильний войовничий духом орден, що надасть свій характер цілій українській духовости". Отже сам признає такий спосіб будови, який відкидає, коли говорить про „гуртківство" *Вістника.* Бож в такім ордені-церкві є теж „гуртківство", протиставлення себе иншим, такийже поділ на „ми і вони". Але сього Липа чомусь не завважує, як не бачить і того, що ідеї соціялізму і лібералізму, які він відкидає при свойому відборі життєздатних прикмет нації, бо „дійсність" їх знищила — нищила в нас зовсім не „дійсність", а м. и. *Вістник* своєю, невизнаною Липою, методою „безоглядного" протиставлення їм.

Взагалі, протягом цілої своєї статті Липа вперто недобачує, заперечує, або перекручує всі ті ідеї, які понад десяток літ пропагував *Вістник* (і *ЛНВ*), а біля нього і Липа. Нарікає, що *Вістник* наслідує Гітлєра (мовляв „товар не на експорт"). І забуває, що *Заграва* ширила думки подібні до фашизму ще від 1923-го року. Деж тут наслідування?

Зрештою тутже, на сусідній сторінці, — забуваючи, що фашизм —„товар не на експорт", Липа сам захвалює фашизм за те, що він повертає до джерел власної раси і черпає своє з найглибших століть; за його пошану до людей, що у війні ставали до оборони свого краю; за провідників, які перевиховали довкола себе людей „без пролиття крови"; за його ненависть до всього чужого. А на наші видання, зокрема на *Вістник* нарікає за брак уваги до переломових 1917 — 23 років, за брак пошани до учасників великих боїв.

І знов робиться дивно! Як можна було протягом 14 літ дивитися, читати, погоджуватися і — нічого не бачити. Чи *Вістник* не творив культ *Слова о полку Ігоря*, князівських часів, Мазепи?

Хтож, як не *Вістник* виховував молодь, а колись і Липу — в найбільшій пошані до пролитої за батьківщину крови. Деж, як не у *Вістнику* ціла поезія, статті, спогади, кричать на честь боротьби за

батьківщину, на честь крови вже пролятої, на честь майбутних жертв?

Правда *Вістник* відкидав і нищив богато з традицій — і честь йому за те! Чи Кемаль, якого Липа ставить, як приклад людини, що розуміє свою расу—не відкинув такі традиції, як фез, каліфат, султанат і богато инших? Але не став руїнником, лише творцем. Але сього Липа не добачає. Не добачає і того, що „немилосердні супроти ворогів свого краю", Макіявель, Мусоліні, Гітлєр — не були завжди милосердними і ніжними в перевиховуванні „своїх братів по крови". І цілком не брали під увагу „умови і обставини" тих братів, що шкодили їхній („нашій") ідеї.

„Може до власної раси треба йти деспотом зі скрівавленим канчуком"? — жахається Липа і як приклад ставить тихже Мусоліні і Гітлєра, які „майже без пролиття крови потрафили зєднати всі кращі почуття народу".

Дійсно вони потрафили зєднати всі к р а щ і почуття народу, але г і р ш і, хочби й найбільш свої, традиційні, без вагання зуміли відкинути. Владно накинули вони своїому народові ідею якоїсь одної своєї „нашої партії". Не лише ворогів свого народу, а й своїх братів по крови, часом своїх особистих приятелів, карали вони гостро за зраду ідеї, не узгляднюючи, якто радить Липа, ні виправдуючих обставин, ні особистих прикмет тих людей. Власне „деспотом зі скрівавленим канчуком" доводилося йти їм часом до своїх, як Гітлєрові в кріваву ніч в червні 1934 року. І що тут дивного? Аджеж навіть Христос мусів кинутися з канчуком на свою „власну" расу, щоб тих своїх „братів по крови" вигнати з храму. Але про се Липа не хоче ні згадувати, ні говорити.

Зате охоче говорить про *Вістник*, у якому він, зокрема в статтях Донцова несподівано знайшов самі відємні риси: і негацію, і порожнечу, і руїнництво і здушування всіх індівідуальностей, і особисті порахунки, і инші многобарвні страхіття. І ось якраз в сій „порожнечі" рясно перетиканій лише яскравими квітами зла, с и д і в с а м Л и п а а ж 14 л і т! Без протесту, несилуваний! І що він там міг робити так довго? Аж доки його самого не попросили своє місце покинути.

Чи дійсно Донцов не терпить біля себе індівідуальностей? Ні, він терпить біля себе л и ш е і н д і в і д у а л ь н о с т и. Натомісць не зносить людей, що мають 40 думок і 40 переконань. І ніодного окресленого.

Чи дійсно всі співробітники покидали *Вістник*? Ні, більшу частину з них „покидав" сам *Вістник* за їхню безпринціпність, як се зробив з Липою. Були правда і такі „творчі" одиниці, що й самі лишали *Вістник*. Лише цілком не „голод за позитивною Україною" гнав їх від нього, а далеко простіші і прозаїчніші причини. Бажання признання „еліти", літературні нагороди, матеріяльні вигоди. Бо де і як шукали тієї „позитивної України", Коломийці, Косачі, Бобинські? В „Н. Ш л я х а х"?

Вони, як і Липа, побоялися „40-літного блукання по пустині ще й без землі обітованої", без літературних нагород і прихильних рецензій. Бо *Вістник* не крився, що шлях може бути дуже довгий, що земля обітована зовсім непевна, доки ми самі не змінимося. А змінятися ніхто з них не хотів.

І ся боротьба, якої вимагав Донцов не є „лише дінамізмом без цілі, не в імя чогось", як несподівано почав твердити Липа. *Вістник* давно вже сказав в імя чого має бути ся боротьба, лише не повторює того що місяця і обовязково з великої букви. В безлічі статтей виразно світилася завжди ся мета — далеко яскравіше, аніж там, де слово „Україна" відмінялося на всі можливі і неможливі способи.

Так само — хоч Липа се й заперечує — в безлічі статтей вертався Донцов до окреслення української раси, лише замісць тратити час на розхвалювання позитивного, винищував в ній негативне — а се далеко важніше, хоч викликає менш розчулення в читаючих українців.

Бо не лише на думку *Вістника*, як твердить Липа, а й в дійсности, Україна в останні два століття була „полем абсолютного квіетізму".

Зате не „мовчанкою", а десятками статтей, спогадів і віршів відгукувався *Вістник* на „великі історичні вітри, що віяли над Україною в 1917-23 роках", (спомини: Кедровського, Ю. Тютюнника, Крезуба, Могалевського, Заклинського, статті про Крути, а про давніший період: про Тарасівців, про РУП В. Садовського, Колярда і пр.). І коли, на думку Донцова і існував квієтізм навіть в тих роках, то не в масах, не в тих борцях, на яких завжди були з найглибшою пошаною звернені очі *Вістника*, лише серед провідників, бо, як те чомусь вільно ствердити самому Липі на ст. 16: „До тих років, щойно тепер доростає провідництво".

„Перевиховувати себе"! — Так, як се зробили Мусоліні і Гітлєр, і як, забувши, що се „товар не на експорт", радить Липа — завжди, незмінно намагався *Вістник*. Ніхто, як Донцов не знав лише, що не чужими, а лише своїми силами можемо збудувати щось, але ті сили треба видобути. А видобути їх можна не мляво-солодкавою сістемою Липи, узгляднюючи обставини і прикмети окремих одиниць, не обережним зливанням каламутної водички протирічних ідей в одне русло, лише сістемою людей, що вмілиби безжалісно відкидати все, що вважали непотрібним для своєї єдиної ідеї.

Якраз ексклюзивністю, на яку нападає Липа, єднали ті, на кого він покликається, свої колєктиви, розбуджували в них енергію. І *Вістник* завжди кликав і кличе до збудження тої енергії, яку ніколи не збудити „Згодою в сімействі" Липи.

Не в імя програми „нищить" Донцов все опорне, лише в імя світогляду і стилю, без яких дійсно, ніякою силою людей обєднати не можна. Всі ті „прості щоденні люди" мовчазні працівники в кооперації, просвіті чи пресі, залишаться нічим — ніякою силою, без якоїсь провідної доктрини. Хай лишаються їхні людські звички звичайні традиції і уподобання, але хай сю масу єднає якась ідея, яка буде нищити серед тих тихих працівників — зрадників, злодіїв і дефравдантів.

Донцов не нищить нічого „здобутого батьками". Колиж нищить всякі *Нові Шляхи* і їм подібні, — сим лише виступає в обороні всього вартісного здобутого батьками, яке хочуть зруйнувати инші.

На прикінці ще одно. Ю. Липа закидає *Вістникові* і Донцові „боротьбу з особистими ворогами". Коли і з ким — не каже. Дивно тільки, чому той самий Липа, співробітник *Вістника* не виступив з таким закидом по адресі хочби квартальника *Ми*, коли бачив, (а бачив напевно!) що з чисто-особистих порахунків обкидають болотом його товаришів по *Вістникові*, як се зробили в найбільш обурюючий спосіб з Маланюком. Але тоді Липа мовчав. Мовчав з тої причини, що своїм реагуванням наразивсяб на неласку більшости — противників *Вістника*. Теперже сімпатія тих противників, групи *Назустріч* і *Ми* — забезпечена.

Прекрасна річ — „Мовчазна відданість" якійсь ідеї — ніхто того не заперечить.

Неменш прекрасною може бути звичайна собі, навіть не мовчазна, відданість.

Зрештою, цілком доброю буває часом просто — мовчазність.

Але, безперечно, нідної з тих прикмет український „лицар" Юрій Липа не посідає.

Олена Теліга

Від Адміністрації

Всіх, хто має залеглости за кольпортаж, чи передплату, просимо вирівнати і не наражати видавництво на страти, а себе на стримання дальшої висилки книжок, оголошення на сторінках »Вістника« й чорних листах шкідників видавництва.

Вп. *Дм. Геродот* Румунія; *Організація Державного відродження України* в Зл. Держ. Півн. Америки; *о. П. Карпинський* Острівець; *М. Свачій* Букачівці; *О. Лещенко* Прага Чехія; *Українська Громада*

в Їусті Чехія; *Демян Герасимюк* Берлін — заповіджених грошей не дістали.

Хто має I, III і IV кн. *Вістника* 1936 р., а не потребує, просимо вернути нам взамін за инші книжки.

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів в часі літніх вакацій повести широку пропаґанду на місцях за поширенням видавництва і за приєднанням нових передплатників »Вістника«, Квартальника Вістника, зокрема просимо наладнати кольпортажу в своїм повіті і окрузі і припильнувати, щоб довжники заплатили належитість.

ЦІНА СЕЇ VII—VIII подвійної КНИЖКИ зл. 4.40. Книжка за вересень вийде в кінці серпня.

В серпні будемо наново друкувати адреси всіх наших передплатників і кольпортерів, а тому *просимо подати точні і нові адреси.*

При посилці грошей просимо обовязково зазначити за що: *Вістник, Квартальник,* кольпортаж.

Хто знавби найновіші адреси, просимо подати: Михайло *Баранюк* передтим Ліон Франція; Стефан *Баюк* Іадів.

Пошукуємо кольпортерів на повіти: Копичинецький, Заліщицький, Добромильський, Любомильський, Холмський, Ряшівський, Березівський, Берестъ.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Мґр. *Т. Гавцькому* Борщів; Богданові *Гошовському* Золочів; І. *Патрусєві* студ. Жовтанці.

Вп. *Дир. Л. Киселиця* Чернівці зл. 225.— переслали В-ву Укр. Енциклопедія Коломия.

Вп. пп. Інж. Д. *Андрієвський* і *»Насус«* Бельґія; Яків *Сліпанський* Аргентина (дол. 12.90); *Книгарня Сурма* Ню Йорк (дол. 10); П. *Ткачук* Саскатун (дол. 20); М. *Антонович,* Іван *Роман* (30 зл. за гонорар, решту затримайте); С. *Медвід,* Др. В. *Бірчак* Чехія; гроші одержали, книжки і рахунки вислали.

Вп. І. Жураківський Франція до кінця року належиться за Вістник 15 зл. і Квартальник зл. 1.50.

ПРИЄДНУЙТЕ КОЛЄКТИВНИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ: Читальні, Просвіти, Кружки Рідної Школи, бібліотеки і инші товариства.

Вже по видрукованню їх імен вирівнали свою належитість за Вістник: Павло Купчик Золочів; К. Сокірський Хожів; Роман Бараник Ярослав; *За кольпортаж:* Домінік Кришталович Гусятин; Григорій *Христюк* Висинівці; Вол. *Боярський* Монастир Вязовниця (все по заплаченню належитости скреслюємо з листи шкідників і гробокопателів видавництва, всіх тих, що були видруковані).

Мимо кількакратного упімнення не вирівнали належитости за Вістник і Книгозбірню Вістника: Константин Яримович Росільна 14.25; Богдан-Антін Мицик Синевидзко-вижне 7; Надія Никитівна Познань 4.90; Демко Гринько Жапалів 5; Іван Гриник студ. секція Суд. Вишня 3.75; Генрик Заславський Варшава 4.65; Петро Смаль Мельниця 5.15; Віктор Якубовський Варшава 6.60; Кружок Рідна Школа Залозці Нозі 5.15; Філія Просвіти орґ. освітня секція Отинія 4.40; Володимир Зубенко Ганцевичі 6.70; Др. А. Перегінець Станиславів 6.75; Богдан Тишовницький Довголука 7.10; Альфонс Вільде Луцьк 3; Михайло Потерейко 0.90; Укр. Т-во ім. Т. Шевченка Ст. Вініфас Ман Канада 6; П. Василишин Едмонтон 8.50; Інж. Ярослав Дикий Брно 8.82; Др. Теодор Жеребко Мінхен 1.70; *За кольпортаж:* Михайло Баранюк Ліон Франція 3; Мґр. Володимир Климко Глиняни 4.20; Богдан Голик Яворів 1.50; Микола Дубинко Рівне 4; Михайло Дицилович Кальне 4.80; Демян Івасиків Калинівщина 17.10; Степан Козачук Брохів 8; Теодор Ляшовський Поморяни 8; Мельник Степан Потік 6; Богдан Нарожняк Стрий 8; Смельян Осипович Бздура 17.50; Принадний Іван Поториця 6; Мґр. Володимир Пелех Солотвина 8; Сокаль Народний Базар 5.70; Мирослав Свачий Букачівці 12.30; Стадник Петро Копичинці 8; Народний Базар Станиславів 3.02; Василь Цибух Большівці 8.20.

(*Далі буде*)

Ігор Лоський

В 1918 р. занятий в Міністерстві закордонних справ в Києві. Учасник бою під Крутами, учасник повстання проти гетьмана, пізніше активний гетьманець, вмер 27 V с. р. у Львові. В 1919 член української місії в Стокгольмі. Потім тиняється по Австрії, Чехії, Німеччині, де як стипендист Українського Наукового Інституту, працює в Берліні.

В 1932 приїздить до Галичини, до Львова, де викладає в Малій Семінарії французьку мову. Працює в ріжних журналах і часописях, перекладає, між ин. і в „Вістнику". Не підлягає сумніву, що — в инших обставинах — ся працьовита й інтелігентна людина моглаб дати далеко більше, ніж дала своїй нації.

В. Й. П.!

Нові книжки

Альманах підкарпатських українських письменників під редакцією А. Ворона — М. Храпка Севлюш 1936 ст. 184.

Евген Храпливий — Сільське господарство галицько-волинських земель Львів 1936 „Учітеся брати мої" ст. 348.

Михайло Соневицький — Мирмідонський лицар. Історичне оповідання вид. „Рідної Школи" Львів 1936 ст. 52.

Український Національний Дім в місті Харбіні Бібліотека „Манджурського Вістника" ч. 3 ст. 85.

Петро Зленко — Українські Січові Стрільці Прага 1935.

Уляна Кравченко — Спогади учительки Коломия 1936 вид. „Загальної Книгозбірні" ст. 314.

Роман Савицький — Гри і забави як практичні заняття в дошкільнім віці вид. Кооперативи „Народний Базар" Станиславів 1936 ст. 44.

Сучасні проблеми економіки України т. II. Праці Українського Наукового Інституту т. XXVII ст. 178.

С. Г. Ламай — Причини нашої програної у 1917—20 р. в-во „Проміні" ст. 32.

В. Бояринич — Кривавий шлях, пять місяців боїв III куреня 24 п. п. ім. гетьм. Дорошенка за Львів вид. Іван Тиктор Львів 1936 ст. 128.

Надіслані журнали

Літопис Червоної Калини Львів ч. 6.
Рідна Мова Варшава ч. 6.
Жіноча Доля Коломия ч. 2.
Післанець Правди ч. 6.
Нова Хата Львів ч. 11—12.
Комар Львів ч. 23—25.
Місіонар Пресв. Серця Ісусового Жовква ч. 6.
Тризуб Париж ч. 21—22.
Наша Культура Варшава ч. 6
Нива Львів ч. 36
Український Тиждень ч. 23, 24.
Самостійна Думка Чернівці ч. 3—5.
Обрії Львів ч. 15—18.
Вісті Українського Наукового Інституту в Берліні ч. 5.
Український Сокіл ч. 5.
Рідна Школа Львів ч 11.
На сліді Львів ч. 5.
Українське Слово Ужгород ч. 20.
Українське Юнацтво Львів ч. 6.
Пробоєм Прага ч. 4—5.
Шлях Молоді ч. 5.
Спорт ч. 7.

Errata:

Стр. 614, рядок 9 згори: Замість „формальною", має бути „нормальною".

Львівська державна наукова бібліотека
4278

В-во „Українська Преса“

Видавець Іван Тиктор

Видає:

1. Новий Час щоденник, Львів, Косцюшка 1/а.

Місячна передплата 3.— зл. Точні передплатники дістають що місяця *»Історію Українського Війська«* по одному зшиткові за доплатою 40 гр. на кошти опакування й пересилки.

2. Наш Прапор Львів, Косцюшка 1/а.

Ілюстрований часопис, виходить тричі в тиждень. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію, видання »Української Бібліотеки«. — Передплата разом із книжками »Української Бібліотеки« місячно 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл.

3. Народня Справа Львів, Руська 18.

тижневий часопис для села. Крім цікавого всебічного матеріялу, дає допомоги за страти в худобі (40.— зл. коли передплатник доріже штуку, а 60.— зл. коли худобина згине сама). Для погорільців негайна поміч у сумі 20.— зл. — Передплата місячно 0.90 зл. Чвертьрічно 2.50 зл., піврічно 5.— зл.; річно 10.— зл.

4. Дзвіночок Львів, Руська 18.

часопис для українських дітей, виходить щомісяця. Передплата піврічно 1.20 зл., річно згори 2.— зл., поодиноке число 20 гр.

5. Комар Львів, Косцюшка 1/а.

веселий часопис (сатира, гумор, виходить кожного тижня). Передплата: піврічна 5.50 зл., річна 10.— зл., поодиноке число 25 ґрошів.

6. Українська Бібліотека Львів, Косцюшка 1/а.

виходить кожного місяця 1 том 128 сторін друку. Мистецька, двобарвна обгортка, добрий, білий папір. Передплата: чвертьрічна 2.60 зл., піврічна 5.— зл., річна 9.60 зл., поодинокий том 95 гр. Передплатники »Нашого Прапору« дістають »Українську Бібліотеку« даром.

7. Історія Українського Війська

Львів, Косцюшка 1/а.

виходить місячними триаркушевими випусками. Передплата місячна 1.20 зл., чвертьрічна 3.50 зл., піврічна 6.— зл., річна 12.— зл. Передплатники »Нового Часу« дістають »Історію Українського Війська« за доплатою 40 гр. місячно.

Спомини Софії Русової

появляються в 1936 р. в „НОВІЙ ХАТІ“, багато ілюстровані.

Опера **„РІЗДВЯНА НІЧ“.** — Празьке видання Кобзаря.

Підпольна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.

Жадайте оказових чисел! — **Адреса: Львів, Ринок ч. 39.**

III
П 12531
1936 Р. 4 кн. 7-8

Книгозбірня Вістника

ч. 1 1934 р. **М. ОСТРОВЕРХА**

Мусоліні

Ц. зп. 1

ч. 2 **МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ**

Володар

Ц. зп. 2

ч. 3 **М. АНТОНОВИЧ**

Ґеррес

Ц. зп. 1

ч. 4 **Р. ЄНДИК**

А. Гітлєр

Ц. зп. 1

ч. 1 (5) 1935 р. **Д. ВАРНАК**

Кардинал Мерсіє

Ц. зп. 1

ч. 2 (6) **Л. МОСЕНДЗ**

Штайн

Ц. зп. 1·50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О' Коннель,

Ц. зп. 1

ч. 4 (8) **В. ТЕМЛЯК**

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зп. 1·50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача, 103 Av. A. Ню-Йорк.

ЦІНА КН. 4·40 зп.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.